

İSLÂM DEVLETLER HUKUKUNDA
SAVAŞ ESİRLERİ

AHMET ÖZEL

28.03.2015 M. H. H.

İslâm Devletler Hukukunda

SAVAŞ ESİRLERİ

Ahmet ÖZEL

Yayın No : 209

İlmi Eserler Serisi : 44

ISBN: 978-975-389-224-7

14.06.Y.0005.209

Yayıncı Sertifika No: 15402

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

2. Baskı, Kasım 2014, Ankara, 1.000 Adet

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun

08.07.1995 tarih ve 8-13 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve

Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 03.10.1995 tarih ve

772/6 sayılı kararıyla basılmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Serhat Mahallesi 1256 Sokak No:11

Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks:354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

İSLÂM DEVLETLER HUKUKUNDA
S A V A Ş E S İ R L E R İ

AHMET ÖZEL

Ahmet Özel, Prof. Dr.

14 Şubat 1952 tarihinde Ağrı'nın Taşlıçay ilçesinde doğdu. Erzurum İmam-Hatip Okulu (1966-1972) ve Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi'ni bitirdi (1972-1977). Bu fakültede doktorasını tamamladı (1982). Antalya müftü yardımcılığı (1978-1983), Diyanet İşleri Başkanlığı Antalya Eğitim Merkezi fıkıh hocalığı (1983-1985) görevlerinde bulunduktan sonra Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü'nde (daha sonra İslam Araştırmaları Merkezi - İSAM) çalışmaya başladı. 1995 yılında doçent oldu. İSAM'da Fıkıh İlim Heyeti başkanlığı, Genel Müdür yardımcılığı, Danışma Kurulu üyeliği gibi çeşitli görevler yanında başından beri ansiklopedinin İnceleme Heyeti başkan yardımcılığını yürüttü. 2004 Eylül'ünden itibaren ansiklopedi çalışmalarından sorumlu İSAM başkan yardımcısı, Ağustos 2006'dan itibaren ayrıca Yönetim Kurulu üyesi olarak görevini sürdürdü. 1 Ağustos 2011'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Hukuku anabilim dalında öğretim üyeliğine atandı. Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Eserleri: Telif: *İslam Hukukunda Ülke Kavramı: Darülislam – Darülharb* (İstanbul 1982, 1984, 1988, 1991, 1998, 2011), *Hanefî Fıkıh Alimleri* (Ankara 1990, 2006, 2013, 2014), *İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri* (Ankara 1996), *Hz. Muhammed'in Devlet Yönetiminde Liderlik Sırları* (İstanbul 2005; İkinci baskı: *Hz. Muhammed'in Örneğinde Siyaset ve İş Hayatı*, İstanbul 2007, 2011), *İslâm ve Terör* (İstanbul 2007, 2014), *Kutsal Topraklara Yolculuk: Hac ve Umre Kılavuzu* (İstanbul 2007; Ankara 2014), *Hac ve Umre Elkitabı* (İstanbul 2007; Ankara 2014). **Tercüme:** *İslam: İdealler ve Gerçekler* (Seyyid Hüseyin Nasr'dan, İstanbul 1985, 1996, 2003), *Hz. Peygamber'in Yönetimi: et-Terâfibu'l-İdâriyye* (Kettânî'den, I-III, İstanbul 1990-1993; I-II, İstanbul 2003).

Çeşitli ilmî makaleleri ve sempozyum tebliğleri yanında TDV *İslam Ansiklopedisi*'ne şimdiye kadar 235, ALECSO'nun Tunus'ta çıkardığı *Mevsûatu A'lâmî'l-Ulemâ ve'l-Üdebâi'l-Arab ve'l-Müslimîn* adlı ansiklopediye 146 madde; Küveyt'te yayımlanan *Mu'cemü'l-Bâbitîn li's-Şuarâi'l-Arab el-Muâsirîn* adlı antolojiye de Arapça şiirleri olan 11 Türk şairini yazmıştır.

İçindekiler

Önsöz

Giriş

İslâm'da Uluslararası İlişkiler ve Savaş 11

A. Genel Esaslar 11

B. Gayrimüslim Toplumlara İlişkiler 16

C. İslâm'da Savaş 20

1. Savaş Sebebinin Küfür Olduğu Görüşü 26

2. Savaş Sebebinin Savaş Olduğu Görüşü 27

Birinci Bölüm

İslâm Öncesi Din ve Toplumlarda Savaş Esirleri 35

İkinci Bölüm

Hız. Peygamber ve Hulefa-yı Râşidîn Döneminde

Savaş Esirleri 39

A. Hız. Peygamber Zamanı 39

1. Batn-ı Nahle Seriyyesi 39

2. Bedir Gazvesi 41

3. Beni Kaynuka Gazvesi 47

4. Karade Seriyyesi 47

5. Uhud Gazvesi 48

6. Beni Nadir Gazvesi 49
7. Dûmetülcendel Gazvesi 49
8. Beni Mustalik Gazvesi 49
9. Beni Kureyza Gazvesi 50
10. Zü'l-Kussa Seriiyesi 52
11. Zeyd b. Hârîse'nin İs, Hismâ ve Vâdilkurâ Seriiyeleri 52
12. Cinâb Seriiyesi 52
13. Mekke Fethi 53
14. Huneyn Gazvesi 55
15. Taif Gazvesi 55
16. Beni Cezîme Seriiyesi 55
17. Beni Anber Seriiyesi 56
- B. Hulefa-yı Râşidîn Dönemi 57

Üçüncü Bölüm

İslâm Hukukunda Savaş Esirleri 63

1. Etimoloji ve Tarif 63
2. Esir Alma, Esirlerin Barınma ve Bakımı 66
3. Esir Ailelerin Bölünmesi Yasağı 68
4. Esirlere Baskı ve İşkence Yapılması Yasağı 71
5. Esirin Müslüman Olması 74
6. Esire Eman Tanıma 74
7. Esir Kadınlara Tecavüz 75
8. Esirin Kaçması 80
9. Esirlere Uygulanacak Hükümler 81
10. Asi Esirleri 101
11. Mürted Esirleri 103
12. Müslüman Esir ve İlgili Hükümler 104

Dördüncü Bölüm

Devletler Hukukunda Savaş Esirleri 109

Bibliyografya 143

Önsöz

Yeryüzünde birden fazla toplumun varlığı kadar eskilere götürülebilecek uluslararası ilişkilerin odak noktasını şüphe yok ki savaşlar teşkil etmiştir. İnsanlık tarihi toplumlar arasında sömürü, üstünlük ve varlık mücadelelerinin yol açtığı sayısız savaşa sahne olmuştur. Kimi toplumların tarih sahnesinden silinmesine yol açan, kimilerine kurtuluş ve bağımsızlık zaferi getiren savaşlar, ardından birçok yıkım ve diriliş, gözyaşı ve sevinç bırakmıştır. Savaşın en önemli sonuçlarından biri, diğer bir ifadeyle savaşın ortaya çıkardığı en önemli problemlerden biri de savaş esirlerinin durumu olmuştur her zaman. Tarihin bilinebilen zamanlarından bugüne gelen çizgide esirler derilerinin yüzülmesi, yakma, fillere ezdirme, çeşitli uzuvlarını kesip koparma, işkence, öldürme ve köleleştirme gibi ağır muamelelere maruz kalmışlardır. Uluslararası hukukun ortaya çıkışı ve gelişmesine paralel olarak son bir yüzyıl içinde savaş usul ve kurallarının yasalaştırılması alanında ileri adımlar atılmış ve bu arada esirlere uygulanacak muamele son derece insanî boyutlar kazanmıştır. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerde hala kuvvet dengelerinin en önemli rolü oynaması, uluslar arası hukukun uygulanması konusunda büyük

güçlülere ve çifte standartlara yol açmaktadır. Büyük ve güçlü devletlerin gerek uluslararası hukukun uygulanmasında rol sahibi kurum ve karar mekanizmalarını ellerinde tutmaları gerekse bu mercilerden çıkarılacak siyasî ve ekonomik yaptırım kararlarını uygulama gücüne sahip bulunmalarına karşılık zayıf devletlerin bundan mahrum olması ciddi hukuk ihlallerine yol açmakta ve savaş esirleri de bundan nasibini almaktadır. Esirlerin durumuyla ilgili 1949 Cenevre Sözleşmesinden bugüne kadar geçen yaklaşık yarım asırlık süre içinde birçok olay ve özellikle son Bosna-Hersek savaşı bu hususu bütün açıklığıyla gözler önüne sermiştir. Sırp güçleri birçok uluslararası antlaşma ve belgeye rağmen müslüman esirlere uyguladıkları insanlık dışı muamele ile uluslararası hukuku ciddi şekilde ihlal ederken kendi menfaatlerini ön planda tutan güçlü devletler gerekli kararların alınıp uygulanmasında ya engel çıkarmış veya isteksiz davranarak işi sürüncemede bırakmışlardır. Buna bir de savaş alanında söz konusu suçları işleyen askerlerin manevî şuur ve sorumluluktan uzak olmaları da eklenince cinayetin boyutları daha da genişlemiştir. Batı'da savaşın ve esirlere uygulanacak muamelenin hukuka dayandırılması konusunda atılan ciddi adımların ancak bir asırlık geçmiş bulunmasına karşılık, gerek meşru savaş ve savaşta uygulanacak kurallar gerek esirlere uygulanacak muamele on dört asır önce Kur'an ve Sünnet'te tespit edilmiş ve daha sonra İslâm hukukçuları tarafından kendi zamanlarındaki şartlara uygun şekilde geliştirilmiştir. İslâm'da devletler hukukunun müeyyidesinin iç hukukunki ile aynı olması, Allah'a ve ahirete inancın aynı zamanda güçlü bir manevî müeyyide oluşturması müslüman askerlerin savaş kuralları ve bu arada esirlere uygulanacak muamelede İslâmî ölçülere riayet konusunda azamî gayreti göstermelerini sağlamıştır. Aksi takdirde, kendilerine karşı işlenen o kadar cinayete, maruz kaldıkları zulüm ve işkencelere rağmen Bosna- Hersek ve daha yeni bir örnek olarak Çeçenistan'da müslümanların

düşman esirlerine son derece insanî muamelede bulunmuş olmalarını izah mümkün olmazdı. Bu savaşlarda müslüman esirlere uygulanan insanlık dışı muamelelerin doğurduğu infial yanında esirler hukukunun tarihî gelişimi, İslâm'ın bu konuda getirdiği esaslar ve uluslar arası hukukta bugün gelinen nokta konusunda Türkçe'de müstakil bir araştırmanın bulunmaması bu çalışmanın yapılmasında en önemli etken olmuştur. Türkiye'de bu alanda yapılacak araştırmalara mütevazi bir başlangıç olmasını umduğum bu çalışmanın Allah katında da makbul ve meşkur olmasını dilerim.

Ahmet Özel
Üsküdar / 1996

Giriş

İslâm'da Uluslararası İlişkiler ve Savaş

A. Genel Esaslar

İslâm dini kendisini daha önceki semavî dinlerin en son ve mükemmel merhalesi kabul eder. İlk peygamber Hz. Adem vasıtasıyla gönderilen ilahî mesaj daha sonra çeşitli zaman ve mekanlarda birçok peygamber vasıtasıyla insanlığa ulaştırılmış ve nihayet Kur'ân-ı Kerîm'le son bulmuştur.

“Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur” (el-Ahzâb 33/40) ve *“Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim”* (el-Mâide 5/3) âyetleri, Allah'ın insanlığa yol göstermek üzere bir lütuf olarak muhtelif zamanlarda ve o zamanın şartlarına uygun bir çerçeve ve muhtevayla gönderdiği mesajın Kur'an'la en mükemmel şekline kavuştuğu ve onunla son bulduğunu bildirmektedir. İlahî mesajın son ve en mükemmel tezahürü olması İslâm'ın aynı zamanda hem zaman hem mekân bakımından evrensel bir din olduğunu da gösterir. Esasen bu husus

“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” (el-Enbiyâ 21/107) ve *“Biz seni Bütün insanlara ancak*

müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler” (Sebe 34/28) âyetleriyle de dile getirilmiştir.

İslâmiyet bu özelliğiyle hiçbir ırk, dil, cins, toplum ve zümre ayırımı yapmaksızın bütün insanları ilahî vahyin muhatabı ve aynı insanlık ailesinin bir üyesi kabul eder. İnsanlara aynı ana-babadan geldiklerini, aralarındaki bu tür farklılıkların düşmanlığa değil dostluğa bir vesile olarak görülmesi telkin eder:

“Ey insanlar, biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi sırf birbirinizle tanışmanız için milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki sizin Allah katında en üstün olanınız (Allah’ın buyruklarına karşı çıkmaktan) en çok sakınmanızdır” (el-Hucurât 49/13).

İslâm’ın evrensel bir din olarak bütün insanlığı bir tek aile, küçük ve büyük toplumları da bu ailenin fertleri kabul ettiğini gösteren bu âyette söz konusu edilen tanışma (teârûf), toplumların birbirlerine karşılıklı saygı duymaları, nefret ve düşmanlığa yol açacak davranışlardan uzak durmalarını gerektirir. İslâm, insanların farklı ırklardan gelmeleri ve ayrı toplumları oluşturmalarını, karşılıklı yardımlaşma, tanışma ve insanlığın ortak ideal ve hedeflerini gerçekleştirmede yarışma ve işbirliğine yönelik unsurlar saymıştır.

“Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat size verdiklerinde sizi denemek istedi. Öyleyse hayır işlerinde birbirinizle yarışın, hepinizin dönüşü Allah’adır. O, ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir” (el-Mâide 5/48).

Böylece devletler hukukunun en önemli dayanağı olan milletlerarası topluluk fikri de ilk defa İslâmiyet tarafından ortaya atılmıştır. Yalnız bununla da kalınmamış, Kur’an ve Sünnette belirlenen temel prensipler çerçevesinde bir müslüman devletin diğer devletlerle ilişkilerini düzenleyen bir

devletler hukuku da teşekkül etmeye ve bu konuda ilk eserler daha hicrî ikinci yüzyılın başlarından itibaren verilmeye başlamıştır¹.

İslâm'da uluslararası ilişkilerin daha başlangıçtan itibaren hukuka dayandırılmasına ve bu hukukun müslüman devletlerce uygulanmasına karşılık Batı dünyasında milletlerarası ilişkilerde keyfilik hakim olagelmış ve devletler hukukunu ilgilendiren bazı önemli konuların doktrin planında bile olsa ilk kez ele almış ancak XVI. ve XVII. yüzyıllarda yetişen Vitoria, Gentiles, Menchace, Ayala, Suarez ve Batı'da devletler hukukunun babası kabul edilen Hugo Grotius (1583-1645) gibi hukuk bilginleri vasıtasıyla gerçekleştirebilmiştir. Daha sonra teşekkül etmeye başlayan ve başlangıçta yalnız Avrupa devletlerine uygulandığı için Avrupa Amme Hukuku veya Avrupa Devletler Hukuku olarak anılan bu devletler hukuku ancak XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında Batılı ve hristiyan olmayan diğer bazı devletleri de tatbik sahası içine alarak evrensel bir mahiyet kazanmıştır².

Uluslar arası ilişkilerin barış içinde sürdürülebilmesi ve bunun sağlam bir temele oturması için karşılık güven ve haklara saygı büyük önem taşımaktadır. Hatta birçok Batılı hukuk bilgini adalet fikri ve ahde vefa prensibini devletler hukukunun temel dayanağı kabul eder³. İslâmiyet, gerek özel gerek uluslar arası ilişkilerde bu iki hususa büyük önem vermiş, kendi mensuplarının kime karşı olursa olsun adaletle davranma ve ahde vefa gösterme konusunda son derece titizlik göstermelerini istemiştir. Kur'ân-ı Kerîm, kimden gelirse gelsin her türlü haksızlık ve zulmü yasaklamış, münasebetlerin şekil ve mahiyeti ne olursa olsun adil davranılmasını emretmiştir.

.....

1 Geniş bilgi için bk. Özel, s. 27-38.

2 A.g.e., s. 22-25.

3 Crozat, s. 103 vd.

“Şüphesiz ki Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder” (en-Nisâ 4/58).

Âyet-i kerîmede anılan “insanlar” kelimesinin de delâlet ettiği üzere mümin-kâfir, dost-düşman, akraba-yabancı demeden bütün insanlara adil davranılması, zulüm ve haksızlıktan sakınılması emredilmiştir. İnsanın kendi aleyhine de olsa normal durumlarda başkalarına adaletle muamele etmesi, onlara haksızlık yapmaktan kendisini alıkoyması bir ölçüde daha kolay olmakla birlikte intikam duygularının alevlendiği, kin ve düşmanlığın insan benliğini sardığı bir savaş ortamında bunu gerçekleştirmek son derece zordur. İslâm, ilişkilerin silahlı çatışmaya dönüştüğü, insanların birbirlerinin kanını döktükleri durumda bile düşmanlarına adaletle davranmalarını müslümanlara emreder, şartlar ne olursa olsun yeryüzünde hak ve adaleti ayakta tutan kimseler olmalarını ısrarla ister.

“Ey inananlar, Allah için hakkı ayakta tutan insanlar, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma karşı duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya sevk etmesin. Adil davranın ki bu takvaya çok yakın olандır. Allah’tan sakının” (el-Mâide 5/8).

Hanefi hukukçularından Ebû Bekr el-Cessâs’ın belirttiğine göre bu âyet-i kerîme, ister haklı ister haksız olsun insanlara karşı adaletle davranmayı, küfür ve zulümlerine rağmen inanmayanlara karşı adil olmayı gerektirmektedir⁴. Müfessir Fahreddin er-Râzî ise âyetin hükmünün genel olduğunu, âyetin kötülük yapsalar, aşırı gitseler bile bir topluma adaletle muameleyi gerektirdiğini, zulüm ve haksızlığı yasakladığını belirtmektedir⁵. İslâm’ın bilhassa uluslararası alanda adaletin temini konusunda işbirliği ve yardımlaşmaya verdiği önem bir başka âyette şu şekilde dile getirilmiştir:

4 Ahkâmü’l-Kur’ân, II, 397.

5 Mefâtihu’l-gayb, III, 560.

“Sizi Mescid-i Haram’dan menettiler diye bir kavme karşı beslediğiniz kin, sakın sizi tecavüze sevk etmesin. İyilik etmek ve fenalıktan sakınmak konusunda yardımlaşın, günah işlemek ve haddi aşmak üzere yardımlaşmayın. Allah’tan sakının” (el-Mâide 5/2).

İslâm dininin uluslararası ilişkilerin barış içinde sürdürebilmesi için gerekli gördüğü ve uyulmasını ısrarla istediği bir husus da ahde vefadır. İç hukuktaki gibi etkili bir yaptırımdan yoksun bulunan devletler hukukunda, uluslararası barışın devamını temin için uyulması gereken en önemli prensip de budur. Bir devlet bizzat taahhüt ettiği milletlerarası yükümlülüklerini yerine getirmese, karşılıklı anlayış ve işbirliği içinde yaşamayı gerektiren milletlerarası barıştan söz edilemez. Karşılıklı güven bir defa sarsılınca barış içinde yaşamak da sözde kalır. İslâmiyet esasen ahde vefayı yalnız devletlerarası alanda değil hayatın bütün alanlarında uyulması gereken temel bir ilke kabul eder:

“Ey iman edenler, bağlandığınız ahidleri yerine getirin” (el-Mâide 5/1).

Müfessirler bu âyette anılan “ahidler”in insanın Allah ile, diğer insanlar ve toplumlarla olan her nevi söz, ahid ve antlaşma gibi karşılıklı taahhüdü gerektiren bütün davranışları kapsadığını belirtirler⁶. İslâm, aldatma ve art niyet taşıyan antlaşmalar yapılmasını ve yapılan antlaşmaları menfaat mülahazasıyla bozmayı kesinlikle yasaklar. Bugün antlaşmaların zaman zaman ihlaline dayanak gösterilen “devletin menfaati” de antlaşmaları ihlal için meşru bir sebep sayılamaz:

“Antlaşma yaptığımız zaman Allah’ın ahdini tam yerine getirin, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Çünkü Allah’ı üzerinize kefil yapmışsınızdır. Allah yaptıklarınızı bilir” (en-Nahl 16/91).

.....
6 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 3.

“İpliğini sağlamca büktükten sonra bozan kadın gibi olmayın. Bir topluluk diğer bir topluluktan daha çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat mevzuu edinir misiniz? Her halde Allah bununla sizi imtihan eder” (en-Nahl 16/92).

“Yeminlerinizi aranızda hile ve fesat mevzuu edinmeyin. Çünkü sapasağlam yerleştikten sonra ayak (öyle) bir kayar (ki)!” (en-Nahl 16/94).

Uluslararası ilişkilerde güvensizlik ortamının doğmasına sebep olacak davranışlar ve kısa vadede lehte görünse bile uluslararası taahhütlerden vazgeçmek meşru sayılmamıştır. Söz ve taahhütlere bağlı kalmak son tahlilde menfaatin bizzat kendisi kabul edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in bu açık ifadelerine ve İslâm tarihi boyunca müslüman yöneticilerin bu esaslara azami derecede riayet etmelerine karşılık Batı dünyasında din adamları, müslümanlara verilen sözün asla muteber olmadığını asırlar boyunca İncil adına hıristiyan hükümdarlara telkin ede- gelmişlerdir⁷.

B. Gayrimüslim Topluluklarla İlişkiler

Buraya kadar anlatılanlardan, İslâm’ın mahiyet ve özellikleri ne olursa olsun bütün toplumları ve devletleri büyük insanlık ailesinin birer ferdi, birer üyesi olarak gördüğü, aralarındaki farklılıkları düşmanlık ve çatışmaya değil tanışma, iyilik ve hayırda yarışmaya, dostluk kurmaya yönelik unsurlar saydığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan zaman ve mekan bakımından evrensel bir din olan İslâm’ın bütün insanlığa tebliğ yükümlülüğü de müslümanların diğer toplumlarla ilişkilerinin prensip olarak bu çerçevede düzenlenmesini gerektirir. Çünkü tebliğ ve dine davet ancak iyi ilişkilerin hakim olduğu bir ortamda mümkündür.

.....
⁷ Turnagil, s. 107-108; Özel, s. 57.

"Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et" (en-Nahl 16/125).

"İçlerinden zulmedenler bir yana, ehl-i kitap ile ancak en güzel yolla mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrımız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur" (el-Ankebût 29/46).

Kin ve düşmanlığın hakim olduğu savaş ortamı kadar tebliğ ve davete uzak ve aykırı bir durum düşünülemez. Tarihî tecrübeler de bunu kanıtlamaktadır. Bazı sahabi ve alimler *"..Fakat Allah sizin bilmediğinizi bildi de ondan önce yakın bir fetih yaptı"* (el-Feth 48/27) âyetinde geçen "fetih"ten maksadın hicrî 6. yılda (628) Mekke müşrikleriyle yapılan Hudeybiyye antlaşması olduğunu söylerler. Büyük hadis alimi ve tarihçi İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) de şöyle der: "Hudeybiye antlaşmasından önce, İslâm'da ondan daha büyük bir fetih olmamıştır. O zaman gelinceye kadar iki grup karşılaştıkça savaş olurdu. Ama yapılan barış ile savaş sona erince insanlar birbirlerinden emin oldular, konuşup tanışmağa fırsat buldular. Kendisine İslâm tebliğ edilince, müslüman olmayan akli başında bir tek insan kalmadı. Bu iki barış yılı içinde, o zamana dek İslâm'a girenler kadar veya daha fazla sayıda insan müslüman oldu⁸.

Müslümanların gayrimüslim toplumlarla ilişkilerinin barış esasına dayandığı, barış ortamını bozmaya müslümanların değil onların düşmanlıklarının yol açtığı şu âyette açıkça belirtilmiştir:

"Sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik etmekten ve onlara adaletle davranmaktan Allah sizi menetmez. Çünkü Allah adaletli olanları sever. Allah, ancak, sizinle din uğrunda savaşanları, sizi

8 Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 63; Beyhakî, IX, 223; İbn Kesîr, *Sîre*, III, 34.

yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır” (el-Mümtehhine 60/8-9).

Bu âyet-i kerîme bir müslüman devletin, gayrimüslim devlet ve toplumlara karşı takip edeceği dış siyasetin ana çerçevesini belirler. Gayrimüslim toplumlara iyilikte bulunmak, kendileriyle dostluk ilişkileri kurmak hükmü, “sizinle din uğrunda savaşmayanlar” ifadesinin delaletiyle, hiçbir ayırımı gitmeden bu özelliğe sahip bütün din ve millet mensuplarını kapsar⁹. Bu âyet ayrıca, küfür ve inkârlarına ilave olarak haksızlığa yönelip müslümanlarla savaşmadıkları sürece, onlarla savaş yoluyla mücadele edilmeyeceğini ifade etmektedir¹⁰. Toplumlar arasında iyi ilişkileri esas alan İslâm özel ilişkilerde de bunu mümkün olabilecek en ileri dereceye götürerek müslüman erkeklere ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi mübah kılmıştır. Evlenme bağının oluşturduğu yakınlıktan öte bir kaynaşma da düşünülemez. Gayrimüslimlerin tarih boyunca İslâm toplumları içinde rahatça yaşama imkânı bulmuş olmaları da İslâm’ın bu konudaki samimiyet ve müsamahasının açık bir delilidir.

İslâm kelimesinin “selâm” (barış) ile aynı kökten gelmesi, Allah’ın bir adının “es-Selâm” oluşu ve müslümanların birbirleriyle karşılaştıkları zaman bu sözle selamlaşmaları da barış fikrinin müslümanların bilincinde derinden kök saldiğini ve hayatlarına bir vakia olarak yerleştğini gösterir. Kur’ân-ı Kerîm müslümanları barışa çağırır:

“Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın Şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır” (el-Bakara 2/208).

Bu âyet sadece müslümanları barışa davet etmemekte, barışı bozmanın şeytana uymakla eşanlamlı olduğunu veya

9 Taberî, XXVIII, 66.

10 Fahreddin er-Râzî, V, 679.

şeytana uyunca barışın bozulacağını da ifade etmektedir. Bir başka âyette de düşmanlar barışa yönelince müslümanların bunu kabul etmesi emredilmektedir:

“Eğer onlar barışa meylederlerse sen de ona yanaş ve Allah’a güvenip dayan” (el-Enfâl 8/61).

İslâmiyet ta başlangıçtan beri yeryüzünde insanî bağları kuvvetlendirme, toplumları insanî gayelerle birbirine yaklaştırma ve karşılıklı ilişkileri hayırlı işlerde dayanışma ve işbirliğine dayandırmaya önem vermiştir. Bununla birlikte uluslar arası hayatta öteden beri kuvvetin hakim olması, barışın kurulması ve devamı için kuvvet dengelerini zarurî kılmıştır. Bu yüzden İslâm, yeryüzünde barışın sağlanması, düşmanlık ve çatışmalara meydan verilmemesi için bir denge unsuru olarak müslümanların güçlerini birleştirmelerini gerekli görür.

“Kâfir olanlar birbirlerinin yardımcılarıdır. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur” (el-Enfâl 8/73).

Kur’ân-ı Kerîm’in müslümanlara “düşmanı korkutmak için” güçleri yettiği kadar kuvvet hazırlamalarını emretmesi (el- Enfâl 8/60) de yine düşmanı savaştan alıkoymak ve barışı korumak gayesine yöneliktir.

Gayrimüslimlerle ilişkiler konusunda işaret edilmesi gereken bir husus da İslâmiyet’in insanları dine sokmak için baskı uygulanmasını yasaklaması, baskı altında gerçekleşecek bir din değiştirmeyi geçersiz saymasıdır. İslâm kalplere girmek için zor ve baskıyı bir vasıta olarak kullanmaz; insanın aklına ve fikrine hitap eder. Kur’ân-ı Kerîm’de yüzlerce âyette bu husus dile getirilmiştir.

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır” (Al-i İmrân 3/190).

“Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah’ın yarattığı her şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? O halde Kur’an’dan sonra hangi söze inanacaklar?” (el-A’râf 7/185).

İnsanların akıl ve muhakemelerini kullanarak dinî inançlarını istedikleri gibi seçmeleri için İslâm din hürriyetini teminat altına almıştır:

“Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik (hak ile bâtil) birbirinden ayrılmıştır” (el-Bakara 2/256).

“Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin” (el-Kehf 18/29).

Bu âyetler, Allah’ın varlık ve birliğini gösteren işaret ve kanıtların apaçık olduğunu, bu konuda inkâra hiçbir özür bulunmadığını ve dolayısıyla ahirette sonuçlarına katlanarak insanların iman ve inkârda hür olduklarını dile getirmektedir. Allah’a iman veya küfür bir imtihan olduğundan zorla dine sokmada imtihanı anlamsız kılmak söz konusudur. Bunun yanında, Allah’ın dilemesi halinde bütün insanların müslüman olacakları, fakat dünya ve insanların varlık hikmetine aykırı olduğu için ilahî iradenin bu yönde tecelli etmediği de belirtilmiştir.

“Eğer Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?” (Yûnus 10/99).

C) İslâm’da Savaş

İslâm fıtrat dinidir. Her semavî ve sahih dinin hedefi olarak insanın Allah ile, insanın diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenlerken onun aslî tabiatını, bütün eğilim, kuvvet ve zaafılarıyla insan tabiatının bütününü göz önünde bulundurur. Hayatı tümüyle kuşatmak isteyen bir din, hayatın bütün gerçeklerini göz önüne almak zorundadır. Bazı insan ve grupların bu realiteyi görmezden gelerek savaşa karşı

çıkmaları ne savaşı yeryüzünden kaldıracabilmiş ne de modern teknolojinin imkânlarıyla genelleşen savaşın yıkımından insanlığı koruyabilmiştir. İslâm, hiç değilse dar anlamda eşyanın tabiatında mevcut bulunan savaşı hiç yokmuş gibi saymaktansa onu kabul ederek, onunla ilgili yasalar koyarak tahribatını sınırlı tutmuştur¹¹. İnsanın yeryüzündeki varlığı üzerine geniş bir yorum olan, ona kim olduğu, nerede bulunduğu ve nereye gideceği konusunda bilmesi gerekli tüm bilgileri getiren Kur'ân-ı Kerîm, insanın kendi benliğinde, nefsinde taşıdığı menfî eğilimler ve zaafılar çerçevesinde onun kan dökücü özelliğine de dikkat çeker:

“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökcek insanı mı halife kılıyorsun, dediler” (el-Bakara 2/30).

İnsanın tabiatındaki bu menfî eğilim yeryüzünde birden fazla insanın varlık alanına çıkmasıyla kendisini göstermiş ve Hz. Adem'in iki oğlundan biri diğerini öldürmüştür (bk. el-Mâide 5/30). İnsanların bir kısmında baskın gelen bu eğilim bir âyette de şu şekilde dile getirilmiştir:

“İnsanlardan öylesi vardır ki yeryüzünde işbaşına geçti mi orada bozgunculuk çıkarmaya, ekini ve nesilleri kökünden kurtarmaya çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez” (el-Bakara 2/205).

Bu, Allah'ın hoş görmediği, kınadığı bir davranıştır. Böyle davrananlar cezayı hak etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm, bu tavırdan uzak kalanların ilahî hoşnutluğa erişip ahirette ödüllendirileceklerini haber verirken müslümanların temel tercih ve tavırlarını da belirlemiştir.

.....

11 Nasr, *İslâm*, s. 33-34.

“İşte ahiret yurdu! Biz onu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz” (el-Kasas 28/83).

İslâm kendi mensuplarından Allah'ın hoşnutluğunu kazandıracak davranışlarda bulunmalarını isterken yeryüzünde bozgunculuk ve kargaşa çıkaracak, kan döküp haksızlık yapacak insanlar ve toplumlar da her zaman olacaktır. İyi olmak, başka insanlara zarar vermekten sakınmak yeterli değildir; kötülük ve zulme eğilimli insanlara da engel olmak gerekir.

“Eğer Allah insanların bir kısmını(n kötülüğünü) diğerleriyle önleyip savmasaydı yeryüzü elbette altüst olurdu. Fakat Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir” (el-Bakara 2/251).

Yeryüzünde düzenin sağlanması, hak ve adaletin hakim olması için, kötülerin, hak ve hukuk tanımayanların engellenmesi ve cezalandırılmaları gerekir. İşte İslâm dini de savaşı bu çerçevede meşru kabul etmiştir. Esasen yıkıma ve kan dökülmesine sebep olduğu için mahiyeti bakımından kötü olan savaş, suçsuz insanların korunması ve hakların ikamesine bir vesile teşkil ettiğinden, bu çerçevede kalması şartıyla sonuçta meşru bir davranışa dönüşmektedir. Müslümanlar özel ilişkilerinde olduğu gibi toplumlar arası ilişkilerde de ilahî iradeye uygun davranmak zorundadırlar. Bu sebeple Batı dünyasında görülenin aksine İslâm'da uluslar arası ilişkilerde keyfiliğe hiçbir zaman yer verilmemiş, bütün ilişkiler hukukî bir çerçeveye oturtulmuştur. Buna bağlı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de savaş ile ilgili yasama, meşru savaşın mahiyet ve sınırları tarihî bir süreç içinde tedricen ortaya çıkmış, savaş konusu ta başlangıçtan beri hukuk çerçevesinde ele alınmıştır.

Mekke döneminde Allah Resulü (s.a.v.) ve müslümanlara yapılan zulüm ve haksızlıkların boyutları bilinen bir husustur. Dinden dönmeleri için müslümanlara yapılan

baskı ve işkencelere rağmen bu dönemde savaşa izin verilmemişti.

“Allah’ın emri gelinceye kadar şimdilik onları bırakın, serzeniş de etmeyin. Şüphesiz Allah her şeye hakkıyla kâdir-dir” (el-Bakara 2/109).

“İçlerinden birazı müstesna olmak üzere, sen onlardan daima bir hainliğe muttali olup duracaksın. Sen yine de onların suçundan geç, aldırış etme” (el-Mâide 5/13).

Müslümanlara savaş izni, yurtlarından çıkarılıp hicrete zorlanmaları üzerine Akabe biatlerinden sonra verilmiş olup¹² savaşın mübah olduğunu bildiren ilk âyet şudur¹³:

“Kendileriyle savaş edilen (mü’min)lere, uğradıkları o zulümünden dolayı (bilmukabele harbe) izin verildi. Şüphesiz ki Allah onlara yardım etmeğe elbette kemâliyle kadirdir” (el-Hac 22/39).

Tarihen sabit olduğu gibi bu âyet de savaşı ilk başlatanların müşrikler olduğunu açıkça belirtmektedir¹⁴. Bu düşmanlık hicretten sonra da sürdü. Kureyş müşrikleri Medine’deki Evs ve Hazrec kabileleri müşriklerine Hz. Peygamberi himayeden vazgeçip onunla savaşmamaları halinde kendilerine savaş açacaklarını bildirdiler. Bedir savaşından sonra aynı şekilde Medine ve çevresindeki yahudilere de bir ultimatom verdiler¹⁵.

Buna karşılık hicretten sonra Medine’de yahudiler ve diğer gayrimüslimlerin de iştirak ve onayıyla yürürlüğe konan anayasada Kureyş’le münasebetlerin harp hali olduğu belirtilirken diğer gayrimüslim toplumların tarafsızlığına saygı gösterileceği hükme bağlanmıştı¹⁶. Kureyşle bu harp

12 İbn Hişam, II, 110-111.

13 Taberî, XVII, 172-173; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 225.

14 İbn Kesîr, IV, 76.

15 Hamidullah, *el-Vesâik*, s. 48.

16 bk. Salih Tuğ, s. 30 v.d.

haline kendilerinin sebep olduğu daha sonra nazil olan âyetle de belirtilmiştir:

“(Ey mü’minler), antlarını bozan, peygamberi sürüp çıkarmayı kuran ve bununla birlikte ilk defa sizinle kendileri (savaşa) başlayan bir kavim ile savaşmaz mısınız?” (et-Tevbe 9/13).

Mekke müşrikleriyle olan bu savaş hali Hudeybiye antlaşmasıyla sona erdirilmişti. Daha sonra müşrikler antlaşmayı bozdukları gibi Medine yahudileri de onlarla ve münafıklarla işbirliği yaparak antlaşmayı çiğnemişlerdi¹⁷. Hendek savaşı Arap Yarımadası müşrikleri ile yahudilerin, müslümanların kökünü kazımak için ittifak kurduklarını açık şekilde göstermektedir. Bu sebeple, o zamana kadar nazil olan âyetler yalnız Kureyş’in tecvüzünü defetmek için müslümanlara önce savaş izni ve sonra da emrini vermişken, Hendek harbi ve sonrasında nazil olan âyetlerle Yarımada da topyekün savaş emredilmişti¹⁸.

Müsteşriklerin her vesileyle dillerine doladıkları ve müşrikleri yakalandıkları yerde öldürmek, onlara karşı şiddet göstermek, her yerde onlarla savaşmakla ilgili âyetler, kendilerine karşı açılan topyekün savaşa müslümanların da aynı şekilde karşılık vermelerini emretmekte, yarımada da güvenlik ve barışın sağlanması için gerekli stratejiyi tesbit etmektedir:

“Antlaşma yaptığımız müşriklerden size (antlaşmalarının şartlarında) hiçbir eksiklik yapmamış, aleyhinize (düşmanlarınızdan) kimseye yardım etmemiş olanlar (bu hükümden) müstesnadır. O halde onların müddetleri (bitinceye) kadar ahidlerini tamamlayın. Çünkü Allah (haksızlıktan) sakınanları sever. Haram aylar çıktığı zaman artık o müşrikleri, onları nerede bulursanız öldürün, onları (esir olarak)

.....

17 Seyyid Sâbık, II, 615-616.

18 Ali Mansûr, s. 262-264.

yakalayın, onları hapsedin, onların bütün geçit yerlerini tutun..." (et-Tevbe 9/4-5).

"Eğer antlaşmalarından sonra yine andlarını bozar ve dininize saldırırlarsa küfrün önderlerini hemen öldürün, çünkü onlar (gerçekte) andları olmayan adamlardır. (Bu suretle) umulur ki (onlara tabi olanlar) vazgeçerler." (et-Tevbe 9/12).

"Onları nerede yakalarsanız öldürün, onları sizi çıkardıkları yerden çıkarın" (el-Bakara 2/191).

"Müşrikler sizinle nasıl topyekün savaşıyorlarsa siz de onlarla topyekün savaşın" (et-Tevbe 9/36).

İslâm'da Savaşın Meşruluğu ve Bu Konudaki Görüşler

İslâm hukukçuları Kur'an ve Sünnet'te belirlenen esaslara göre gerek savaş öncesi ve savaş halinde gerek savaş sonrası uyulması gereken kuralları en ince ayrıntılarına kadar inceleyip tesbit ettikleri gibi, savaşın meşruluğu meselesini de tartışmış ve bu konuda çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Batılı araştırmacılar cihâd ve siyer kitaplarında etraflıca ele alınan savaşın nasıl yapılacağı, savaş esnasında nelere uyulacağı ve savaş sonrasında uygulanacak hükümleri işlerine geldiği gibi yorumlarken, fukahânın harbin meşruiyeti ile ilgili teorik tartışmalarından hiç sözetmemeleri, bunu görmezlikten gelmeleri dikkat çekicidir¹⁹.

Hanefîler ile Hanbelî ve Malikî hukukçuların oluşturduğu çoğunluğa göre gayrimüslimlerle savaşın sebebi, onların müslümanlara karşı savaş ve tecavüzleridir. Şâfiîlere göre ise gayrimüslimlerle savaşın sebebi onların küfrüdür²⁰,

19 bk. Ahmet Özel, "Cihâd", *DİA*, VII, 530-531.

20 Debûsî, 192b; İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü's-şer'iyye*, s. 123; İbn Kayyim, *Abkâmu ehli'z-zimme*, I, 17; Bâbertî, V, 189; Tumurtâşî, I, 496a; Özel, s. 80.

Zahirîler, bazı Hanbelî ve Malikî hukukçular da Şâfiîlerin görüşünü benimsemişlerdir²¹.

Binaenaleyh, İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre savaşın meşruiyetinin sebebi düşmanın tecavüzüdür; müslümanlara karşı savaşmayanlarla savaşmak, sadece İslâm'a muhalefeti sebebiyle bir insanı öldürmek caiz değildir. Diğer hukukçulara göre ise, düşmanla savaşın sebebi onların küfrüdür, müslümanlarla savaşmasalar bile onlarla savaşılır.

1. Savaş Sebebinin Küfür Olduğu Görüşü

Düşmanla savaşın meşruiyetine onların küfrünü mesnet kabul eden Şâfiîlere göre, gayrimüslimlerle devamlı savaş vaciptir ve müslüman veya antlaşmalı kimselerden başkası kalmayınca kadar imkân dahilinde savaşın sürdürülmesi gerekir²².

Bu hukukçuların dayandıkları deliller²³:

a) Kur'ân-ı Kerîm'den: "*Haram aylar çıktığı zaman artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları (esir olarak) yakalayın, onları hapsedin, onların bütün geçit yerlerini tutun*" (et-Tevbe 9/5). Bu âyet gayri müslimlerle savaşı mutlak olarak emretmekte olup bu hüküm onların tecavüzlerini önlemek veya savaşlarına karşılık vermekle sınırlı değildir. Ayet-i kerîme, savaş sebebinin küfür olduğunu göstermektedir. Müslümanların kendileriyle savaşanlarla savaşmalarını emreden âyet (el-Bakara 2/190) savaşı mutlak olarak emreden âyetlerle neshedilmiştir.

b) Sünnet'ten: Hz. Peygamber "*İnsanlarla, Allah'tan başka ilah yoktur demelerine kadar savaşmakla emrolundum*"²⁴

.....
21 Özel, s. 57.

22 İbn Hacer, IX, 212-213; Şirbînî, IV, 210; Büceyrimî, IV, 247.

23 Debûsî, vr. 452b; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 327; İbnü'l-Arabî, I, 109, II, 894; Kurtubî, II, 353.

24 Buhârî, "İmân", 18, "Salât", 28; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 104.

buyurmuştur. Bu hadis de gayrimüslimlerle savaş sebebinin onların küfrü olduğunu göstermektedir. Çünkü ancak müslüman olmalarıyla kendileriyle savaştan vazgeçileceği belirtilmiştir.

c) Küfür büyük bir cinayet ve aynı zamanda münkerin en kötüsüdür. Bu sebeple küfrün devam etmesine mücadele etmek caiz değildir. Zira mefsedetin izalesi imkân oldukça vaciptir. Allah'ı inkâr ise mefsedetin en büyüğüdür²⁵.

2. Savaş Sebebinin Savaş Olduğu Görüşü

Konuyu etraflıca ele alıp tartışan Hanefî hukukçular, savaş sebebinin gayrimüslimlerin İslâm ve müslümanlara karşı savaş açmaları olduğunu açıkça belirtirler. Debûsî (ö. 430/1039) şöyle der: “Âlimlerimize göre, *ehl-i harb ile savaşın mübah olmasının sebebi, onların bize savaş açmış olmalarıdır*”²⁶.

Bu Hukukçuların Dayandıkları Deliller:

a) Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: “*Müşrikler sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa siz de onlarla topyekûn savaşın*” (et-Tevbe 9/36). Diğer bir âyetinde de “*Fitne kalmaym-caya, din de yalnız Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın, vazgeçerlerse artık zulmedenlerden başkasına hiçbir husumet yoktur*” (el-Bakara 2/193) buyrulur. İbnü’l-Hümâm’a (ö. 861/1457) göre ilk âyet, müşriklere karşı yapılması emredilen savaşın, onların müslümanlara savaş açmaları sebebiyle olduğunu ifade etmektedir. Diğer âyetinde de, çeşitli baskı yollarıyla müslümanların dinleri hususunda fitneye düşürülmelerine mani olmak maksadıyla, güç ve hakimiyetlerin kırılması için düşmanla savaş emredilmiştir²⁷.

.....

25 İbn Abdisselâm, I, 93; Merâgî, s. 82.

26 *el-Esrâr*, vr. 192b. Ayrıca bk. Bâbertî, V, 189; Tumurtâşî, I, 496a.

27 *Fethu’l-Kadîr*, V, 189.

Gayrimüslimlerle savaşı emreden ilk âyet olan “Size savaş açanlarla, Allah yolunda siz de savaşın, (ancak) aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez” (el-Bakara 2/190) âyeti de savaş sebebinin savaş olduğunu göstermektedir²⁸.

b) Allah Resulü (s.a.v.) bir savaşta öldürülmüş bir kadının görünce “*Bu kadın savaşmıyordu!*” diyerek ileri birliklerin başında bulunan Halid b. Velid’e haber gönderip kadın ve çocukların öldürülmemesini emretti²⁹. Bu hadisten anlaşıldığına göre küfrün fitnesini ve kâfirlerin şerrini müslümanlardan defetmek için savaşılır³⁰. Hz. Peygamber’in bu sözünden, kadının bilfiil savaşmadığı için öldürülmesinin haram olduğu anlaşılmaktadır. Eğer savaşın sebebi küfür olsaydı savaşta kadınların da öldürülmesi gerekirdi. Sebep küfür değil de savaş olduğu ve kadın da bünyesi itibariyle savaşmaya müsait bulunmadığı için öldürülmemektedir. Dinden dönen kadının öldürülmemesi de muharip sayılmasındandır³¹. Aynı sebebe bağlı olarak çocuk, yaşlı, kör, yatalak hasta, din adamı ve çiftçiler de savaşta öldürülmezler³². Böylece İslâm hukukçuları savaşta sivil halkın öldürülmeyeceğini ve sivil hedeflerin saldırı dışında tutulacağını da Batı’da devletlerarası münasebetlerde hukuk diye bir şeyin bilinmediği bir zamanda hükme bağlamışlardır.

c) Savaş sebebinin bizzat küfür değil de müslümanlara savaş açılması olduğuna bir delil de şudur: Küfür kalp ile olduğundan zararı başkasına dokunmaz ve cezasının dünyada değil âhirette verilmesi gerekir. Dünyada ceza verilmesi, zararı kullara dokunan suçlar sebebiyledir. Ancak,

28 Debûsî, 454b; İbn Teymiyye, s. 123.

29 İbn Hişâm, IV, 100; Ebû Ubeyd, s. 47; İbn Mâce, “Cihâd”, 30; Hâkim, II, 122; Beyhakî, IX, 91; Şevkânî, VII, 279.

30 Serahsî, X, 5.

31 Debûsî, vr. 202ab; Radiyüddin es-Serahsî, vr. 408b.

32 Radiyüddin es-Serahsî, vr. 381b; Zeylaî, VI, 104; İbn Nüceym, V, 84; Tumurtâşî, I, 500b.

kâfir kimse, inanç bakımından kendisine muhalif olanlara savaş açarsa küfrünün zararı masum insanlara dokunup onların hayatlarına mal olacağından kendisiyle savaşmak vacip olur³³.

d) “*Fitne kalmayınca ve din de yalnız Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına husumet yoktur*” (el-Bakara 2/193) âyeti, savaşın teşri kılınmasındaki maksadın kulların mücceret iptila ve imtihanları değil, düşmanın şerrini müslümanlardan defetmek olduğuna delâlet etmektedir³⁴. Savaş, mahiyeti bakımından, ilahî teklife muhatap ve onu yüklenmeye müsait olan insan bünyesinin tahrip ve yokolmasına yol açtığından İslâm hukukunda “liaynihi” değil de “ligayrihi” güzel (hasen) kabul edilmiştir. Savaş düşmanın şerrini defetmek ve onların üstünlük ve mukavemetlerini kırmak için meşru kılınmıştır³⁵. Serahsî (ö. 483/1090) bu hususu açıkça belirtir: “Cihaddan maksat, müslümanların emniyet içinde olmaları ve din ve dünya işlerini yürütmeye imkân bulmalarıdır”³⁶.

İslâm nazarında insan, “insan” olma vasfıyla muhteremdir. Savaş ona eziyet için değil, ona yapılan eziyeti önlemek için mübah kılınmıştır. Bu sebeple savaşa ancak zaruret halinde başvurulur ve zaruret sınırı aşılamaz³⁷.

e) İslâm’a göre temel prensip daha önce de temas edildiği gibi insanın masum oluşudur³⁸. Allah mahlukatın yok edilmesini murad etmediği gibi onları öldürülmeleri için de yaratmamıştır. Debûsî şöyle der: “Allah’ın emanetini

33 Debûsî, vr. 454a; Radiyüddin es-Serahsî, vr. 381b; Kâsânî, IV, 3; Zeylaî, VI, 104.

34 İbnü’l-Hümâm, V, 190.

35 Debûsî, vr. 200b; Radiyüddin es-Serahsî, a.y.; Kâsânî, VII, 100; Tummurtâsî, I, 497a.

36 *el-Mebsût*, X, 3.

37 Hallâf, s. 90; Seyyid Sâbık, II, 655; Zerkâ, I, 50.

38 İbn Kayyim, I, 11.

yüklenmesi gereği Allah insanı kanı masum olarak yaratmıştır. Bu ismetle yaşaması ve emaneti yüklenip ifa edebilmesi için. Dinin temel esasları konusunda sorumluluğun hem kafir hem müslüman için sabit olduğundan ihtilaf yoktur. İnsan ancak işlediği bir suç sebebiyle öldürülebilir”³⁹.

f) Kur’ân-ı Kerîm’de, kendileriyle savaşılan ehl-i kitabın cizye vermesi halinde onlarla savaştan vazgeçilmesi emredilmiştir (et-Tevbe 9/29). Bu savaş onların küfrüne ceza olarak meşru kılınmış değildir. Gaye onların müslümanlarla sulh haline girmelerini sağlamaktır⁴⁰. Bundan dolayı, muharip olan kâfir zimmi statüsüne girince, müslümanlarla savaşı terketmiş olmasıyla kanının mübahlığını gerektiren sebep ortadan kalktığı için öldürülmemektedir⁴¹. Eğer gayrimüslimlerin imanın olmayışı kendileriyle savaşın meşruiyet sebebi olsaydı, savaşın son bulması için âyetle zimmi olmaları değil müslüman olmalarının şart koşulması gerekirdi.

Delillerin Değerlendirilmesi

Savaş sebebinin küfür olduğunu savunan hukukçuların mesned kabul ettikleri âyetler, esasen sebeplerin ortaya çıkmasıyla başlamış bulunan bir savaş esnasında veya savaşı sonuçlandırmak için yapılması gereken hususları açıklamaktadır. Bir başka ifadeyle, savaşın niçin yapıldığı değil, nasıl yapılacağını göstermektedir. İlk nazil olan âyetlerde savaşın meşru sayılmasının sebebinin kâfirlerin saldırı ve zulmü olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu son âyetlerde ise ayrıca sebebe temas edilmeden, savaşta takib edilecek stratejiden söz edilmektedir. Muhtelif vesilelerle inen her âyetle, niçin savaşıldığının tekrar belirtilmesi lüzumsuz

.....
39 *el-Esrâr*, vr. 454a.

40 *A.g.e.*, vr. 203a.

41 *A.g.e.*, vr. 209a; Radiyüddin es-Serahsî, vr. 70b; İbn Kayyim, *İ’lâm*, II, 115.

ve anlamsız olurdu. Bu son âyetlerin ilk nazil olan âyetleri neshettiği yolundaki iddianın da bir mesnedi yoktur. Bu âyetlerin uygulama alan ve şartları farklı olup aralarında hiçbir çelişki mevcut değildir. Üstelik ilk âyetlerde tecavüze karşı savaşmanın vacip olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla bu âyetlerin neshedilmiş olduğunu ileri sürmek, saldırıya karşı savaşa gerek kalmadığı anlamına geleceğinden çelişki teşkil eder.

Savaş sebebinin küfür olduğunu savunanların delil olarak gösterdikleri hadiste geçen “insanlar”dan maksat özellikle Arap müşriklerdir⁴². Çünkü Arap olmayan müşrikler ile ehl-i kitabın tabi oldukları hüküm bu hadisin hükmüne aykırıdır. Bunlarla yapılan savaş cizye vermeleriyle sona erer, müslüman olmaları şart değildir (et-Tevbe 9/29). Arap müşriklerle yapılan savaşın sebebi de onların baştan beri İslâm ve müslümanlara karşı ısrarla sürdürdükleri düşmanlık ve tecavüz ile yapılan antlaşmaları her defasında bozmuş olmalarıdır.

Birçok âyette de işaret edildiği üzere (msl. el-Enfâl 8/26; el-Ahzâb 33/10-13; et-Tevbe 9/8, 10, 13; en-Nisâ 4/75) gerek Hz. Peygamber’in sağlığında gerek sonraki devirler boyunca müslümanların karşılaştıkları düşmanlık ve saldırılar müslüman hukukçuların gayrimüslim dünyaya karşı tam bir güvensizlik duymalarına yolaçmıştır. İslâm dünyası ile gayrimüslim dünya arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde bu tarihi tecrübenin önemi büyüktür. Bu hususu gözönüne almadan müslümanların gayrimüslimlere karşı tutumunu, bu konuda duyulan güvensizliği ve karşılıklı ilişkileri düzenlerken bazı hukukçuların cihadla ilgili âyetlerde nesih konusunda aşırı sayılabilecek yorumlarını sağlıklı bir şekilde anlamak mümkün değildir. Batılı araştırmacılar İslâm hukukçularının gayrimüslimlerle ilişkiler konusunda hüküm verirken içinde bulundukları tarihî ve siyasi şartlara

42 Debûsî, vr. 209a.

hiç dikkat etmedikleri veya buna çok az önem verdikleri gibi hemen hemen bütün güçlü ülkelerin birbirleriyle çatışma halinde oldukları Ortaçağ boyunca devletler arasında hüküm süren ilişki biçimini de yalnız müslümanların eseri olarak göstermeye çalışmışlardır⁴³. Özellikle Hanefîler'in savaşa ilgili görüşleri uluslararası ilişkilerde barış ve devletlerin eşitliğini esas almakla birlikte mevcut şartlar bu kavramın gelişip yerleşmesine imkan vermemiştir. Gayrimüslimlerle savaşın meşruiyetiyle ilgili olarak teoride birbirine zıt görüşler ileri sürmelerine rağmen Hanefî ve Şafiî kaynaklarda benzer görüş ve ifadelerin yer alması tamamen pratikteki şartların aynı ilişki biçimini gerektirmiş olmasıyla izah edilebilir. Bir başka ifadeyle, gayrimüslimlerle savaşın meşruluğu konusunda bir grup küfrü bir grup da onların müsülmanlara savaş açmalarını esas almakla birlikte, küfrün düşmanlık ve saldırıyla özdeş bulunduğu şartlar pratikte her iki grubun da aynı ilişki biçiminde karar kılmalarına, meselâ düşman ülkelere her yıl cihada çıkılması gerektiği konusunda aynı hükme varmalarına yolaçmıştır. Diğer taraftan tarih boyunca müslüman devletlerin gayrimüslim ülkelerle yaptıkları savaşlarda herbiri ayrı ayrı ele alınmak durumunda olan tarihî, siyasî, dinî birtakım sebepler bulunmakla birlikte İslâm tebliği için girişilen fetih hareketleri de sözkonusu ülkelerdeki insanları zorla İslâm'a sokmak değil, ferdi planda tebliğ imkanının bulunmadığı bu düşman ülkeleri herkesin serbestçe dilediği inancı seçebileceği şekilde tebliğe açmak gayesiyle yapılmış ve İslâm'da meşru kabul edilen savaş için nasıl cihad kelimesi kullanılmışsa, bu hareketleri istila ve sömürü savaşlarından ayırmak için de özellikle fetih ("açmak") tabiri tercih edilmiştir.

Daha önce de işaret edildiği üzere Batılı araştırmacılar İslâm hukukçularının savaşın meşruiyetiyle ilgili mütalaa-larına eserlerinde hemen hiç yer vermedikleri gibi, cihadla

.....

43 Ebû Süleyman, s. 46-47.

ilgili bazı ulemaya ait görüş ve sözleri ele alarak genellemelerde bulunmakta ve bu ifadeleri maksatlarını aşan bir şekilde yorumlayarak cihadın tüm dünya müslüman oluncaya veya İslâm hâkimiyetine boyun eğinceye kadar gayrimüslimlerle savaşmak anlamına geldiğini ileri sürmektedirler⁴⁴. Ayrıca İslâm dünyasını gayrimüslimlere savaş açmış gibi gösterirken gayrimüslim ülkelerin tarih boyunca müslümanlara karşı ortaya koydukları düşmanca ve saldırgan tavır konusunda anlamlı bir sessizliği tercih etmektedirler. Kur'an'ın müslümanlara karşı düşmanlık beslemeyen gayrimüslimlerle iyi ilişkiler kurma yönündeki tavsiyeleri (el-Ankebut 29/46; el-Mümtehine 60/8-9) ve İslâm tarihi boyunca gayrimüslimlerin İslâm ülkelerinde güven içinde yaşamış olmalarına karşılık hristiyan dünyası asırlar boyunca papalığın da etkisiyle İslâm dünyasıyla devamlı düşmanca ilişkiler içinde bulunmuş, müslümanlar geçmişte Sicilya ve Endülüs'te günümüzde de Bosna-Hersek'teki örnekleri hafızalardan silinmeyen en katı müsamahasızlık ve asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Ayrıca son birkaç asırdan beri Batı'nın İslâm dünyasına yönelik sömürgeci politikaları ve bunun doğurduğu sonuçlar, tarih boyunca İslâm dünyasında yaşayan gayrimüslimlere can ve mal güvenliği sağlamanın ötesinde dinî ve millî kimliklerini koruma konusunda tanınan imkan ve hoşgörü ile karşılaştırıldığında iki din ve medeniyetten (İslâm-Hristiyan) hangisinin diğer din mensuplarına karşı daha saygılı ve müsamahalı davranıldığını açık bir biçimde görmek mümkündür.

Cihad, genel anlamıyla müslümanın, Allah'a kulluk ve onun rızasını temin için İslâm esaslarını öğrenme, öğretme, ferdî ve toplumsal planda yaşama, yaşanmasına çalışma, İslâm'ı tebliğ ve bu hususlarda içte ve dışta karşılaşacağı

44 Meselâ bk. Khadduri, *War and Peace*, s. 52-53, 144, 251; Tyan, II, 302; Fattal, s. 71; Lammens, s. 8; Massignon, s. 80-81; Lambton, s. 201.

engelleri aşma konusunda içinde bulunması gereken şuurlu ve sürekli gayret ve aksiyon halini ifade eder. “Bizim (rıza-mıza ulaşmak için) uğrumuzda cihad edenlere, (bize ulaş-tırarak) yollarımızı elbette gösteririz” (el-Ankebût 29/69) âyeti ile “Allah (ın rızasına ulaşmak) uğrunda hakkıyla cihad edin” (el-Hacc 22/78) âyeti cihadın bu kapsamlı an-lamını içermektedir. Müslümanın bütün hayat ve faaliyetle-rinin Allah rızasını kazanmaya yönelik olması gerektiği ve bu anlamdaki bütün gayret ve çabası cihad kavramı içinde mütalaa edildiğinden, müslümanın Allah rızasına ulaşmak için başvuracağı bir savaş da cihad sayılır. Esasen istila, sö-mürü, menfaat, tecavüz ve ganimet için yapılan savaşları tanımayan (el-Bakara 2/205; en-Nisâ 4/94; el-Kasas 28/83; eş-Şûrâ 42/41-42) İslâm, savaşa ancak müslümanların can ve mal güvenliğini sağlamak, hak ve hürriyetlerini korumak, İslâm ve İslâm ülkelerine yönelik tecavüz ve saldırıları ön-lemek amacıyla başvurulacağını hükme bağlamış ve meşru gördüğü bu savaşı diğerlerinden ayırmak için de cihad adını kullanmıştır. Kur’ân-ı Kerîm müslümanların sadece en gü-zel şekilde tebliğ yapmakla mükellef olduklarını (el-Mâî-de 5/67; en-Nahl 16/125; el-Ankebût 29/ 46), başkalarını dine sokmak için baskı yapılamayacağını ve baskı altında gerçekleşecek imanın geçersiz olduğunu açıkça belirtmiştir (el- Bakara 2/256; Yunus 10/99; el-Kehf 18/29; el-Hucurât 49/ 14). Bütün bu gerçekleri gözardı ederek cihadı, gayri-müslimleri zorla müslüman yapmanın bir vasıtası olarak takdim etmek ve “Ey insanlar, düşmanla karşılaşmayı te-menni etmeyin, Allah’tan afiyet dileyin. Fakat düşmanla karşılaşınca da sabredin ve bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır”⁴⁵ diyen rahmet peygamberini dünyaya savaş ilân etmiş göstermek ilim ve infafla bağdaşmaz.

.....
45 Ebû Dâvud, “Cihad”, 98; Hâkim, II, 78.

Birinci Bölüm

İslâm Öncesi Din ve Toplumlarda Savaş Esirleri

İslâm hukukunda esirlerin durumunu ele almadan önce gerek bir mukayese imkânı vermesi gerekse esirler hukukunun gelişme seyrini göstermesi bakımından daha önceki toplumlarda esirlere uygulanan muamele hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

İnsanlar arasında düşmanlık ve kan dökülmesi olgusu, Kur'ân-ı Kerîm'de de ifade edildiği gibi (el-Mâide 5/30) ilk insan olan Hz. Adem'in çocuklarına, bir başka ifade ile yeryüzünde birden fazla insanın bulunmasına kadar giden tarihî bir geçmişe sahiptir. Bunun gibi toplumlar arası savaş münasebetlerinin de yeryüzünde birden fazla toplum veya devletin varlığı kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak da savaşan tarafların ele geçirdiği eserlerin varlığı ve bunlara uygulanacak muameleden sözedilebilir. Ancak bu konudaki bilgiler tabii olarak tarihin bilinen yakın dönemleriyle ilgilidir.

Eski devirlerde uluslararası ilişkileri düzenleyen örf, hukuk ve antlaşmalar mevcut olmadığından savaşta tamamen keyfilik hakimdi ve galip taraf muharip-sivil, kadın-erkek, büyük-küçük demeden düşman tarafı imhayı meşru

görüyor, bu arada esirler de en ağır muameleye maruz kalıyorlardı. Zaferi kazanan Asurluların düşmanın derisini yüzüp ele geçirdikleri şehrin kapısına asması, şehirde buldukları küçük-büyük herkesi öldürmeleri dinî bir görev kabul ediliyordu¹.

Farslıların esirlere uyguladığı muamele de başkalarından farklı değildi. Esirler kadın-erkek, büyük-küçük demeden en ağır muameleye tabi tutuluyor, kendilerine hayat hakkı tanınmıyordu. Bunun en açık örneklerinden biri Kısra Enûşirvan'm (I. Hüsrev: 531-579) kumandanlarından Vehrîz'in Yemen'de yaptığıdır. Seyf b. Zîyezen'in yardım talebi üzerine Yemen'e gönderilen Vehrîz'e aslen veya Arap anneden olma hiçbir siyahîyi (Habeşli) hayatta bırakma talimatı verilmiş, o da bunu uygulamıştı. Kısra'nın bu talimatı, mağluplara uygulanan muameleyi gösteren resmî bir belge mahiyetindedir. Farsların esirleri fillere ezdirme adetleri de vardı².

Eski Yunan ve Romalılar da esirlere her türlü işkenceyi reva görüyor, vücutlarını parçalıyor, büyük-küçük, kadın-erkek demeden öldürüyorlardı. Ancak zamanla bu toplumlarda esirleri köleleştirip kendilerinden faydalanma yoluna gidildi. Esirlere uygulanan kötü ve ağır muamele her zaman varlığını korumakla birlikte, köleleştirerek hayat hakkı tanıma yine de bir iyileştirme olarak kabul edilebilir. Romalılar zamanında köleler o kadar çoğalmıştı ki sayıları hürlerin üç misline ulaşmıştı³. Hatta Paulus Aemilus'un 150.000, Marius'un 140.000, Sezar'ın 1.000.000 köleyi bir tek seferin sonunda sattırmış oldukları kaydedilmektedir⁴. Çok eski *ius gentium* (Romalılarla diğer toplumlar arasında ortaklaşa uygulanan hukuk) esaslarına göre

1 Edgîrî, s. 36.

2 A.g.e., s. 37-38; Zuhaylî, s. 404; Âmir, s. 91.

3 Ali Mansûr, s. 331; Âmir, s. 92; Edgîrî, s. 36.

4 Umur, s. 358.

savaş esirlerini öldürmek meşru idi. Fakat onları öldürmektense satmak veya hizmetlerinden faydalanmak daha elverişli görüldüğünden esirler askerî kumandanın emriyle açık artırma ile satışa çıkarılır ve onu satın alanın kölesi durumuna gelirdi⁵.

Bu toplumlardan Yahudilik ve Hristiyanlık gibi semavi dinleri kabul edenlerin dahi esirlerle ilgili uygulamalarında vahşet ve insafsızlığı terketmedikleri, aksine bunu dinî bir emir telakki ettikleri görülmektedir. Mesela Talmut'ta yalnız muharip esirler değil bütün kadın ve çocuklar ile ele geçirilen hayvanların öldürülmesine hükmedilmişti⁶. Ancak esirlere uyguladıkları bu insanlık dışı muameleyi mukaddes kitaplarında onaylayan ifadelerin ilahî kaynaklı olduğunu kabul etmek mümkün değildir⁷.

İslâm öncesi Araplar da esirlere uyguladıkları muamele bakımından çevrelerindeki diğer milletlerden farklı değillerdi. Kabileler arası savaşlar, sürüp giden kan davaları, kin ve intikam duyguları bilinen bir husustur. Buna bağlı olarak yalnız savaş sırasında değil başka zamanlarda da düşman kabileden esir alınabiliyordu. Münzir b. İmrülkays ve diğer bazı Hire hükümdarlarının yaptığı gibi bazan esirler toplu halde yakılıyor, intikam duygularını dindirmek için birçok işkence türü yanında esirlerin çeşitli uzuvları kesilerek (müsle) öldürülüyorlar, öldürülmeleri için başka düşmanlarına satılıyorlar ve nihayet köle olarak kendilerinden faydalanılıyordu. Çoğu zaman mal veya başka bir esir karşılığında fidye ile saliveriliyorlardı. Esir bazan kabilenin ileri gelenlerinden birine sığınarak kurtulabiliyordu. Bir daha savaşmamak ve düşmanlık yapmamak üzere taahhüt alıp bırakmak adeti de vardı. Bu son durum çoğu zaman kabile reislerine uygulanırdı. Bazan da kabile reisini fidye

.....
5 A.g.e., s. 359.

6 Edgîrî, s. 44-57; Âmir, s. 92; Ali Mansûr, s. 331.

7 Edgîrî, s. 49.

ile bırakılırlardı⁸. Hükümdarların kurtuluş fidyesi 1000, kabilenin önde gelenlerinin 100 deve olur, cengaverlerinki 200 deveden az olmazdı. Ancak bazan hakaret maksadıyla çok değersiz bir hayvan fidiye olarak istenirdi. Esir, esir alanın mülkü idi, dilerse öldürür dilerse yaşatırdı. Başkasının bu konuda yetkisi yoktu⁹. Başının önündeki kâkülünü (perçem) kesmek veya başını tıraş edip bırakmak da bir utan-dırma ve hakaret muamelesi olarak uygulanıyordu¹⁰. Buna göre İslâm öncesi Arabistan'da savaş esirlerine uygulanan özel ve sınırlı bir muamele tarzı yoktu; bazan öldürülebilir, özellikle kadın ve çocuklar olmak üzere bazan köleleştirilir, bazan karşılıksız, bazan fidiye karşılığında veya esir mübadelesi yoluyla serbest bırakılırlardı. Fidiye ile serbest bırakma usulü Bedir savaşı öncesi yaygın bir muamele tarzı idi¹¹.

.....
8 Cevad Ali, V, 466-67, 572, 631-633; Edgîrî, s. 61-73.

9 Bezre, s. 37-47 (Araplarda esirlere uygulanan muamele türleri için bu esere bk. s. 37-62)

10 İbn Seyyidinnâs, I, 62, 102.

11 Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, s. 66.

İkinci Bölüm

Hız. Peygamber ve Hulefa-yı Râşidîn Döneminde Savaş Esirleri

A. Hız. Peygamber Zamanı

1. Batn-ı Nahle Seriiyesi

Bu seriiyeden önce Veddân Gazvesi, Ubeyde b. Hâris Seriiyesi, Hamza b. Abdülmuttalib Seriiyesi, Buvat Gazvesi, Aşîre Gazvesi, Sa'd b. Ebû Vakkâs Seriiyesi, Safvân (İlk Bedir) Gazvesi olmuş ve düşmanla herhangi bir çatışma meydana gelmemişti¹.

Hicretin 17 ayında (Receb 2/Ocak 624) Hız. Peygamber Taif-Mekke arasındaki Batn-ı Nahle'ye giderek Kureyş'in durumunu gözetmek üzere halasının oğlu Abdullah b. Cahş'ın kumandasında bir seriiye düzenledi. Seriiye'de Abdullah'tan başka sekiz kişi vardı ve hepsi de muhacirlerdendi. Sefer sırasında iki kişiye bir deve düştüğünden Sad b. Ebû Vakkâs ile Utbe b. Gazvân nöbetleşe bir deveye biniyorlardı. Develeri kaybolan bu iki sahâbi iki gün boyunca develerini aradıklarından arkadaşlarını kaybettiler ve bir daha buluşamadılar.

.....

1 İbn Hişâm, I, 591-601; İbn Seyyidinnâs, I, 270-274.

Abdullah b. Cahş ve arkadaşları Batn-ı Nahle'ye varıp beklediler. Recep ayının son günü Amr b. Hadramî'nin başkanlığında bir Kureyş kervanını gördüler. Savaşın yasak olduğu haram ayların son gününde olduklarından kervana saldırmakta tereddüt ettiler. Ertesi gün de kervan Mekke'nin harem bölgesine gireceğinden yine saldırımları yasak olacaktı. İstişare ve münakaşadan sonra saldırmaya karar verdiler. Kervanın başkanı Amr b. Hadrami öldürüldü, Osman b. Abdullah b. Muğire ile Hakem b. Keysân esir alındı. Nevfel b. Abdullah ise kaçtı, kervan da ganimet olarak ele geçirildi. İslâm tarihinde ilk defa düşman kanı dökülen, esir ve ganimet alınan askerî hareket budur². Bazıları olayın Şaban ayının ilk gününde meydana geldiğini de söylemişlerdir.

Seriyye Medine'ye dönünce iki esir hapsedildi, Hz. Peygamber ganimetten kendisine ayrılan hisseyi almadı ve haram ayda savaştıklarından dolayı onları kınadı. Seriyye'ye katılanlar bundan dolayı çok üzüldüler. Ancak, haram aylarda savaşmanın büyük olmasıyla birlikte Allah'ı inkâr etmenin, insanların Mescid-i Haram'ı ziyaret etmelerini engelleme ve halkını oradan çıkarmanın daha büyük günah ve fitne çıkarmanın adam öldürmekten daha beter olduğunu bildiren âyet (el-Bâkara 2/217) nazil olunca haklılıkları anlaşıldı ve Hz. Peygamber de ganimetten payını aldı.

Kureyşliler esirleri kurtarmak üzere fidye gönderdiler. Fakat Hz. Peygamber, kendilerinden haber alınmayan Sa'd b. Ebû Vakkas ile Utbe b. Gazvân dönmedikçe esirleri bırakmayacağını bildirdi. Kureyş'in eline geçmeyen bu iki sahâbi bir süre sonra dönünce esirler de her biri kırkar ukiyye (4752 gr.) gümüş karşılığında serbest bırakıldı³.

.....

2 İbn Hişâm, I, 605; İbn Seyyidinnâs, I, 274-277.

3 İbn Hişâm, I, 603-605; Vâkıdî, I, 13-17; Mustafa Fayda, "Batn-ı Nahle Seriyyesi", *DİA*, V, 202-203.

Esirlerden Hakem müslüman oldu ve Bir-i Maune'de şehid düştü. Osman ise Mekke'ye döndü ve kâfir olarak orada öldü⁴.

İki kişinin esir alındığı bu olay gerçek anlamda bir savaş olmayıp sınırlı bir çatışmadan ibarettir. Ancak burada, daha sonra esirlerle ilgili düzenlemeler için de yer alacak olan fidye ile salıverme hükmü uygulanmıştır. Bu da fidye ile esir salıvermenin İslâm öncesi Araplarda bilinen bir uygulama olduğunu göstermektedir. Geniş çapta silahlı çatışmanın meydana geldiği, çok sayıda esir alınan ve esirlerle ilgili hukukî düzenlemelerin yapıldığı ilk savaş ise Bedir Gazvesi olmuştur.

2. Bedir Gazvesi

Bedir Gazvesi hicretin ikinci yılı Ramazan ayında (Mart 624) meydana gelmiştir. Ebû Süfyan'ın idaresinde Şam'dan gelmekte olan kervanı ele geçirmek üzere İslâm ordusu Kızıldeniz kıyısına 30 km. mesafede ve Medine'nin 160 km. güneybatısında bulunan Bedir mevkiine varmıştı. Durumu haber alan Ebû Süfyan Mekke'ye yardım için haber göndermiş, Ebû Cehil'in kumandasında 1000 kişiden oluşan müşrik ordusu da yola çıkmıştı. Ebû Süfyan'ın sahil yolunu takib ederek kervanı Mekke'ye ulaştırması ve Cuhfe mevkiinde Kureyş ordusuna bu haberin ulaşmasına rağmen ordu geri dönmeyerek yoluna devam etmiş ve Bedir'de İslâm ordusuyla karşılaşmıştı. 305 kişiden oluşan İslâm ordusu müşriklere galip gelmiş, 70 müşrik öldürülmüş 70 kişi de esir alınmıştı. Müslümanlar ise 14 şehid vermişlerdi⁵.

Bilindiği gibi Bedir Gazvesi müslümanlarla müşrikler arasında meydana gelen ilk önemli savaştır. Ganimet ve esirlerle ilgili hükümler de bu savaş vesilesiyle ilk defa teşri kılınmıştır.

.....

4 İbn Hişâm, I, 605.

5 bk. Mustafa Fayda, "Bedir Gazvesi", *DİA*, V, 325-327.

Savaştan önce Hz. Peygamber haber getirmek üzere Hz. Ali, Zübeyr b. Avvâm, Sad b. Ebû Vakkâs ve bir grup ashabı Bedir suyuna göndermişti. Orada Kureyş'e su taşıyan iki hizmetçiyi alıp getirdiler ve sorguya çekmeye başladılar. Resulullah da o sırada namaz kılıyordu. Onlar Kureyş'in sucuları olduklarını söyleyince dövdüler. Zira sahabiler onların Ebû Süfyân'ın hizmetçileri olduklarını düşünüyor ve bunu söylemelerini istiyorlardı. Biraz daha dövünce Ebû Süfyân'ın hizmetçileri olduklarını söylediler. Bunun üzerine onları bırakıverdiler. Resulullah namazını bitirince ashaba "doğru söyleyince dövdünüz, yalan söyleyince bıraktınız!" dedi ve onların Kureyş'in hizmetçileri olduklarını bildirdi. Onlara kaç hayvan kestiklerini sorup ona göre düşman sayısının 900-1000 arası olduğunu tahmin etti⁶.

Savaştan sonra Hz. Peygamber ganimetle esirlerin toplanmasını emretti ve birlikte Medine'ye doğru yola çıkıldı⁷. Esirleri muhafaza ile Resulullah'm hizmetçisi Şukrân görevlendirilmişti⁸. Medîku's-Safra'dan çıktıktan sonra Hz. Peygamber ganimeti ashab arasında eşit şekilde dağıttı. Bu arada Safra'da iken esirlerden Nadr b. Hâris, Irku'z-Zab-ye'de ise Ukbe b. Ebû Muayt, Hz. Peygamber'in emriyle öldürüldü⁹. Diğer esirler ise Hz. Peygamber'den bir gün sonra Medine'ye varmış oldular. Esirler Medine'ye getirilirken ashab arasında dağıtılmış ve Hz. Peygamber esirlere iyi muamele edilmesini emretmişti. O sırada Ebû'l-Yeser'in esiri olan Ebû Uzeyr'in (Musab b. Umeyr'in kardeşidir) anlattığına göre, Hz. Peygamber'in tavsiyesinden dolayı sahabiler hurma yiyor, ekmeklerini ise esirlere veriyorlardı¹⁰. Hatta

6 İbn Hişâm, I, 616-617; İbn Seyyidinnâs, I, 299-300.

7 İbn Hişâm, I, 641-643.

8 Vâkıdî, I, 105, 115.

9 İbn Hişâm, I, 643-644; İbn Seyyidinnâs, I, 318.

10 İbn Hişâm, I, 645; Vâkıdî, I, 119; İbn Seyyidinnâs, I, 318-319.

Velîd b. Muğîre, ashabın yaya yürüdüklerini, kendilerini ise bineklere bindirdiklerini söyler¹¹.

Bedir’de esir edilenlerin sayısı yetmiş olup Vâkıdî 49 tanesinin, İbn Hişâm da 66 tanesinin adlarını sayar¹². Bunlardan onaltı kişi müslüman olmuştur¹³.

İbn Abbas’ın kaydettiğine göre Resulullah esirlere uygulanacak muamele konusunda ashaba danıştı. Hz. Ebubekir onların müslümanların yakın akrabaları olduklarını, kendilerinden fidye alıp salıvermenin daha uygun olduğunu söyledi. Alınan fidye ile de düşmana karşı güç kazanacaklarını ve bunların da belki hidayete erebileceklerini ekledi. Hz. Ömer’e görüşü sorulunca, o Ebubekir gibi düşünmediğini, bunların küfrün önderleri, en önde gelenleri olduklarını ve boyunlarının vurulması gerektiğini belirtti. Hz. Ömer: Ertesi gün geldiğimde Resulullah ile Ebubekir’i oturmuş ağlıyor gördüm, sebebini sorunca Resulullah şöyle dedi: “Şunun için ağlıyorum ki arkadaşların esirlerden fidye almak yolunda bana görüş bildirdiler, andolsun onların azabı bana şu ağaçtan (Resulullah’a yakın bir ağaçtı) daha yakın olarak arzolundu”¹⁴. Bunun üzerine “*Yeryüzünde ağır basıncaya (düşmanı tamamen mağlup edinceye) kadar hiçbir peygambere esirler alması yakışmaz. Siz geçici dünya malını arzuluyorsunuz, halbuki Allah (sizin için) ahireti ister. Allah güçlü, hikmet sahibidir. Eğer Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı aldığımız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yeyin ve Allah’tan korkun. Şüphesiz*

11 Vâkıdî, I, 119.

12 Vâkıdî, I, 138-144; İbn Hişâm, I, 714, II, 3-8. Ayrıca bk. Kurtubî, *Tefsir*, VIII, 49.

13 bk. İbn Seyyidinnâs, I, 344.

14 Bir başka rivayet de şöyledir: “Hattâb’ın oğluna muhalefetle vardığımız görüşten dolayı neredeyse bize azap çarpacaktı. Bir azap inseydi, Ömer’den başkası kurtulmazdı” (Kurtubî, VIII, 47).

ki Allah bağışlayan, merhamet edendir” (el-Enfâl 8/67-69). Böylece Allah ganimeti müslümanlara helal kıldı¹⁵.

Gerek Hz. Peygamber’in yukarıda anılan sözünden gerekse âyet-i kerîmeden Hz. Ömer’in görüşünün daha isabetli ve ilahî murada uygun olduğu anlaşılmaktadır. Esasen Hz. Ömer’in ordular birbirinden daha tam ayrılmamışken rastladığı herkese esirini öldürmesini emrettiğini, Ebû Bürde b. Niyâr’ın esiri olan Ma’bed b. Vehb’i öldürdüğü bilinmektedir¹⁶. Bazı âlimler Hz. Peygamber’in anılan sözünden dolayı Hz. Ömer’in görüşünün tercih ederken bir kısmı da Hz. Ebubekir’in görüşünü isabetli bulmuştur; sonunda hükmün o şekilde sübut bulması, bu görüşün ganimeti müslümanlara helal kılan ilahî hükme ve ilahî rahmete daha uygunluğu ve bu esirlerin birkısımının daha sonra İslâm’ı kabul etmeleri bu sonuncu âlimlerin dayandığı belli başlı gerekçelerdir¹⁷. Sa’d b. Muâz da Hz. Peygamber’e, bunun müşriklerle yapılan ilk savaş olduğunu, onların öldürülüp iyice hezimete uğratılmalarının esir alınmalarından daha uygun olacağını söylemiştir¹⁸.

İbn Abbas anılan âyetle ilgili olarak şöyle der: Bu durum Bedir Gazvesi ile ilgilidir. O sırada müslümanların sayısı azdı, çoğalıp güçlendiklerinde Allah Teâlâ “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (onları esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığında salıverin” (Muhammed 47/4) âyetini indirdi ve Hz. Peygamberle müslümanları, esirleri öldürmek veya fidye ile salıvermek konusunda muhayyer bıraktı¹⁹.

15 Müslim, “Cihad”, 58; Ebû Ubeyd, s. 150-153; Kurtubî, VIII, 46; İbnü’l- Arabî, II, 880; İbn Kayyim, II, 67.

16 Vâkıdî, I, 105.

17 İbn Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, II, 67.

18 Vâkıdî, I, 106; İbn Seyyidinnâs, I, 310; Kurtubî, VIII, 48.

19 Ebû Ubeyd, s. 154.

İbn Hişâm da şöyle der: Allah önce ganimet ve esirler konusunda onlara itabda bulundu, sonra “tebliğ edilmediği” için kendilerini cezalandırmadı ve rahmet olarak ganimeti onlara helal kıldı²⁰.

Bedir savaşı müslümanlarla müşrikler arasındaki ilk savaş ve müslümanların sayısı az onlarınki ise çok olduğundan, muharip düşmanların sayısını azaltmak hiçbir mal ve menfaatle ölçülemeyecek değerdedi. Bundan dolayı Allah, müslümanların düşmanı iyice mağlup etmek yerine esir alarak fidye ile salıvermelerini hoş karşılamamış, onlara “*Siz dünya malını arzuluyorsunuz*” ifadeleriyle tarizde bulunmuştur²¹.

İslâm hukukçuları esirlerle ilgili görüşlerini genel olarak Bedir savaşında esirlere uygulanan muameleye dayandırmışlardır. Çünkü bu, müslümanlarla müşrikler arasında meydana gelen en ciddi savaş olup esirlerle ilgili hükümler de ilk olarak bu savaşta yasalaştırılmıştır. Hukukçuların esirlerle ilgili olarak ortaya koydukları öldürme, karşılıksız bırakma, fidye ile salıverme alternatifleri gibi hükümler hep bu savaş sırasında gerçekleşmiştir. Bedir esirlerine uygulanan muamele maddeler halinde şöyle belirtilebilir:

a. **Fidye ile Salıverme.** Daha önce işaret edildiği üzere Resulullah esirlerin durumunu ashabıyla görüşmüş ve sonuçta fidye karşılığı bırakılmaları kararlaştırılmıştı. Esirlerden alınan fidye miktarı malî durumlarına göre 1000 ile 4000 dirhem gümüş arasında değişiyordu²². Esirlerin büyük çoğunluğu bu şekilde bırakılmış, mali imkanı bulunmayanlardan da ensarın çocuklarından on kişiye yazı yazmayı öğretmeleri istenmiştir²³. Hz. Peygamber’in bir savaş tüccarı

20 İbn Hişâm, I, 676.

21 Âmir, s. 182-183.

22 Ebû Ubeyd, s. 153; İbn Hişâm, I, 660; Vâkıdî, I, 129.

23 İbn Sa’d, II, 22; Ebû Ubeyd, s. 153; Süheylî, V, 245; Kettânî, I, 130; İbn Kayyim, a.g.e., II, 67, III, 215; M. Hamidullah, Fidye ile bira-

olan yeğeni Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'den de fidye olarak bin mızrak alınmıştı²⁴.

Ebû Ubeyd, Resulullah'ın bundan sonraki hiçbir savaşta fidye karşılığı esir salıvermediğini, onları ya karşılıksız veya müslüman esirlerle mübadele yoluyla bıraktığını belirtmektedir²⁵. Ancak ileride kaydedileceği üzere Beni Mustalik Gazvesi'nde bazı sahabiler kendi paylarına düşen esirlerden fidye almışlardır.

Mikrez b. Hafs, esirlerden Süheyl b. Amr'ı fidye karşılığında almak için gelmiş ve Süheyl fidyelerini gidip getirinceye kadar onun yerine alıkonmak üzere anlaşmışlardı²⁶.

b. Karşılıksız Salıverme. Kureyş müşriklerinden mali imkânı bulunmayan bazı kimseler Resulullah tarafından karşılıksız serbest bırakılmışlardır. Bunlardan damadı Ebû'l-Âs b. Rebî, Muttalib b. Hantab, Sayfi b. Ebî Rifâa, Sâib b. Ubeyd, Ubeyd b. Amr, Şair Ebû Azze Amr b. Abdullah el-Cumahî, Vehb b. Umeyr'in adları geçmektedir. Sayfi b. Ebî Rifâa, fidyelerini göndermek üzere bıakılmış, fakat o göndermemişti. Rebîa b. Derrâc da malı olmadığından cüz'î birşey alınarak salıverilmişti. Ebû Azze'den de hiçbir düşmanla işbirliği yapmayacağına dair söz alınmıştı²⁷.

c. Mübadele Yoluyla Salıverme. Ebû Süfyân'ın oğlu Amr da esir alınmıştı. Bu sırada Sa'd b. Numan umre maksadıyla Mekke'de bulunuyordu. Ebû Süfyân da oğluna karşılık onu Mekke'de hapsedti. Durum Resulullah'a bildirilince, Sa'd karşılığında Amr b. Ebî Süfyân serbest bırakıldı²⁸.

.....

kılanların 60 kişi olduğunu kaydeder (Hz. Peygamber'in Savaşları, s. 69).

24 Kettânî, II, 269; Hamidullah, s. 67.

25 *el-Emvâl*, s. 155.

26 İbn Hişâm, I, 649-650; İbn Seyyidinnâs, s. 322.

27 İbn Hişâm, I, 659-660; Vâkıdî, I, 110, 138-139, 141-142.

28 İbn Hişâm, I, 650-651; Edgîrî, s. 93, 97.

d. Öldürme. Daha önce de kaydedildiği üzere Bedir esirlerinden Nadr b. Hâris ile Ukbe b Ebû Muayt'ın boynuları vurulmuştu. Bunların her ikisi de azgın birer İslâm düşmanı oldukları ve müslümanlara çok eziyet ettiklerinden dolayı öldürülmüşlerdi. Nitekim Ukbe Resulullah'tan kendisine de diğerlerine uygulayacağı hükmü uygulamasını isteyerek niçin öldürüleceğini sormuş, o da bunun Allah ve Resulü'ne olan azılı düşmanlığından, Resulü'ne eziyetinden dolayı olduğunu açıkça belirtmişti²⁹.

3. Beni Kaynuka Gazvesi. Yahudi kabilelerinden antlaşmalarını ilk bozanı Beni Kaynuka idi. Medine'de Beni Kaynuka pazarında yahudilerin müslüman bir kadına sarkıntılık etmesi, kadının yardımına giden bir müslümanın yahudiye, yahudilerin de birleşip onu öldürmeleri üzerine aradaki antlaşma bozulmuş oldu. Hz. Peygamber'in İslâm'a davetini de reddetmeleri üzerine hicretin ikinci yılı Şevvâl ortalarında (Nisan 624) kalelerinde kuşatıldılar. 15 gün süren kuşatmadan sonra teslim oldular. Hazrec kabilesinin halîfleri (antlaşmalı) olan Kaynuka yahudileri, Abdullah b. Übey b. Selûl'un ısrarlı talebi üzerine göç etmek üzere serbest bırakıldılar, onlar da Şam taraflarına gittiler³⁰.

4. Karade Seriiyesi. Mekke müşrikleri Bedir mağlubiyetinden sonra, öteden beri kullandıkları Şam kervan yolunu terk ederek Irak tarafından bir kervan göndermişlerdi. Hz. Peygamber bunu haber alınca Zeyd b. Harise kumandasında yüz süvarilik bir kuvvet yolladı. Necid bölgesinde Karade mevkiinde kervan ele geçirilmiş, Ebû Süfyan'ın da içinde bulunduğu ileri gelenler kaçmıştı. Hicretin 27. ayında (Cemâziyelâhir 3/Kasım 624) meydana gelen bu olay sırasında bir veya iki kişi esir alınmıştı. Esir alınan kervanın

29 Vâkıdî, I, 106-107, 114.

30 İbn Hişâm, II, 47-50, 239; İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 5-7; Hamidullah, s. 154.

kılavuzu Furat b. Hayyân İslâm'a davet edilmiş, o da müslüman olmuştu³¹.

5. Uhud Gazvesi. Mekke müşrikleri ile hicretin 3. yılı Şevvâl ayında (Mart 625) yapılmıştır. Kureyşliler Bedir'de mağlup oldukları gibi Mekke'yi Suriye, Mısır ve diğer bazı bölgelere bağlayan önemli bir ticaret yolundan da mahrum kalmışlardı. Hem müslümanlardan Bedir'in intikamını almak hem de terk etmek zorunda kaldıkları bu önemli ticaret yolunu tekrar elde etmek üzere diğer bazı kabilelerden de yardım alarak Medine üzerine yürüdüler. Medine'nin kuzeyinde ve şehir merkezine 5 km. mesafede bulunan Uhud dağı ve çevresinde vuku bulan savaşta düşman ordusu 3000, müslümanların sayısı da 700 idi. Düşmanın 700'ü zırhlı, 200'ü de süvari idi. Önceleri İslâm ordusu galip durumdayken Ayneyn tepesine yerleştirilen okçuların Hz. Peygamber'in talimatına uymayıp ganimet toplamak için yerlerini terk etmeleri üzerine İslâm ordusu düşman süvarilerince arkadan sarılmış ve müslümanlar mağlup olmuşlardı. Müşriklerden 23 kişi öldürülmüşken müslümanlardan 70 kişi şehit olmuştu³².

Uhud savaşında düşmandan yalnız şair Ebû Azze el-Cumahî esir alınmıştı. Ebû Azze daha önce Bedir'de de esir alınmış, beş kız çocuğu bulunduğunu ve hiçbir şeye sahip olmadıklarını belirtmek Resulullah'dan salıverilmesini istemişti. Hz. Peygamber onu salıvermiş, o da müslümanlar aleyhine hiçbir düşmana yardım etmemek üzere söz vermişti. Uhud savaşına çıkılırken Safvan b. Ümeyye ona çok mal vadetmiş, ölmesi durumunda kızlarını kendi çocuklarına dahil edeceğini söylemişti. Ebû Azze esir alındığında, savaş zorla çıktığını, yine çocuklarını hatırlatarak affedilmesini istediye de Hz. Peygamber daha önce verdiği sözü hatırlatarak, bırakılıp Mekke'de "Hz. Muhammed'le iki defa alay ettim!" dedirtmeyeceğini, müminin bir yılın deliğinden iki

31 İbn Hişâm, II, 50; Vâkıdî, I, 198; İbn Kesîr, III, 8-9.

32 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 69-93.

defa sokulmayacağını söyleyerek Asım b. Sâbit'e emredip boynunu vurdurdu³³. Bugünkü devletler hukukuna göre de esirin kendisini salıveren devletle tekrar savaşmama şartıyla saliverilmesi halinde, tekrar esir alındığında cezası idamdır.

Uhud'da savaş sonrası düşmanı takip eden müslüman keşif kollarından iki kişi esir alınmış ve müşrikler tarafından şehid edilmişlerdi³⁴.

6. Beni Nadîr Gazvesi. Hicretin 4. yılında (625) Yahudi kabilelerinden Beni Nadîr'le savaşmış, altı gün kuşatmadan sonra silahlarını teslim ederek menkul mallarını alıp göç etmek üzere teslim olmuşlardı. Bunun Bedir'den altı ay sonra olduğu rivayeti de vardır³⁵.

7. Dûmetülcendel Gazvesi. Hicretin 5. yılı Rebiülevvel (Ağustos 626) ayında meydana gelmiştir. Hz. Peygamber Suriye taraflarında Dûmetülcendel mevkiinde düşmanın toplanmakta olduğu, Medine'ye gelen kervanlara saldırdıkları haberini alınca 1000 kişilik bir kuvvetle hareket etti. Adı geçen mevkie yaklaştıklarında onların hayvan sürülerine saldırdılar, kaçanlar kaçtı, kalanları ele geçirdiler. Halkı haberi alınca şehri terk etmişti. Resulullah bazı seriyyeler göndererek etrafı yokladıktan sonra Rebiülâhîr'in 20. günü geri döndü. Bu sırada Muhammed b. Mesleme onlardan birini yakalayıp getirmişti. Kendisine haberleri sordular, sonra İslâm'a davet ettiler o da müslüman oldu³⁶.

8. Beni Mustalik Gazvesi. Müreysi Gazvesi de denilen bu savaş hicretin 5. yılı Şaban'ında vuku bulmuştur (Ocak 627). Hicrî 4. veya 6. yılda olduğu da söylenmişse de bu husus hicrî takvimin başlangıcı ile ilgili farklı hesaplamalardan

.....
33 Vâkıdî, I, 110-111, 309.

34 Hamîdullah, s. 92-93.

35 İbn Hişâm, II, 190-192; İbn Kesîr, III, 145-150; Hamidullah, s. 155.

36 İbn Hişâm, II, 213; Vâkıdî, I, 403-404; İbn Kesîr, III, 177-178; Hamidullah, s. 98-100.

ileri gelmektedir. Huzâa kabilesinin bir kolu olan Beni Müstalik, bu kabilenin Hz. Peygamber'le öteden beri ittifak yapan diğer kollarının aksine Kureyş'in müttefikleri idi. Hz. Peygamber onların Medine'ye hücum için hazırlandıkları haberini alır almaz üstlerine yürümeye karar verdi ve Müreysi mevkiinde karşılaştılar. Düşman mağlup edildi, on kişi öldürüldü kalanı da esir alındı. 200 aile halkı esir alınmıştı. Esirlere bakmakla Büreyde b. Husayb görevlendirildi. Ganimet ve esirler taksim edildiğinde, kabile reisi Hâris b. Ebû Dırâr'ın kızı Cüveyriyye, Sabit b. Kays veya amcasının oğlunun payına düşmüş ve bir bedel karşılığı hürriyetine kavuşmak üzere (müâtebe) onunla anlaşmıştı. Kendisine yardımcı olmak üzere Resulullah'a geldiğinde, Resulullah ücreti ödeyip onunla evlenmek istedi. O da kabul etti. Bunu duyan ashabın büyük kısmı, Resulullah'ın akrabası oldular diye esirleri karşılıksız bıraktılar. Hz. Aîşe bu şekilde 100 ailenin serbest bırakıldığını söyler. Daha önce ganimet olarak dağıtıldıkları için esirlerin bir kısmı da ancak fidye ile (ganimetten 6 pay karşılığı) serbest bırakılmıştı³⁷.

9. Beni Kureyza Gazvesi. Daha önce Hz. Peygamber'le antlaşmaları bulunan Beni Kureyza yahudileri Hendek savaşı sırasında Mekke müşrikleri ve müttefikleriyle işbirliğine giderek antlaşmayı bozmuşlardı. Onlarla anlaşıp Medine'de sayınmasız kalan müslüman evlerine saldırıya geçecekken durum Hz. Peygamber tarafından öğrenilerek gerekli tedbirler alınmış ve büyük bir facia önlenmişti. Düşman hendek çevresindeki muhasarayı kaldırıp geri dönünce Hz. Peygamber hiç vakit kaybetmeden Beni Kureyza üzerine yürüme emrini verdi. Hicretin beşinci yılı 23 Zilkade'de (15 Nisan 627) başlatılan kuşatma 15 gün sürdü.

Kureyzalılar daha önce Beni Nadir'e yapıldığı gibi götürebilecekleri malları yanlarına alıp gitmelerine müsaade

.....
³⁷ Vâkıdî, I, 404-412; İbn Hişâm, II, 289-297; İbn Kesîr, III, 297-303; Hamidullah, s. 96.

edilmesini istediler, fakat istekleri kabul edilmedi. Daha sonra sadece canlarının bağışlanmasını ve çekip gitmelerini istedilerse de yine kabul edilmedi. Sonunda Hz. Peygamber'in haklarında vereceği hükme rıza göstererek teslim oldular. Bunlar ensardan Evs kabilesinin halîfi (antlaşmalı) olduklarından, Evsliler Hazreçlilerin halifleri olan Beni Kaynuka yahudilerine uygulanan muamelenin uygulanmasını istediler. Resulullah da Evs kabilesinden Sa'd b. Muâz'ı hakem teklif etti, onlar da kabul ettiler. Sa'd b. Muâz, ergin erkeklerin öldürülmesi, kadın ve çocuklarla malların ise ganimet olarak taksimine hükmetti. Hz. Peygamber de bunun ilahî hükme uygun olduğunu belirterek (bk. Ahzâb 33/26) onayladı.

Sayıları 600-700 kadar olan ergin erkekler gruplar halinde boyunları vurularak öldürüldüler³⁸. Bu hükmün, İslâm devletiyle yaptıkları antlaşmayı bozmaları ve düşmana yardım etmeleri sebebiyle verildiği, bu durumda can ve mallarının masumiyetinin kalmayacağı kaydedilmektedir³⁹. Sa'd'ın bu hükmü Tevrat'ın (bk. Tesniye 20/13-14) mağluplar karşısında yahudilere tanıdığı olduğu hakları müslümanlara tanımak suretiyle verdiği⁴⁰ de belirtilmektedir. Sonuç olarak hüküm neye göre verilmiş olursa olsun durumlarına uygunluk arzemektedir.

Ayrıca, yaptıkları antlaşmayla Kureyzalılar'ın memleketlerinin İslâm devletinin bir parçası olduğu, yaptıkları hareketle antlaşmayı bozup devlete karşı ayaklanmaları yanında iki tarafın bir hakem üzerinde anlaştıkları ve hakemin hükmünün her iki taraf için de geçerli olduğu, bu yüzden verilen hükmün gayet normal olduğu da belirtilmektedir⁴¹.

38 Vâkıdî, II, 496-518; İbn Hişâm, II, 233-241; Hamidullah, s. 112-113, 157-158.

39 Ebû Ubeyd, s. 218; İbn Kudâme, VIII, 459.

40 Hamidullah, s. 158.

41 Ali Mansûr, s. 332-333.

Bu arada öldürülmeleri kararlaştırılan Kureyzalı muhariplere uygulanan muameleyle ilgili Hz. Peygamber'in talimatı da dikkat çekicidir. Oldukça sıcak bir gündü, Resulullah esirlere iyi muamele edilmesini, hava serinleyinceye kadar öğle istirahatlarının sağlanmasını tenbih ederek "*Onların üzerinde güneş ve silahın ateşini birleştirmeyin*" buyurdu. Sahabiler de onlara su ve yemek verdiler, öğle istirahatlerini sağladılar, hava serinleyince de hükmü infaz ettiler⁴².

Beni Kureyza'lı kadınlardan ise sadece Hallâd b. Süveyd'i öldüren bir kadın ölüm cezasına çarptırıldı⁴³. Erkeklerden bazıları da ashaptan dostlarının isteği üzerine Resulullah tarafından bağışlandı⁴⁴.

10. Zü'l-Kassa Seriyyesi. Hicretin 6. yılı Rebiülâhir ayında (Ağustos-Eylül 627) Ebû Ubeyde b. Cerrâh kumandasında 40 kişilik bir kuvvetle Zü'l-Kassa mevkiine düzenlendi. Düşman kaçtı, bir kişi esir alınarak Medine'ye getirildi. Esir müslüman oldu ve serbest bırakıldı⁴⁵.

11. Zeyd b. Hârise'nin İs, Hismâ ve Vâdilkurâ Seriyeleri. Hicretin 6. yılı Cemâziyelevvel (Eylül 627) ayında Zeyd b. Harise kumandasındaki 170 kişilik bir kuvvet İs mevkiine gönderilmiş ve burada karşılaştıkları Kureys'e ait kervanı ele geçirerek kafilede bulunanları esir almışlardı. İçlerinde Hz. Peygamber'in damadı Ebü'l-Âs b. Rebî de vardı. Medine'ye geldiklerinde Ebü'l-Âs Hz. Zeynep'ten eman istemiş o da vermişti. Hz. Peygamber de bu emanı onaylayınca kendisinden alınan mal iade edilmişti⁴⁶.

Yine 6. yılın Cemâziyelâhir ayında (Ekim 627) Zeyd b. Harise, Kayser'e elçi olarak gönderilen Dihye b. Halife'nin dönüşte Beni Cüzâm kabilesi tarafından soyulması üzerine

42 Vâkıdî, II, 514.

43 İbn Hişâm, II, 242; İbn Kesîr, III, 242; İbn Seyyidinnâs, II, 101, 107.

44 İbn Hişâm, II, 242, 244; İbn Seyyidinnâs, II, 102.

45 Vâkıdî, II, 552; İbn Kesîr, III, 338; İbn Seyyidinnâs, II, 138-139.

46 İbn Seyyidinnâs, II, 140.

500 kişilik bir kuvvetle Hismâ mevkiine gönderilmişti. Meydana gelen çatışma sonunda 1000 deve, 5000 koyun ganimet alınmış, 100 kadın ve çocuk da müslümanlara esir düşmüştü. Daha sonra Zeyd b. Rifâa el-Cüzâmî başkanlığında gelen heyet Resulullah tarafından kabul edilmiş ve Zeyd'e gönderilen talimat üzerine mal ve esirler iade edilmişti⁴⁷.

6. yılın Receb'inde (Kasım 627) Zeyd b. Hârice Vâdîl-kurâ'da Beni Fezâre kabilesi üzerine gönderilmiş, çıkan çatışmada bazı sahabiler şehit olmuş, Zeyd de yaralanmıştı. Zeyd iyileştikten sonra yine Fezareliler üzerine gönderilmiş ve Ümmü Karfe (Fatıma bint Zeria) ile kızı ve Abdullah b. Mes'ad esir alınmıştı. Zeyd, Hz. Peygamber'e küfretmesi sebebiyle Ümmü Karfe'yi öldürtmüş, Seleme b. Ekva'nın tutsağı olan kızı ise Medine'ye döndüklerinde Resulullah'ın isteği üzerine ona hibe edilmişti. Bir rivayete göre Hz. Peygamber onu Kureys'e göndererek ellerinde esir olan müslümanları kurtarmıştır⁴⁸.

12. Cinâb Seriiyesi. Hicretin 7. yılında (628) Gatafanlılar'ın Medine'ye saldıracakları haber alınınca Beşir b. Sad'ın kumandasında Fedek ile Vâdîlkura arasındaki Cinâb mevkiine bir birlik gönderildi. Düşmandan ele geçirilen birçok ganimet yanında bir veya iki de esir alındı. Bunlar da Resulullah'a getirildiklerinde müslüman oldular ve serbest bırakıldılar⁴⁹.

13. Mekke Fethi. Mekke hicretin 8. yılı Ramazan ayında (Aralık 629) fethedildiğinde Hz. Peygamber hiçbir yaralının öldürülmemesi, kaçanların takip edilmemesi, hiçbir esirin öldürülmemesi talimatını verdi⁵⁰. Mekke'ye girdikten sonra Kabe tavaf edildi ve kılınan namazın ardından Hz.

47 A.g.e., II, 140-141.

48 A.g.e., II, 142-143, 145.

49 Vâkıdî, II, 728; İbn Kesîr, III, 419; M. Yaşar Kandemir, "Beşir b. Sad", *DİA*, VI, 6-7.

50 Ebû Ubeyd, s. 82, 141.

Peygamber Kabe etrafında toplanan halka hitabede bulundu; kendisine ve ashabına birçok zulüm ve haksızlık yapmış olan bu hemşerilerine, kendilerine ne yapacağını düşündüklerini sordu, onlar da kendisinden ancak hayır ve iyilik umduklarını söylediler. Bunun üzerine Resulullah “hepiniz hürsünüz” buyurdu⁵¹.

Fetih sırasında Resulullah yalnızca müslümanlarla savaşanların öldürülmelerini, başka kimseye dokunulmamasını istemişti. Yalnız birkaç kişiyi ismen belirterek Kabe’nin örtüsüne bile yapışsalar öldürülmelerini emretmişti. Bunlardan Abdullah b. Hatal (Abdüluzza b. Hatal) daha önce müslüman olmuş ve zekat memuru tayin edilmişti. Yanında giden ensardan bir zatın azatlısını öldürmüş ve dinden dönmüştü. Bu yüzden Kabe örtüsüne yapışmış halde bulunup öldürüldü. Hüveyris b. Nukayz is Mekke’de iken Resulullah’a çok eziyet etmiş, Hz. Fatıma ve Ümmü Gülsüm de hicret edecekleri sırada onun saldırısına maruz kalmışlardı. Öldürülen üçüncü şahıs Mikyas b. Subâbe olup o da dıştan müslüman görünerek, Beni Mustalik savaşı sırasında müşrik zannedilip hataen öldürülen kardeşinin diyetini almaya gelmiş, diyetini alınca kardeşinin katilini de öldürüp tekrar müşrik olarak Mekke’ye kaçmıştı. Bunlardan başka Abdullah b. Hatal’ın Resulullah’ı hicvederek şarkı söyleyen iki cariyesinden biri de öldürülmüş, kaçan diğeri ise daha sonra eman dilemiş ve kendisine eman verilmişti. Öldürülmeleri istenenlerden Abdullah b. Sad b. Ebî Serh daha önce müslüman olmuş ve vahiy katipliği yapmış, ardından dinden dönmüştü. Süt kardeşi Hz. Osman’ın eman dilemesi üzerine ona da eman verilmiş ve tekrar müslüman olmuştu. Mekke’de iken Hz. Peygamber’e eziyet eden Ümmü Sâre adlı cariye de eman dileyerek kurtulmuştu⁵².

.....

51 İbn Hişâm, II, 411-412; İbn Kesîr, III, 570.

52 İbn Hişâm, II, 409-411; İbn Kesîr, III, 563-567; İbn Seyyidinnâs, II, 227-229.

14. Huneyn Gazvesi. Hz. Peygamber Mekke'yi fethettikten sonra Hevâzin kabilesinin İslâm topraklarına saldırarak için hazırlık yaptığını haber alınca gerekli istihbaratı yapıp Huneyn'e yöneldi. Hevazinliler Evtâs vadisinde karargah kurmuştu, çevre kabileler de onlara burada katılıyorlardı. Kabile reisi Mâlik b. Avf, ordunun cesaretle savaşması için de kabilenin bütün mallarını, kadın ve çocuklarını da birlikte getirtmişti. Meydana gelen savaşta İslâm ordusunda önce bir dağılma meydana gelmişse de daha sonra toparlanılarak düşman mağlup edilmişti. Bu savaşta çok sayıda esir ve ganimet alınmıştı. Daha sonra Hevâzin elçilik heyeti gelerek müslüman oldular ve esirlerin kendilerine bağışlanmasını istediler. Hz. Peygamber kendisine ve Abdülmuttalib oğullarına ait olanları bağışlayınca ensar ve muhacirler de kendi paylarına düşen esir ve ganimeti iade etiler. Bazı kabileler kendi paylarına düşeni vermeyince Hz. Peygamber bir kişiye karşı, elde edilecek ilk ganimetten altı pay vermek üzere onları da razı etti. Bağışlanan kadın ve çocuk esir sayısı 6000, develer 24.000, koyunlar 40.000 idi. Ayrıca 4000 ukiyye (160.000 dirhem) gümüş bağışlanmıştı⁵³.

15. Taif Gazvesi. Huneyn Gazvesi'nin hemen ardından Taif kuşatılınca, kaleden inip teslim olacak kölelerin hür olacağı ilan edildi. İnən on küsur köle serbest bırakılarak geçim ve dinî eğitimleri için birer müslüman aileye verildiler. Daha sonra Taifliler müslüman olunca bu kölelerin kendilerine iade edilmelerini istedilerse de Hz. Peygamber bu isteği reddetti ve onların Allah'ın azatlıları olduğunu belirtti⁵⁴.

16. Beni Cezîme Seriiyesi. Mekke'nin fethinden sonra Resulullah çevre kabilelere İslâm'a davet için seriiyeler gönderdi. Halid b. Velid de Beni Cezîme kabilesine gönderildi.
.....

53 İbn Hişâm, II, 440 v.d., 488-490; Vâkıdî, III, 950-954; İbn Kesîr, III, 667-673; Kettânî, I, 289-290, II, 311-312; Hamidullah, s. 139-143, 151-152.

54 Vâkıdî, III, 931-32; İbn Hişâm, II, 485; İbn Kesîr, III, 656-57.

Oraya vardıklarında kabile mensupları müslüman olduklarını söylediler. Halid b. Velid silahlarını bırakmalarını söyledi, bıraktılar. Sonra bağlanarak her biri aşıptan birine verildi. Uygulanacak muamele konusunda aşap arasında tartışma çıktı. Kimi Hz. Peygamber'e götürülmelerini kimi de müslüman olup olmadıkları konusunda imtihan edilmelerini istedi. Daha sonra Halid b. Velid herkesin kendi esirini öldürmesini istedi. Beni Süleym kabilesi esirlerini öldürdüler, ensar ve muhacirler ise serbest bıraktılar. Durum Hz. Peygamber'e ulaşınca çok öfkeleni ve ellerini havaya kaldırarak üç defa "Allah'ım, Halid'in yaptıklarından beriyim" dedi. Sonra Hz. Ali'yi göndererek öldürülenlerin kan bedelleri ile zarar verilen malları tazmin etti⁵⁵.

17. Beni Anber Seriiyesi. Hicretin 9. yılında (630) Hz. Peygamber Bısr b. Süfyân'ı Beni Ka'b'ın zekatlarını almak üzere gönderdi. Bu kabile Beni Temîm'le birlikte aynı su çevresinde ikamet ediyordu. Bısr b. Süfyân zekatları topladı, fakat Temimliler götürmesine engel oldular. Durum Medine'ye bildirilince Hz. Peygamber Uyeyne b. Hısn kumandasında elli atlı gönderdi. Beni Temîm'in Beni Anber kolundan on bir erkek, yirmi bir kadın ve otuz çocuk esir alarak döndüler. Daha sonra sayılarının 70-90 arasında olduğu rivayet edilen Beni Temîm heyeti Medine'ye geldi. Müslüman oldular ve esirler iade edildiği gibi dönüşlerinde kendilerine hediyeler de verildi⁵⁶.

Buraya kadar verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber zamanında meydana gelen savaşlarda ele geçirilen esirlerin büyük kısmı karşılıksız geri verilmiş, bir kısmı fidye karşılığında bir kısmı mübadele yoluyla serbest bırakılmış ve özel bir durumu olan Kureyzalılar yanında

55 Vâkıdî, III, 875-883; İbn Hişâm, II, 428-431; İbn Kesîr, III, 591-495; İbn Seyyidinnâs, II, 239-240.

56 İbn Hişâm, II, 621-22; İbn Kesîr, IV, 85; Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, III, 216-221; İbn Seyyidinnâs, II, 261-262.

çok az sayıda esir de savaştan önce işledikleri suçlar ve aşırı düşmanlıkları sebebiyle öldürülmüştür.

B. Hulefa-yı Râşidîn Dönemi

Hız. Peygamber'in vefatı üzerine özellikle Yemen ve Necid bölgelerinde bazı kabileler dinden dönmüşlerdi. Hız. Ebubekir büyük bir kararlılıkla bunların üzerine ordular göndererek kendilerine savaş açtı. Halid b. Velid komutasında bir ordu peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid el-Esedî'nin üzerine gönderildi. Buzâha'da yapılan savaşta Tuleyha ile birlikte olan Uyeyne b. Hısn el-Fezârî, mağlubiyetin yaklaştığını farkedip desteğini çekince Tuleyha'nın ordusu bozguna uğradı. Bu arada Uyeyne b. Hısn esir alınarak Medine'ye getirildi. Hız. Ebubekir onu affederek serbest bıraktı⁵⁷.

Halid b. Velid Beni Fezâre, Esed ve Tay kabilelerinin işini hallettikten sonra Butâh'a yöneldi. Beni Temîm'le savaşarak onları mağlup etti. Hız. Peygamber'in zekât âmili iken Resulullah'ın vefatı üzerine zekatları yollamayan Mâlik b. Nüveyre öldürüldü. Bir rivayete göre Halid b. Velid Butâh'a gelmemiş, Dırâr b. Ezver'in komutasında gönderdiği seriyeye ile Mâlik b. Nüveyre savaşmış, bir grup esirle Halid'e gelmişler o da boyunlarının vurulmasını emretmiş, Dırâr da Mâlik b. Nüveyre'nin boynunu vurmuştur⁵⁸. Bir başka rivayete göre, esirlerin durumu konusunda ihtilaf çıkmış, bazıları onların ezan okuyup namaz kıldıklarını, bazıları da aksini iddia etmiştir. Hava soğuk olduğundan Halid b. Velid'in "esirleri ısıtın" talimatı, "ısıtma (defee) fiilinin" Kinâne lehçesinde öldürmek anlamına da gelmesi sebebiyle yanlış anlaşıldığından esirler öldürülmüştür⁵⁹.

.....

57 Belâzurî, s. 105; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 347-348.

58 Belâzurî, s. 107.

59 İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 357-358; Yâkût, *Mu'cem*, I, 445, 455.

İrtidat olayları sırasında Fücâe (Büceyr b. İyâs es-Sülemî) Hz. Ebubekir'e gelerek mürtedlerle savaşmak üzere kendisi ve kavmini silahlandırmasını istemiş o da bunu kabul etmişti. Fücâe ise müslüman-mürted demeden önüne geleni öldürmüş ve büyük bir grup oluşturmuştu. Bunun üzerine Hz. Ebubekir Turâfe b. Hâcize'ye haber göndererek onunla savaşmasını emretmişti. Fücâe esir alınarak Medine'ye getirilmiş, yaptığı katliamlar sebebiyle Hz. Ebubekir'in emriyle ateş yakılarak içine atılmıştı⁶⁰. Hz. Ebubekir'in daha sonra bundan çok pişmanlık duyduğu, yakmak yerine öldürmekle yetinmeyi arzuladığı kaydedilmektedir⁶¹.

Hz. Ebubekir Hadramevt ve Sedif âmili Ziyâd b. Lebîd ile Kinde âmili Muhaçir b. Ebî Ümeyye'nin güçlerini birleştirip zekât vermek istemeyenlerle savaşmalarını emretti. Beni Amr b. Muâviye ile savaşıldı ve esirler alındı. Eş'as b. Kays'ın reisi olduğu Kindelilerle de savaşıldı, Nüceyr'de kuşatmadan sonra teslim oldular. Muharipler öldürüldü, kadın ve çocuklar esir alınıp götürüldüler. Hz. Ebubekir onların esirlerini kişi başına 400 dirhem fidye karşılığı serbest bıraktı. Eş'as b. Kays da Medine tüccarlarından fidye bedelleri için borç aldı, sonra da ödedi⁶².

Halid b. Velid Yemâme'den dönünce Hz. Ebubekir tarafından Irak'a gönderildi. Uzayb ve Muğise'deki kaleleri kuşatıp fethetti, muharip erkekler öldürüldü, kadın ve çocuklarla mal ve silahları ganimet olarak alındı. Ganimetten beytülmal payı olan 1/5 (hums) ayrıldı, kalanı gaziler arasında paylaştırıldı. Kadisiye halkı bu durumu görünce sulh isteyip cizye ödemeye razı oldu. Bunun ardından Ülleys, Hire, Bânikyâ ve Aynüttemr halklarıyla antlaşmalar yapıldı⁶³. Halid b. Velid Hire'de kalmak istiyordu, fakat

60 Belâzurî, s. 107; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 350-351.

61 Belâzurî, s. 112; Ebû Ubeyd, s. 175.

62 Belâzurî, s. 111-112; İbnü'l-Esîr, II, 380-82; Yâkût, V, 272-73.

63 Ebû Yusuf, s. 153-157.

Hız. Ebubekir Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a yardım için Suriye'ye gitmesini emretti. O da aldığı ganimetten ayırdığı 1/5 pay ile topladığı cizyeyi Hız. Ebubekir'e gönderdi. Suriye'ye giderken de çeşitli yerlerde savaşır ganimet ve esirler aldı. Bazı yerlerde de antlaşma yaptı⁶⁴. Hire'den Şam'a varınca-ya kadar çeşitli rivayetlerine göre 1000 veya 5000 kişi esir (seby) aldı⁶⁵.

Hız. Ömer zamanında Amr b. Âs İskenderiye'yi kılıçla fethedip ganimet aldı. Ancak hiç kimseyi öldürmediği gibi esir de almadı; halkı cizye ödemek üzere ehl-i zimme yaptı. Sonra yerine Abdullah b. Huzâfe b. Kays'ı bırakarak Fustat'a döndü. Bunun üzerine kendisine haber verilen Bizans kralı 300 gemilik bir donanma göndererek İskenderiye'ye girdi ve kaçır kurtulanlar dışında bütün müslümanları öldürdüler (25/646). Amr b. As durumu öğrenince 15 bin kişilik bir kuvvetle hareket etti ve şiddetli bir savaş meydana geldi. Şehir tekrar fethedildi. Bu defa muhâripler öldürüldü, kadın ve çocuklar esir alındı⁶⁶. Daha önce de Elyûn (Bâbel-yûn, Babylon) fethedilmiş, şehir halkı Suriye'de yapıldığı gibi kendilerinden cizye alınmasını ve topraklarının kendilerine bırakılmasını istemişlerdi. Bunun üzerine kendileriyle bir antlaşma yapılarak antlaşmaya bağı kaldıkları sürece kadın ve çocuklarının esir olarak alınmayacağı, mallarına dokunulmayacağı belirtilmişti⁶⁷. Mısır'da bazı köy halkları savaşmış, kendilerinden kadın ve çocuklar esir alınarak Medine'ye gönderilmiş, Hız. Ömer onları iade ederek bu köylerin halklarını da zimmi statüsüne sokmuştu⁶⁸.

Tüster halkıyla sulh yapılmış, ancak onlar daha sonra antlaşmayı bozmuşlardı. Sonra kendileriyle savaşmış,
.....

64 A.g.e., s. 158-159.

65 A.g.e., s. 159.

66 Belâzuri, s. 222-223.

67 A.g.e., s. 216.

68 A.g.e., s. 217.

muharipler öldürülmüş, kadın ve çocuklar esir alınmıştı. Hatta bu kadınlardan ashabın çocukları olmuştu. Daha sonra Hz. Ömer, ellerindeki bu esirleri, serbest bırakmaları talimatını vermiş, onlar da serbest bırakmışlardı⁶⁹.

Hz. Ömer zamanında Ahvaz fethedilmiş, çok sayıda kadın-çocuk esir alınarak gaziler arasında taksim edilmişti. Hz. Ömer haber göndererek toprağı işlemeye güçlerinin yetmeyeceğini, esirleri bırakıp haraca bağlamalarını emretmiş, onlar da böyle yapmışlardı⁷⁰. Aynı husus Menâzir halkı için de sözkonusudur⁷¹.

Abdurrahman b. Yezîd şöyle der: Selman'ın da bulunduğu bir orduyla bir kaleyi kuşatıp halkıyla antlaşma yaptık. Bizden sonra Basra'dan gelen bir ordu oraya uğramış, onlar da korkarak kalenin kapısını kapatmışlar ve savaş çıkmış. Kale alınınca erkekleri öldürüp diğerlerini esir almışlar. Durum Selman'a sorulunca, müslümanların verdiği sözün herkesi bağladığını belirterek alınan esirlerin iadesini istedi. Dökülen kanlar konusunda da Hz. Ömer'in hüküm vermesi gerektiğini belirtti⁷².

Daha sonraki halifeler zamanında da benzerleri görülen bu örnekleri çoğaltmak mümkün olup Hulefa-yı Râşidîn döneminde doğuda ve batıda gerçekleştirilen fetihlerin büyük çoğunluğu sulh yoluyla gerçekleşmiş veya fetihten sonra halk zimmi statüsüne sokulmuştur⁷³. Antlaşmaya uydukları sürece esir alınmayacakları açıkça belirtilmiştir. Ebû Ubeyd de Hz. Peygamber ve müslümanların uygulamasının, ehl-i sulhün esir alınmaması ve köleleştirilmemesi şeklinde olduğunu belirtir⁷⁴. Hz. Ömer de Ebû Ubeyd b. Cerrâh'a

69 A.g.e., s. 374; Ebû Ubeyd, s. 239.

70 Belâzurî, s. 370.

71 A.g.e., s. 371; Ebû Ubeyd, s. 184.

72 Ebû Ubeyd, s. 240-241.

73 bk. Ebû Ubeyd, s. 131-133; Ebû Yusuf, 74.

74 Ebû Ubeyd, s. 238.

gönderdiği talimatta, onları cizyeye bağladıktan sonra esir alınmamalarını, kendilerine zulmedilmesine veya mallarının gayrimeşru yolla alınmasına engel olmasını emretmiştir⁷⁵.

Hulefa-yı Râşidîn dönemindeki uygulamalar gözden geçirilince dinden dönenlere karşı, toplu olarak İslâm devletine başkaldırıp muharip durumuna düşenlere karşı sert bir tutum takınıldığı, tekrar İslâmiyet'e dönmemeleri halinde öldürüldükleri görülmektedir. Buna karşılık kadın ve çocuklarına dokunulmayıp esir alınmışlardır. Fetihlere gelince, prensip olarak müslümanlara savaş açanlarla savaşılmış, antlaşma yapıp sulh içine girmek isteyen şehir halklarına dokunulmamıştır. Kale v.b. yerlerde direnerek savaşanlar eman isteyip teslim olmuşlarsa kendilerine yine dokunulmamış, diğerleri gibi bunlar da çoğu zaman antlaşma ile toprakları kendilerine bırakılarak cizye ve haraç vergisine bağlanmışlardır. Ancak antlaşmayı bozmaları üzerine tekrar savaş söz konusu olmuşsa muhariplerin öldürüldükleri, kadın ve çocukların esir alındığı müşahede edilmektedir. Birçok örnekte görüldüğü üzere bunlar da ganimet olarak fatihler arasında dağıtıldıktan sonra bile bazen halifenin emriyle hürriyetlerine kavuşturulmuşlardır.

Bu dönemde esirlerin nadiren öldürüldüğü, antlaşma yapanlar dışında ganimet olarak taksim edilip köleleştirildikleri görülmektedir. Fetihlerin çokluğuna bağlı olarak bunların sayısında hızlı bir artış meydana geldiği de muhakkaktır. Bunun başlıca sebeplerinden biri, düşman tarafın müslüman esirleri genelde öldürmeleri ve kendi esirlerini ise fidye ile kurtarma yoluna gitmemeleridir. Özellikle Bizans askerlerinin çoğunun fakir kimselerden veya paralılardan oluşması sebebiyle esir düşünce fidye ile kurtarılmalari söz konusu değildi⁷⁶. Ayrıca esirlerin sayılarının çokluğu, o günkü orduların şimdiki gibi düzenli olmayıp savaş

75 Ebû Yusuf, s. 152.

76 Edgîrî, s. 201.

sonrası dağılmaları, esirleri bir arada tutup barındıracak imkânların bulunmaması ve o günkü uluslararası yaygın bir uygulama olması sebebiyle esirler fatihler arasında dağıtılıp köleleştiriliyordu. Şüphesiz bu, diğer milletlerin yaptığı gibi toplu katliama uğramaktan daha iyiydi. Ancak ileride temas edileceği İslâm'ın talimatları doğrultusunda köleler azami bir itinaya mazhar olmuşlardı.

Üçüncü Bölüm

İslâm Hukukunda Savaş Esirleri

1. Etimoloji ve Tarif

Arapça'da *esr* veya *isâre* masdarı, “isâr” (ip, bağ) ile bağlamak anlamına gelir. Esir kimse tutulup bağlandığı için bu şekilde adlandırılmıştır. Bununla irtibatlı olarak, iple bağlanmasa bile tutulan ve alıkonan herkes için bu kelime kullanılmıştır. *Me'sûr* (esir edilmiş) kelimesi de esir anlamına gelir. Esirin çoğulu *esrâ*, *usârâ* ve *esâârâ*'dır. Kelimenin genel anlamına bağlı olarak mahpus anlamına da esir kelimesi kullanılmıştır¹. Nitekim bazı müfessirler İnsan sûresi 8. âyetinde geçen esir kelimesinin bu anlama geldiğini belirtmişlerdir². Ayrıca mahpus anlamında esir kelimesi hadislerde geçmektedir³.

Seby kelimesi ise (çoğulu *sebâyâ*) kadınlar için kullanılır. Kelimenin kökünde “gönlünü çelmek” anlamı bulunduğu ve esaretle kendilerine malik olunduğundan kadınlara has olarak kullanılan *seby* kelimesi erkekler için kullanılmaz⁴.

.....

1 *Lisânü'l-Arab*, “esr” mad., IV, 19; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 45.

2 *Cessâs*, III, 471; İbnü'l-Arabî, IV, 1898.

3 Ebû Davud, “Akdiye”, 29; İbn Mâce, “Sadakât”, 18; Kettânî, II, 53-55.

4 *Lisânü'l-Arab*, “seby” mad., XIV, 367-368.

Arap dilindeki kullanımına bağlı olarak İslâm hukuk literatüründe de savaş tutsakları için esir ve seby kelimeleri kullanılmıştır. Bunlardan esir kelimesi savaşta asıl muharip unsur olan erkekler için, seby de kadın ve çocuklar için kullanılmaktadır⁵. Esir kelimesi bazan her ikisini kapsayacak şekilde kullanılırsa da aksi söz konusu değildir.

İslâm hukukçularının büyük çoğunluğuna göre muharip erkekler dışında kalan kadın, çocuk, yaşlı, yatalak ve âmâ kimselerle din adamları ve savaşla ilgileri bulunmayan diğer insanlar bilfiil savaşmadıkça öldürülmezler. Şafî mezhebinde bir görüşe göre kadın ve çocuklar dışında kalanlar bilfiil savaşmasalar da öldürülebilirler⁶. Bu mezhebe göre bu anılanların hepsi esir alınabilir⁷.

.....

5 bk. Kâsânî, VII, 119.

6 İbn Rüşd el-Hafid, *Bidayetü'l-müctehid*, I, 327-328; Zeylaî, VI, 104; İbn Nüceym, V, 84; İbn Kudâme, *el-Muknî*, I, 487; Özel, s. 81, 83. Klasik İslâm hukuk kitaplarında savaşta hedef dışı tutulacak kesimler olarak kadın ve çocuklar yanında hasta, yaşlı, yatalak, kör, çiftçi ve din adamı gibi kimselerin sayılması, o dönemlerde düzenli ve üniformalı askerlerin bulunmaması ve buna bağlı olarak asker-sivil ayrımının bugünkü gibi söz konusu olmaması sebebiyledir. Bu anılan gruplara girsin girmesin, muharip olmayan toplum kesimlerinin hepsi aynı hükme dahildir. İslâm hukukçularının, savaşta sivillerin hedef dışı tutulacağına dair bu görüşleri ve Hz. Peygamber'in özellikle kadın ve çocukların öldürülmemesi konusundaki kesin talimatlarına karşılık (bk. İbn Mâce, "Cihad", 30; İbn Hişâm, IV, 100; Hâkim, II, 122; Beyhakî, IX, 91) yirminci yüzyılda hala savaşların en büyük mağduru siviller, özellikle kadın ve çocuklar olmaktadır. UNICEF tarafından yayınlanan *State of the World's Children 1992*'de, çocuklara yönelik savaşın XX. yüzyılın ayıbı olduğu söylenerek son on yılda meydana gelen savaşlarda 1,5 milyon çocuğun öldürüldüğü, 5 milyon çocuğun sakat kaldığı, 4 milyon çocuğun mülteci kamplarında bulunduğu ve 12 milyonun üstünde çocuğun da evlerinden mahrum kaldığına dikkat çekilmiştir. I. Dünya savaşında insan zayıyatının % 5'i sivil iken, II. Dünya savaşında bu oran % 50'ye ve yüzyılın sonlarında % 80'e çıkmıştır ki bunun da çoğunluğunu kadın ve çocuklar oluşturmaktadır (Vickers, s. 36).

7 Şirâzî, II, 234-37; Remlî, VIII, 67.

Diğer mezheplere göre esir alınacak kimseler prensip olarak muharip erkekler ile ganimet çerçevesinde düşünülen kadın ve çocuklardır. Hanefî âlimler, görüşleriyle düşmana yardım edemeyecek veya çocuk yapamayacak çağdaki yaşlı erkeklerle bu durumda olan kadınlar, din adamları ve inzivaya çekilmiş kimselerin esir alınmalarının bir fayda ve anlamı olmamakla birlikte karşılıklarında esir mübadelesi yapma düşüncesiyle alıkonulabileceklerini söylemişlerdir. Ancak kadın ve çocuklar gibi bunlar da hiçbir şekilde öldürülemezler⁸. Mâlikîler'e göre erkek ve kadın din adamları görüşleriyle düşmana yardım etmemeleri durumunda esir alınamazlar ve öldürülmeleri halinde de kendi din mensuplarına diyetlerinin ödenmesi gerekir⁹. Hanbelî mezhebine göre ise muharip erkekler ile kadın ve çocuklar dışında kalan kimselerin esir alınması caiz değildir. Zira bunları öldürmek haram olup toplanıp ele geçirilmelerinde de bir fayda yoktur. Bazı Hanbelî âlimler, savaşta öldürülmeleri caiz olmayanların da esir alınabileceğini, bazıları ise bunlardan yalnız fayda temini umulanların esir alınabileceğini belirtmişlerdir¹⁰. Klasik dönem İslâm hukukçularının muharip erkekler dışında kimlerin esir alınıp alınmayacağına dair bu görüşleri tamamen kendi zamanlarındaki uluslararası örf ve şartlardan etkilenmiş olup bu tespitleri yaparken mukabele bilmisil prensibi yanında düşmanın zayıf düşürülmesi, müslümanların menfaat ve güçlenmelerini temin gibi mülâhazaları göz önünde bulundurmuşlardır. Muharip erkekler yanında kadın ve çocukların esir alınacağını hemen bütün mezheplerin kabul etmesi, düşman nazarında bunların değeri ve o günün şartlarında önemli bir caydırıcılık vesilesi ve maddi gelir kaynağı olmaları sebebiyledir. Ancak bunlara

8 Kâsânî, VII, 101-102; Âmir, s. 86.

9 İbn Abdilber, *el-Kâfi*, I, 466; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâye*, I, 325; Harâşî, III, 112- 113.

10 İbn Kudâme, VIII, 372, 375; İbn Müflih, III, 326.

uygulanen hüküm muharip erkeklerinkinden farklı olup “esir” tabiriyle özellikle muharip erkekler kastedilmiştir¹¹.

2. Esir Alma, Esirlerin Barınma ve Bakımı

Düşman askeri esir alındıktan sonra onunla ilgili hüküm devlet başkanına ait olduğundan esir alan kimse tarafından öldürülemez. Öldürmesi halinde günahkâr olur¹². Bu durumda tazmin gerekmemekle birlikte bazı hukukçular tazir cezası verileceğini belirtmişlerdir¹³. Ancak esir boyun eğmez, kaçmağa veya savaşa teşebbüs ederse öldürülmesi caizdir. Esirin şahsi malları da esir alana değil devlete aittir¹⁴. Bugünkü devletler hukukunda da esirin kendisini tutsak alan şahıs veya askeri birliğin değil devletin esiri olduğu, ona uygulanacak muamele konusunda yetkinin devlete ait bulunduğu kabul edilmiştir.

Esir alınan kimselerin kaçmalarını önlemek için bazı durumlarda bağlanmaları veya belli yerlerde gözaltında bulundurulmalara da caiz görülmüş olup bugünkü devletler hukukunda da belli şartlar çerçevesinde buna müsadde edilmiştir¹⁵.

Gerek Sünnî gerek Şîî İslâm hukukçuları esirlerin gıda ihtiyacının esir olan devlet tarafından karşılanacağını belirtmişlerdir¹⁶. Bu hükmün temeli Hz. Peygamber’in uygulamasıdır. Resulullah Bedir esirlerini ashaba dağıttıktan sonra kendilerine iyi davranılmasını emretmişti. Ashaptan Mus’ab b. Umeyr’in o sırada esir alınan kardeşi Ebû Uzeyr’in anlattığına göre, Resulullah’ın talimatı sebebiyle sahabiler

11 Kâsânî, VII, 119.

12 Serahsî, X, 49, 65; Kâsânî, VII, 120-121; Şîrâzî, 11, 237; İbn Kudâme, VIII, 377-78, 390; İbn Müflih, III, 324; Behûtî, III, 51; Necefi, XXI, 128-129.

13 Şîrâzî, II, 237; Nevevî, XIX, 313; Behûtî, III, 52, 54.

14 İbn Kudâme, VIII, 390.

15 Mu.F., IV, 197, 199; Âmir, s. 145-146.

16 Ebû Yusuf, s. 161; Hillî, I, 318; Necefi, XXI, 130; Hür el-Âmilî, XI, 68- 69; Mu.F., IV, 198; Zuhaylî, s. 405.

hurma ile yetinip ekmeklerini esirlere ikram etmişlerdi¹⁷. Ayrıca bir defasında Beni Akıl'den esir alınan birinin "açım beni doyurun, susuzum su verin" demesi üzerine Hz. Peygamber "bu senin ihtiyacıdır" karşılığını vermişti¹⁸. Beni Hanife kabilesinden Sümâme b. Üsâl esir alındığında Hz. Peygamber kendisine iyi davranılmasını emretmiş, eve gelince de ailesine evdeki yiyecekleri toplayıp ona göndermelerini söylemişti. Sümâme'ye Hz. Peygamber'in develerinin sütünü gönderiyorlardı. Resulullah onunla her karşılaştığında kendisini İslâm'a davet ediyor, o ise reddediyordu. Nihayet birgün Resulullah onu serbest bırakmalarını emretti, o da gidip temizlendikten sonra gelerek müslüman oldu¹⁹.

Kur'ân-ı Kerîm'de iyi kulların (ebrâr) özellikleri sayılırken şöyle buyrulur: "*Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler*" (el-İnsân 76/8). Müfessirler bu âyeti yorumlarken kâfir olmasına rağmen esire yemek yedirmede büyük sevap bulunduğunu belirtirler²⁰.

Esirlerin gıda ihtiyaçları gibi giyimlerinin de devlet tarafından karşılanması gerekir. Huneyn Gazvesi esirleri Ci'râne mevkiine getirildiğinde Hz. Peygamber Büsr b. Süfyan el-Huzâî'ye gidip elbise almasını emretmiş, o da elbise satın alıp getirerek bütün esirlere giydirmişti²¹. Bedir savaşında da Hz. Peygamber'in amcası Abbas esir alınmıştı. Üzerinde elbise bulunmadığından kendisine bir gömlek arandı ve uzun boylu oluşu sebebiyle ancak Abdullah b. Übey'in gömleği giydirilebildi²².

.....

17 İbn Hişâm, I, 645.

18 Ebû Davud, "Eymân", 28.

19 İbn Hişâm, II, 638-639; Zeydân, IV, 442.

20 Cessâs, III, 471; İbnü'l-Arabî, IV, 1898; İbn Keşîr, *Tefsîr*, IV, 454-55.

21 Vâkıdî, III, 943.

22 İbn Sa'd, IV, 13; Kettânî, III, 191.

Batı dünyasında XX. yüzyılın başlarından itibaren kabul edilen çeşitli uluslar arası karar ve düzenlemelerde ve özellikle 1949 Cenevre III. sözleşmesinin 26-27. maddelerinde esirlerin gıda ve giyimlerinin esir alan devlet tarafından sağlanacağı hükme bağlanmışsa da uluslararası camia ve kuruluşlar bu konuda görülen insanlık dışı uygulamalara engel olmada yetersiz kalmışlardır. Sözgelimi II. Dünya savaşı sırasında Almanların elindeki Rus esirlerine ait kamplarda esirler açlıktan birbirlerini yemeye başlamışlardı²³. Açlık, soğuk ve hastalıktan dolayı ölen Rus esirlerin sayısı iki milyonu bulmuştu²⁴.

İki milyon insanın mülteci durumuna düştüğü ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da en büyük göç dalgasının meydana gelmesine yol açan Bosna-Hersek savaşında Sırpların müslüman esirlere uyguladığı muamele akıl almaz boyutlara varmıştır. Omarska kampında yeni getirilen esirlere altı gün yemek verilmiyordu ve esirler bütün otları yemişlerdi. Kaldıkları yer açık bir çukurdu, yağmur yağdığında dizlerine kadar çamura batıyorlar, kendi pislikleriyle iç içe yaşıyorlardı. ABD hükümeti tarafından hazırlatılan bir rapora göre buradaki 13.000 kişiden 5.000'i öldürülmüştü. Bu kampta bir deri bir kemik kalmış esir görüntüleri Ağustos 1992'de televizyonlar vasıtasıyla bütün dünyaya gösterilmişti²⁵. Manjaca, Samac ve sayılarının 94 olduğu resmen bilinen diğer kamplarda da durum bundan farksızdı²⁶.

3. Esir Ailelerin Bölünmesi Yasağı

Hız. Peygamber Beni Kureyza esirleriyle ilgili olarak gerek ganimetin paylaşılması gerek satış sırasında annelerle henüz ergenlik çağına gelmemiş çocuklarının birbirinden

.....

23 Shirer, s. 1020, 1122.

24 A.g.e., s. 1120, 1133.

25 Gutman, s. 10, 42, 73, 86, 97-99, 115, 157.

26 A.g.e., s. 80-85, 100, 108, 111-112.

ayrı düşürülmesini yasaklamıştı²⁷. Ebû Eyyûb el-Ensârî, Hz. Peygamber'in "*Kim bir anne ile çocuğunu ayırırsa Allah da Kıyamet günü onunla sevdiğini ayırsın*"²⁸ dediğini nakleder.

Bu uygulama istikametinde, İslâm hukukçuları da esir anne ile çocuğunun birbirinden ayrı düşürülmeyecekleri konusunda görüş birliğine varmışlardır. Baba ile çocuğun ayrılıp ayrılmayacağı konusunda görüş ayrılığı mevcut olmakla birlikte çoğunluğa göre bu da aynı şekilde haramdır. Bu konuda dede baba hükmünde, nine de anne hükmündedir. Hanefî ve Hanbelîler'e göre iki erkek veya kızkardeşi birbirinden ayırmak da haramdır. Hatta bazı Hanbelî âlimler çocuk ile hala veya teyzesi gibi evlenmeleri haram olan yakın akrabanın da birbirinden ayrı düşürülemeyeceğini söylemişlerdir²⁹.

Hanbelîlere göre anılan hadisin genel ifadesi, yani yaş belirtilmeyip sadece "çocuk" denilmesi sebebiyle buluşa ermeden anne ile çocuğu ayırmak haramdır. Anne buna razı bile olsa ayrılamaz. Hatta bu mezhepte yine hadisin genel ifadesi sebebiyle buluşdan sonra bile ayrılmasının haram olduğu şeklinde bir görüş de vardır³⁰. Şâfiî mezhebinde de bir görüş, aynı gerekçe ile, buluşa ermeden ayırmanın haram, buluşdan sonra ise mekruh olduğu yönündedir; bir görüş de çocuğun yedi yaşından sonra annesinin bakımına artık ihtiyaç duymayacağı gerekçesiyle yedi yaşından sonra ayırmayı caiz görür³¹. Hanefî mezhebinde, aynı hadisin genel ifadesi sebebiyle, çocuğun buluş çağına gelmeden aneden ayrılması mekruh kabul edilmiştir. Ayrıca Dârekut-nî'nin *Sünen*'inde geçen bir hadiste Hz. Peygamber "*Erkek*

27 Vâkıdî, II, 524.

28 Tirmizî, "Büyü", 52, "Siyer", 17; İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, II, 68; İbn Kudâme, VIII, 422; İbn Müflih, III, 330.

29 İbn Kudâme, VIII, 422-24; İbn Abdilber, I, 468; İbn Müflih, III, 330; Behûtî, III, 57-58; Şîrâzî, II, 240; Nevevî, XIX, 327, 329-330.

30 İbn Abdülber, II, 20, 139; İbn Kudâme, IV, 180; Behûtî, III, 57-58.

31 Şîrâzî, I, 268; Nevevî, IX, 341-342.

çocuk buluğa erinceye ve kız çocuk da hayız görünceye kadar onları hem esirlik hem birbirinden ayırma külfetinde birleştirmeyin"³², başka bir hadiste de "*Küçüğümüze şefkat, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir*"³³ buyurmuştur. Bu konuda mümin ile kafir eşittir, zira akrabalık şefkati ikisinde de aynıdır³⁴. Mâliki mezhebinde aynı hadise dayanmakla birlikte yedi yaş (asıl dişlerinin çıkması) esas almıştır. Çünkü artık yeme içme, uyuma gibi konularda annesine ihtiyacı kalmamıştır. Ayrıca bu mezhepte konu tartışılırken sürüdeki hayvan yavrularının da büyümedikçe annelerinden ayrılmasının caiz olmadığı belirtilmiştir³⁵.

Hanefîler'e göre İslâm ve küfür konusunda çocuk ana-babasına tabidir. Yanında ana-babası veya bunlardan biri olunca ülke hükmüne itibar edilmez. Bunlar olmayınca tabeiyet ülkeye intikal eder. Ebeveynden biri müslüman olsa, çocuk ona tabi olur. Biri Kitabî (Ehl-i Kitâb), diğeri Mecusî ise çocuk Kitabî'ye tabi sayılır. Esir alınan çocuğun yanında hiçbirisi yoksa, darülslâma tabeiyetle müslüman kabul edilir³⁶.

Şâfiîler'e göre esir alınan çocuğun yanında ana-babasından birisi varsa, çocuk ona tabi olarak kâfir sayılır. Hiç biri yoksa, esir alana tabi olarak müslüman sayılacağı veya küfrü üzere kalacağı şeklinde mezhepte iki görüş vardır³⁷.

Hanbelî mezhebine göre ana-babasıyla birlikte esir alırsa onların dinine tabidir. Yanında hiç biri yoksa esir alana tabi olarak müslüman sayılır. Yanında ana-babasından yalnız biri varsa yine müslüman sayılır. Evzâî de bu görüştedir³⁸.

.....

32 bk. Beyhakî, IX, 128; Hâkim, II, 55.

33 Tirmizî, "Birr", 15; Ebû Dâvud, "Edeb", 58.

34 Serahsî, XIII, 139-140; Kâsânî, V, 229.

35 Hattâb, VI, 236-238; Desûkî, III, 64.

36 Kâsânî, VII, 104; Serahsî, X, 62-63.

37 Şîrâzî, II, 240.

38 İbn Kudâme, VII, 426; İbn Müflih, III, 328.

İmam Mâlik'e göre, çocuk kölelik ve hürriyette anneye, din ve nesepte ise babaya tabidir³⁹.

4. Esirlere Baskı ve İşkence Yapılması Yasağı

Bedir gazvesi öncesinde bir müslüman keşif kolu Bedir suyu üzerinde Kureyş'e su götüren iki hizmetçiyi yakalamıştı. Bunlar sorguya çekildiklerinde Hz. Peygamber namaz kılıyordu. Sahabiler onların Ebû Süfyan'ın adamları olduklarını düşündüklerinden Kureyş'in suçuları olduklarını söyleyince dövdüler. Bunun üzerine Ebû Süfyan'ın hizmetçileri olduklarını söyleyince dövmekten vazgeçtiler. Hz. Peygamber namazını bitirince "Doğru söyleyince dövdünüz, yalan söyleyince bıraktınız!"⁴⁰ diyerek yapılan davranışın ne kadar anlamsız olduğuna işaret etmişti.

Hz. Peygamber, taraflarca kabul edilen hakem tarafından öldürülmelerine karar verilen Beni Kureyza esirlerine iyi davranılmasını, hava serinleyinceye kadar öğle istirahatlarının sağlanmasını tenbih ederek "*Onların üzerinde güneş ve silahın ateşini birleştirmeyin*" buyurmuştu⁴¹. Hanefî hukukçularından Kâsânî bu hadisi de naklederek esirlere açlık, susuzluk ve benzeri bir şekilde işkence yapılmasının doğru olmadığını, bunun bir fayda sağlamayacağını belirtir⁴².

Kureyş'in önde gelenlerinden ve hatip olan Süheyl b. Amr Bedir'de esir alındığında Hz. Ömer "Ey Allah'ın Resulü onun ön dişlerini sökeyim de senin aleyhine asla söz söyleyemesin!" deyince Hz. Peygamber: "*Ona müsl'e yapmam; peygamber bile olsam Allah da bana yapar*" karşılığını vermiştir⁴³. Hz. Peygamber çeşitli vesilelerle müsleyi, yani bir insanın sağken veya öldükten sonra herhangi bir uzvunu

39 Haraşî, III, 121, 143.

40 İbn Hişâm, I, 616-617.

41 Vâkıdî, II, 514.

42 *Bedâi'*, VII, 120.

43 Vâkıdî, I, 107; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 480-481.

kesmeyi, koparmayı, insanın yüceliğine uygun düşmeyen, sadece kin ve öfkeyi artırmaya yarayan bu davranışı yasakladığı gibi düşmanın öldürülmesiyle ilgili olarak da şöyle demiştir: “*Öldürme konusunda insanların en iffetli (şevkatli, müriüvetli) davrananı inananlardır*”⁴⁴. Bu konudaki bir hadis de şu mealde: “*Allah her şeye ihsanla davranmayı yazdı (farz kıldı); öldüreceğiniz zaman güzel öldürün, hayvan keseceğiniz zaman güzel kesin*”⁴⁵.

İslâm bu konuda mukabele bilmisil esasını da kabul etmemiştir. Abdullah b. Âmir, Hz. Ebubekir’e bir yöneticinin başını getirdiğinde bunu hoş karşılamamış, Abdullah onların müslümanlara böyle yaptığını söyleyince de Hz. Ebubekir şu karşılığı vermiştir: “*Farslarla Bizanslıları mı örnek alacağım?*”⁴⁶

Esirlere işkence ve müsle yapılmayacağına dair İslâm’ın getirdiği hüküm, bugünkü devletler hukuku tarafından da nihayet asırlar sonra kabul edilmiş, 1949 Cenevre Sözleşmesi esirin adı, soyadı, askerî rütbesi, doğum tarihi gibi bilgiler dışında kendi devleti aleyhine askerî bilgiler edinmek maksadıyla baskı ve işkenceye maruz bırakılmayacağını hükme bağlamıştır⁴⁷. Müslüman esirin de gerektiğinde bu anılan bilgileri vermesinde bir mahzur yoktur. Ancak kendi devleti aleyhine bilgiler vermesi, hayatı pahasına bile olsa caiz değildir⁴⁸.

Uluslararası hukukta kabul edilen çeşitli hükümlere rağmen maddî ve manevî müeyyidelerin etkisiz oluşu veya yokluğu sebebiyle esirlerin işkence ve baskılara maruz kalmasının önüne geçilememektedir. II. Dünya Savaşı sırasında

44 Ebû Dâvud, “Cihâd”, s. 110.

45 Ebû Dâvud, “Ehâdî”, s. 11.

46 Beyhakî, IX, 132; Nevevî, XIX, 314; İbn Kudâme, VIII, 494; Behûtî, III, 53, 61.

47 Zuhaylî, s. 416, 467; Âmir, s. 150. Bu konuyla ilgili hüküm Cenevre Sözleşmesi’nin 17. maddesinde düzenlenmiştir.

48 Zuhaylî, s. 468.

Almanların esirleri yakma, gaz odalarında öldürme ve çeşitli işkenceler yanında bazı Rus esirlerinin vücutlarına benzin zerkederek öldürdükleri bilinmektedir⁴⁹. Kadın-erkek demeden savaş esirleri üzerinde tıbbî deneyler yaparak onları kobay olarak kullanmak da başka bir işkence çeşidiydi⁵⁰. Avrupa'nın göbeğinde 1992 yılında başlayan Bosna-Hersek savaşında Sırp güçlerin elde ettikleri müslüman esirlere uyguladıkları baskı ve işkenceler tüyler ürperticidir. Yiyecek içecek verilmemesi, tualete çıkma yasağı, düzenli şekilde dayak, elbiselerini soyup cinsel organlara tazyikli su vermek⁵¹, elektrikli matkaplarla göğüslerinde delikler açmak, 1-5 yaşındaki çocukları kazıklara çakarak öldürmek⁵², boğazlarını kesmek, burun ve cinsel organları kesmek⁵³, kemikleri kırılıncaya kadar dayak, kum ve dışkı yedirmek, birbirleriyle cinsel ilişkiye zorlamak⁵⁴, kadınların önünde anne-baba, koca ve çocuklarını öldürdükten sonra kendisine tecavüz etmek⁵⁵ gibi insanlık dışı uygulamalar bunlardan bazılarıdır⁵⁶.

.....

49 Shirer, s. 1152-1158.

50 Shirer, s. 1164 v.d.

51 Gutman, s. 42, 80-86, 97-100.

52 A.g.e., s. 95.

53 A.g.e., s. 105.

54 A.g.e., s. 113, 207.

55 A.g.e., s. 129.

56 Müslüman esirlere bu muameleleri yapan Sırp savaş suçlularını yargılamak üzere Birleşmiş Milletler'in girişimiyle 1993'te Hollanda'nın Aja şehrinde bir Uluslararası Savaş Suçluları Mahkemesi kurulmuş ve mahkeme ilk yargılamasına 8 Kasım 1994'te başlamıştır (bk. *Corriere Della Sera*'dan naklen *Zaman Gazetesi*, 16 Kasım 1994). Bu mahkeme II. Dünya Savaşı sonrasında Nazi savaş suçlularını yargılamak üzere kurulan Nürnberg Mahkemesi'nden sonra önemli bir adım olmakla birlikte, onbinlerce savaş suçlusunun tesbit ve yakalanmasındaki güçlükler yanında bu konuda ciddi tedbirler alacak uluslararası mekanizmaların mevcut olmayışı, dünya siyasetini etkileyen güçlü devletlerin isteksizliği gibi hususlar, sözkonusu mahkemeyi göstermelik olmaya ve başarısızlığa mahkum etmiştir.

5. Esîrin Müslüman Olması

Düşman askeri esir alınmadan önce müslüman olursa, hayatı yanında hürriyetini de garanti etmiş olur. Öldürülmesi veya köleleştirilmesi caiz değildir. Ancak esir alındıktan sonra İslâmiyet'i kabul ederse, Hanefîler'e göre öldürülmesi haram olmakla birlikte gaziler arasında dağıtılarak köleleştirilebilir. Zira esir alınmakla üzerinde gazilerin ganimet hakkı sabit olmuştur⁵⁷.

Hanbelîler'e göre esir Müslümanlığı kabul edince, kendisi hakkında kölelik hükmü sabit olur ve devlet başkanının diğer tercihleri ortadan kalkar. Şâfiî mezhebinde de bir görüş bu yöndedir. Diğer görüşe göre ise öldürülmesi haram olur ama köleleştirme, karşılıksız veya karşılıkla bırakma tercihleri devam eder. Hanbelîler'e göre ancak gazilerin müsadisiyle karşılıksız veya fidye ile bırakılabilir. Gazilerin müsadisi olmadan karşılıksız bırakılmasının caiz olması da muhtemeldir, zira kâfirken bu mümkün olduğuna göre müslümanken de olmalıdır⁵⁸.

Mâlikîler'e göre esir alındıktan sonra İslâmiyet'i kabul ederse öldürülemez, köle statüsüne geçer⁵⁹.

Caferî mezhebine göre esir İslâmiyet'i kabul ederse öldürülmesi haram olur, ancak devlet başkanının karşılıksız veya fidye ile bırakmak, köleleştirmek şeklindeki üçlü tercihi devam eder⁶⁰.

6. Esire Eman Tanıma

Hanefî mezhebine göre müslüman bir askerin esire verdiği eman geçerlidir. Ümmü Hânî bint Ebî Tâlib Mekke

57 Serahsî, X, 64; Kâsânî, VII, 121, 122; Zeylaî, III, 249, 253.

58 Şîrâzî, II, 237; Nevevî, XIX, 313; İbn Kudâme, VIII, 374-75; İbn Müflih, III, 328.

59 İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-tahsil*, II, 573; İbn Abdilber, *el-Kâfî*, I, 467.

60 Necefî, XXI, 128.

fethi sırasında kendisine sığınan iki kişiye eman tanımış, Hz. Peygamber de bunu uygun görmüştü. Yine Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb kocası Ebü'l-Âs b. Rebî'e eman tanımış, bu da onaylanmıştı⁶¹. Hanbelî, Şâfiî ve Caferîler'e göre ise eman vermeye fertlerin değil yalnızca devlet başkanının yetkisi vardır. Zikredilen örneklerde Hz. Peygamber'in onayı sözkonusudur, aksi halde geçerli olmazdı⁶².

Hanefîler'e ve bazı Mâlikî âlimlere göre müslüman esirin onlara tanıdığı eman geçersizken Şâfiî ve Hanbelîler ile bazı Mâlikîler'e göre baskı altında bulunmaksızın vermişse geçerlidir. Bu konuda kendi sözüne itibar edilir⁶³.

7. Esir Kadınlara Tecavüz

Dört Sünnî mezhebe göre, esir alınan bir kadınla ganimet paylaşılmadan önce cinsî münasebette bulunmak haramdır. Hatta İmam Mâlik ve Ebû Sevr'e göre bu fiil zina olması sebebiyle recim cezasını gerektirir. Diğer üç mezhebe göre ise ganimet olarak dağıtılması ihtimaliyle "mülk" şüphesi bulunduğundan had cezası düşmekle birlikte tazir cezası uygulanır. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre bu durumda askerden mehr-i misil de alınarak ganimete katılır. Hanefîler'den Serahsî'nin kaydettiğine göre ukr (mehr-i misile denk bir tazminat) gerekir, Kâsânî ise gerekmeyeceğini belirtir. Ganimet paylaşıldıktan sonra bir kimsenin hissesine düşen kadın ile cinsî ilişkide bulunabilmesi için istibrâ, yani bir adet görüp hamile olmadığının anlaşılması, hamile ise çocuğunu doğurması gerekir. Hayız görmeyenler ise iki ay bekledikten sonra hamile olmadıkları anlaşılınca cinsî münasebet meşru olur⁶⁴. Meşru sayılmayan ilişkiden dolayı kadının hamile

61 Ebû Yusuf, s. 223; Serahsî, X, 69; İbn Seyyidinnâs, II, 140, 229.

62 Şîrâzî, II, 236; İbn Kudâme, VIII, 398; Nevevî, XIX, 304; Necefi, XXI, 100.

63 Serahsî, X, 71; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-tahsîl*, III, 74; İbn Kudâme, VIII, 397.

64 Ebû Yusuf, s. 224; Serahsî, X, 50-51; Kâsânî, VI, 122-123; Şîrâzî,

kalması halinde Hanefîler'e göre nesep hukuken sabit olmazken, Şâfiîler nesebin sabit olacağını belirtmişlerdir⁶⁵.

Ebû Yusuf'un kaydettiğine göre kadının putperest veya Mecusî olması halinde, ganimet taksiminden sonra bile olsa onunla cinsî ilişki caiz değildir⁶⁶. Zira bunlarla evlenmek esasen haramdır. Mürted kadın da böyledir, isterse seçtiği din yahudilik veya hristiyanlık olsun⁶⁷.

İstibra yapmadan veya hamile olduğu bilinen kadınla cinsî ilişkide bulunmanın haram sayılması Hz. Peygamber'in bunu yasaklaması sebebiyledir. Resulullah Hayber ve Huneyn savaşları sırasında şöyle buyurmuştu: *"Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, kendi suyu ile başkasının ekinini sulamasın. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa bir hayızla istibra etmedikçe esir kadınla ilişkide bulunmasın"*⁶⁸. Hayber Gazvesi sırasında birinin kendi payına düşen fakat hamile olan esir bir kadınla cinsî ilişkide bulunmak istediğini öğrenince de şöyle demişti: *"Neredeyse ona öyle bir lanet edecektim ki kabrinde bile onu bırakmazdı"*⁶⁹.

Esir kadınlarla anılan şartlar yerine geldikten sonra ilişkide bulunmanın meşru sayılması, onların ganimet sayılarak köleleştirilmeleri sebebiyledir⁷⁰. Bu da İslâm'ın ortaya koyduğu ve arzuladığı bir uygulama olmayıp tamamen oğünkü uluslararası ilişkilerde yaygın bir teamülden ibarettir. Düzenli orduların bulunmadığı ve savaşa katılanların gerekli hazırlıkları şahsî imkânlarıyla yaptıkları eski dönemlerde ganimet bir bakıma bu maddî harcamaların karşılığıydı ve

II, 241-242; İbn Rüşd el-Ced, *el-Mukaddimât*, I, 274; Haraşî, III, 118, 128, 142; İbn Kudâme, VIII, 491-92; Behûtî, III, 91.

65 Kâsânî, VII, 122; Şirâzî, II, 242; Nevevî, XIX, 338.

66 Ebû Yusuf, s. 224.

67 Serahsî, X, 114.

68 Ebû Davud, "Nikâh", 44; *el-Müsned*, IV, 108; Muttakî el-Hindî, X, 654, nr. 27838.

69 Müslim, "Nikâh", 139; Vâkıdî, II, 638; İbn Kayyim, IV, 20, 227.

70 İbn Kudâme, VIII, 376; Âmir, s. 138.

esirler de bu çerçevede mütalaa ediliyordu. Oğünkü uluslar arası örf sebebiyle bu durum meşru kabul edilmekle birlikte İslâm savaşın gayesini asla ganimet olmadığını açıkça hükme bağlamıştır⁷¹. Düzenli orduların kurulup masraflarının devlet tarafından karşılandığı günümüzde ganimetlerin gazilere dağıtılmaması yanında kölelik müessesesinin ortadan kalkması ve bunun İslâm'ın gerçekleştirmek istediği bir husus olması sebebiyle savaş esirlerinin köle statüsüne sokulması artık söz konusu olamaz. Dolayısıyla da bu durumda İslâm esaslarına göre esir kadınlarla cinsî ilişkide bulunmak hiçbir şekilde mümkün ve meşru sayılamaz. Esasen İslâm hukukçularının öne sürdükleri şartlar çerçevesinde gerçekleşecek bir ilişki bugün anlaşıldığı anlamda bir tecavüz değil, hukuki bir mesnede dayanan ve hukuki sonuçlar doğuran bir tür koca-karı ilişkisi mahiyetindeydi.

Esir kadınlarla cinsî ilişkiyi İslâm'ın tamamen muka-bele bilmişil esasına göre uygulamak zorunda kalması ve o günkü uluslararası şartlarda bile tek taraflı ve çok sıkı sınırlamalar getirmesine karşılık Batı'da ancak savaş örf ve hukukuna dair 1907 Lahey IV. Sözleşmesi'ne ek nizâm-nâmede (md. 46) aile şerefi ve haklarına saygı gösterileceği belirtilmiş⁷², sivillerin durumla ilgili 1949 Cenevre IV. sözleşmesiyle (md. 27) kadınların tecavüz ve fuhşa zorlanmaya karşı himayesi uluslararası bir belgede yer almıştır⁷³.

.....

71 bk. el-Enfâl 8/67; en-Nisâ 4/9; Buhârî, "Cihâd", 15; Müslim, "İmâre", 149.

72 *Documents*, s. 56.

73 Md. 27: "...Kadınlar namuslarına, özellikle ırza karşı vaki her türlü saldırıya, fuhşa zorlamaya veya edebe aykırı herhangi bir davranışa karşı özellikle korunacaklardır." (*Documents*, s. 282). Aynı hüküm 1949 Cenevre Sözleşmesine ek I. Protokol'de de (1977, md. 76) yer almıştır (*Documents*, s. 433). Bununla birlikte mültecilerin statüsüyle ilgili 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde, resmî mülteci statüsünü gerektiren baskı ve eziyet metodları içinde tecavüz açık şekilde zikredilmez. Ancak bazı Batılı hukukçular tecavüzün, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. ve Birleşmiş Milletler Sivil

Ancak çeşitli uluslararası belge ve taahhüdlere rağmen gerek devletler hukukunda hala güç ve kuvvetin en önemli rolü oynaması, gerekse bu hukukun manevî müeyyideden mahrum bulunması sebebiyle kadınların tecavüzden korunması mümkün olmamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında sadece Almanya'da 1.9 milyon kadın Rus askerlerin tecavüzüne uğramıştı. Almanlar da aynı muameleyi daha organize bir şekilde ve özel hazırlanmış 500 civarındaki askerî genelevde yapıyorlardı. Almanların Doğu Avrupa ülkelerinde 3 milyon kadına tecavüz ettikleri ve bunlardan 1,5 milyon çocuk dünyaya geldiği kaydedilmektedir. Nazilerin diğer Batı Avrupa ülkelerindeki tecavüzleri sonucu doğan çocukların sayısı ülkeye göre 40-100 bin arasında

.....

ve Siyasî Haklar Sözleşmesi'nin 7. maddelerinin ruhuna uygun bir işkence ve gayrı insanî muamele sayılacağını belirtmişlerdir ("Rape as Weapon of War", *Austria Today*, 1/1993, Wien, s. 9). 1974 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Meclisi'nin, silahlı çatışma ve tehlike durumlarında kadın ve çocukların korunmasıyla ilgili olarak Genel Kurul'a sunduğu tavsiye kararı sivil halk içinde kadın ve çocukların ıstırapı üzerindeki derin endişeyi yansıtmaktadır: "Askerî çatışma, yabancı topraklarda veya henüz sömürge hakimiyeti altında bulunan topraklarda askerî operasyonlara katılan devletler, savaşın tahribatından kadın ve çocukları korumak için gerekli bütün çabayı sarfedeceklerdir. Özellikle sivil halkın kadın ve çocuklardan oluşan kesimine karşı baskı, işkence, cezaî tedbirler, aşağılayıcı muamele ve tecavüz gibi hususları önlemeyi temin edecek bütün zarurî tedbirler alınacaktır. Askerî operasyonlar sırasında veya işgal edilmiş topraklarda muharipler tarafından yapılan hapis, işkence, sürgün, kitlesel tutuklama, toplu cezalandırma, evleri yıkma, zorla sürüp çıkarma dahil kadın ve çocuklara yönelik bütün gayrı insanî muamele, zulüm ve baskılar suç telakki edilecektir". Birleşmiş Milletler'in bu kararı kabulünden beri geçen süre içinde bütün dünyada meydâna gelen askerî çatışmalardaki sivil kurbanların ezici çoğunluğunu kadın ve çocuklar oluşturagelmıştır. Bu kararla yasaklanan fiiller ve cezaî özellikleri uluslararası topluluk tarafından kesin bir şekilde bilinmezlikten gelmiş ve olanlara göz yumulmuştur (Vickers, s. 35).

değişmektedir⁷⁴. II. Dünya Savaşı sırasında Japon ordusu da Kore’li kadınları kendi askerlerine fahişe olarak hizmet vermeye zorlamıştır. Japon hükümeti Temmuz 1992’de, kendi ordusunun onbinlerce kadını hükümetçe işletilen geniş bir genelevi ağı içinde Japon askerlerine seks hizmeti vermeye zorladığını kabul etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ordusu da Filipinler’de aynı şeyi yapmıştı. Subic şehrinde getirilen 16.000 kadar kadın ABD’nin Subic Bay deniz üssündeki yüzbinlerce denizciye hizmete zorlanmıştı⁷⁵. 1992 yılı baharında Bosna-Hersek’te başlayan savaş sırasında on-onbeş yaşındaki çocuklardan 80 yaşındaki ihtiyarlara varıncaya dek Sırppların üstelik korkutucu ve aşağılayıcı şartlar içinde tecavüz ettiği müslüman Boşnak kadın sayısı 40.000’i aşmıştır. Sırplar bunu bir etnik temizlik metodu ve savaş stratejisi olarak yaptıklarını da akıllamaz bir şekilde açıkça söyleyegelmişlerdir⁷⁶. Bu savaşta tecavüzün bir savaş silahı olarak kullanılmasının en önemli sebeplerinden biri esasen İslâm muhitinde kadına tecavüzün yaygın şekilde çirkin görülmesi ve reddedilmesidir. Bu tecavüzün korkunç boyutlarından biri de tecavüze uğrayan kadınların, çocuklarını düşüremeyecek ileri bir safhaya gelinceye kadar serbest bırakılmamalarıdır. Bu kadınlar böylece, karınlarında taşıdıkları sırp çocuklarıyla birlikte kocaları ve aileleri tarafından kabul edilmeme gibi daha tehlikeli bir duruma da maruz bırakılmışlardır⁷⁷.

Sırplar köylerden toplayıp getirdikleri kadın ve genç kızları tıpkı II. Dünya Savaşı sırasında Ruslar’ın Almanya’da, Almanlar’ın da işgal ettikleri bütün ülkelerde, Japonlar’ın Kore ve Amerikalılar’ın Filipinler’de yaptığı gibi özel olarak hazırlanmış genelevlerde tecavüze tabi tutuyorlardı.

.....

74 *Austria Today*, 1/1993, s. 11 ve buradan naklen *Zaman Gazetesi*, 26 Mayıs 1993, s. 10.

75 Vickers, s. 21-22.

76 *Austria Today*, s. 10.

77 Vickers, s. 12.

Bazı askerler buna zorlandıklarını söylerken, bu fiilleri çok çirkin gören bazı askerlerin ise ilaç olarak tecavüzde bulundukları bilinmektedir. Ayrıca diğer esirlerin veya yakın akrabalarının önünde kadınlara tecavüz de bu vahşetin bir başka boyutudur⁷⁸. Delirinceye kadar tecavüze maruz kalan gencecik kızların varlığı yanında⁷⁹, bir kadın kendisine 29 kişinin tecavüz ettiğini saydığını ve sonra bayıldığını, uyanığında ise “yeter!” komutunu duyduğunu söylemiştir⁸⁰.

8. Esirin Kaçması

Bir esir kaçmak ister veya savaşmaya kalkarsa öldürülmesi meşru görülmekle birlikte, yakalanmadan kendi ordusuna veya ülkesi topraklarına ulaşması halinde esareti son bularak hür sayılır⁸¹. Bu kaçışından dolayı cezalandırılmaz. Nitekim Hz. Aişe'nin hücresinde tutulan bir esir fırsatını bularak kaçmış ve peşine gönderilenler tarafından yakalanmıştı⁸², Resulullah'ın bunu cezalandırdığı bilinmektedir⁸³. Bedir savaşı sırasında esir olan Süheyl b. Amr kaçmış, Hz. Peygamber kim onu bulursa öldürmesini söylemiş, fakat tutulup kendisine getirildiğinde birşey yapmadığı gibi Hz. Ömer'in dişlerini sökme teklifini daha önce de anıldığı üzere şiddetle reddetmiştir⁸⁴. Buna karşılık müslümanlarla tekrar savaşmamak ve düşmanlarına yardım etmemek üzere serbest bırakılan biri savaşta tekrar ele geçirildiğinde ölüm cezasına çarptırılmıştır⁸⁵. Esir kaçmadan önce veya kaçtığı sırada bir suç işlemişse cezalandırılması tabiidir. Bugünkü devletler hukukunda da esir kaçıp kurtulmayı başara-

78 Gutman, s. 120-132, 207-211, 221-232.

79 Vickers, s. 12.

80 Gutman, s. 231-232.

81 Serahsî, X, 93.

82 Beyhakî, IX, 89.

83 Âmir, s. 162.

84 Vâkıdî, I, 105, 107, 117.

85 A.g.e., I, 110-111, 309.

ması halinde esareti son bulur ve bu kaçış cezası gerektiren bir fiil sayılmaz. Ancak kaçarken mal ve cana yönelik haksız fiilde bulunmuşsa bundan dolayı cezalandırılır.

9. Esirlere Uygulanacak Hükümler

Hız. Peygamber ve Hulefa-yı Râşidîn dönemlerinde esirlere uygulanan muameleden daha önce sözedilmişti. İslâm hukukçularının konuyla ilgili görüşlerine geçmeden önce esirlerle ilgili âyetlerden de kısaca söz etmek gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'de esir kelimesi bir yerde tekil (el-İnsân, 76/8), üç yerde çoğul (*esrâ*: el-Enfâl 8/67, 70 ve *üsâra*: el-Bakara 2/85), bir yerde de fiil kalıbıyla (*te'sirûn*: el-Ahzâb 33/26) geçmektedir. Esirlerle ilgili hükmün açıklandığı bir âyetle de "sıkıca bağlayın" ifadesiyle esir alınmasına işaret edilmiştir (Muhammed 47/4).

Bu âyetlerden ikisi doğrudan esirlerle ilgili hukuki hükümleri düzenlemektedir. Diğerlerinde ise çeşitli vesilelerle esirlerden söz edilmiştir.

Bakara sûresinde, Yahudiler'in Allah'a verdikleri sözü tutmamalarından sözedilirken şöyle buyrulur:

"(Ey İsrailoğulları) Birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair sizden söz almıştık. Her şeyi görerek sonunda bunları kabul etmişsiniz. Bu misakı kabul eden sizler, (verdiğiniz sözün aksine) birbirinizi öldürüyor, aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyor, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz. Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde (hem çıkarıyor hem de) size esirler olarak geldiklerinde fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvaylık, kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir. Allah sizin

yapmakta olduklarınızdan asla gafil değildir” (el-Bakara 2/84-85).

Ahzâb sûresinde, müşriklere yardım ederek müslümanlarla antlaşmalarını bozan Beni Kureyza Yahudilerinden sözle şöyle buyrulur:

“Allah, ehl-i kitabtan, onlara (müşriklere) yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz” (el-Ahzâb 33/26).

Bedir savaşında Hz. Peygamber, esir alınan amcası Abbas’tan kurtuluşu için fidye vermesini istedi. O da parası olmadığını söyledi. Hz. Peygamber, Abbas’ın hanımı Ümmü’l-Fazl’a teslim ettiği altınları hatırlatınca, amcası bunu kimsenin bilmediğini, kendisinin nereden öğrendiğini sordu. O da Rabbinin bildirdiğini söyleyince amcası Abbas müslüman oldu ve Allah’ın hoşnutluğunu herşeyden üstün tuttuğunu söyledi. Bu olay üzerine nazil olan âyette şöyle buyrulur:

“Ey Peygamber, ellerinizdeki esirlere de ki: Eğer Allah kalplerinizde bir hayır olduğunu bilirse sizden alınandan (fidyeden) daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayan çok esirgeyendir” (el-Enfâl 8/70).

İnsân sûresinde iyi ve salih kullardan şöyle bahsedilir:

“İyiler (ebrâr) ise kâfur katılmış bir kadehten (cennet şarabı) içerler. Bu, Allah’ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır. O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler. Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. Biz, sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, çetin ve belalı bir günde Rabbimizden (onun azabına uğramaktan) korkarız (derler)” (el-İnsân, 76/5-10).

Esirlerle ilgili olarak hüküm getiren ilk âyet Bedir savaşı sonrasında nazil olmuştur: “Yeryüzünde ağır basıncaya (düşmanı tamamen mağlup edinceye) kadar, hiçbir peygambere esirler alması yakışmaz. Siz geçici dünya malını arzuluyorsunuz, halbuki Allah (sizin için) ahireti istiyor. Allah güçlü, hikmet sahibidir. Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız (fidye) den dolayı size mutlaka bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yeyin ve Allah’tan korkun. Şüphesiz ki Allah bağışlayan, merhamet edendir” (el-Enfâl 8/67-69).

Bedir savaşıyla ilgili bahiste verilen bilgilere ilaveten bu âyetle ilgili olarak şu hususlar zikredilebilir:

Ebû Hureyre şöyle der: Bedir savaşı sırasında bazı müslümanlar acele edip bir miktar ganimet elde ettiler. Hz. Peygamber ganimetin daha önce hiçbir topluma helâl kılınmadığını söyledi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu⁸⁶.

Abdullah b. Mesud’dan da şu rivayet nakledilir: Hz. Peygamber esirler konusunda ashabına danıştı. Ebubekir hayatta bırakılmaları, Ömer de öldürülmeleri yolunda görüş belirtti. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

Ey Ebubekir senin misâlin “...Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan çok esirgeyensin” (İbrahim 14/36) diyen İbrahim’le, “Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlasan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin” (el-Mâide 5/118) diyen İsa’nın misalidir. Ey Ömer, senin de misalin “Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma” (Nûh 71/26) diyen Nuh ile, “Ey Rabbimiz, onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver” (Yûnus 10/88) diyen Musa’nın misalidir. Bunun üzerine sözkonusu âyet nazil oldu⁸⁷.

.....

86 Cessâs, III, 72; Ebû Ubeyd, s. 386.

87 Cessâs, III, 72; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 325; İbnü’l-Arabî, II, 879; Kurtubî, VIII, 47.

İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber Hz. Ebubekir, Ömer ve Ali'ye Bedir esirleri konusunda danıştı. Ebubekir fidye alınması, Ömer ise öldürülmeleri yönünde görüş belirtti. Hz. Peygamber Ömer'in değil Ebubekir'in görüşünden hoşlandı. Ertesi sabah olunca Hz. Peygamber'e geldim, onunla Ebubekir oturup ağlıyorlardı. *"Sen ve arkadaşın neden ağlıyor, bana haber ver"* dedim. Şöyle dedi: *"Ashabımın bana fidye alma konusundaki görüş belirtmelerinden. Muhakkak ki bana sizin azabınız şu ağaçtan (kendisine yakın bir ağaç) daha yakın arzedildi"*. Bunun üzerine sözkonusu âyet nazil oldu⁸⁸.

Âyette geçen "Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı" ifadesiyle ilgili olarak bazı âlimler şöyle der: "Allah Teâlâ bu ümmete ganimeti mübah kılmıştır. Onlar ise ganimet henüz kendilerine helâl kılınmadan önce yaptıklarını yapmışlardı (ganimeti almışlardı). Allah'ın bu ümmete ganimetin helâl olduğuna dair Ümmü'l-Kitab'daki hükmü olmasaydı..." Bir diğer görüş de şöyledir: "Allah'ın haram olduğu kendilerine bildirilmeden yaptıklarından dolayı hiçbir topluma azap etmemek şeklindeki hükmü sabit olmuştur". Bu sahih bir görüştür. Çünkü ashab ganimetin eski peygamberlerin ümmetlerine haram olduğunu ve kendileri için de bu hükmün devam ettiğini bilmiyorlardı. Bu yüzden işledikleri hata, azap gerektirmiyordu. Ayrıca şu da söylenmiştir: "Hz. Peygamber onların içinde olduğu sürece Allah'ın kendilerine azap etmeyeceği (el-Enfâl 8/33) şeklindeki hükmü olmasaydı"⁸⁹.

Hz. Peygamber Bedir savaşı sonrasında ashabıyla görüşüp esirlerin fidye karşılığı salıverilmesinin kararlaştırılması üzerine nazil olan bu âyet, verilen kararın isabetli olmadığını belirtmekle birlikte ganimetin bu ümmet için helal

88 Cessâs, III, 72.

89 Cessâs, III, 73; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 326; Kurtubî, VIII, 80; İbnü'-Arabî, II, 883.

kılındığını da hükme bağlamıştır. İbn Abbas'ın kaydettiğine göre bu savaşta esir alınmasının hoş karşılanmaması, müslümanların o sırada zayıf durumda bulunmaları sebebiyledir; müslümanlar daha sonra güçlenince, esir alınması ve esirlerin karşılıksız veya fidye karşılığında bırakılmasını düzenleyen âyet nazil olmuştur⁹⁰. Nitekim âyetten düşman iyice mağlup edilip kendilerine üstünlük sağlandıktan sonra ganimet ve esir almanın meşru olacağı da anlaşılmaktadır⁹¹. Ayrıca müslümanların bu ilk savaşta düşmanlarını iyice mağlup edip kendilerine üstünlük sağlamak yerine, sağlayacağı maddî menfaat ön planda tutularak onları esir almaları hoş karşılanmamakla birlikte esirlerin fidye karşılığı salıverilmesi hükmü de iptal edilmeyip uygulanmıştır.

Esirlerle ilgili nihai hükmün verildiği âyet de şu mealdedir: “(Savaşta) İnkâr edenlerle karşılaştığımız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığında salıverin. Allah isteseydi onlardan intikam alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek ister” (Muhammed 47/4).

Esirlerle ilgili hükümleri düzenleyen bu son âyetle ilgili olarak şu yorumlar nakledilmiştir:

Allah Teâlâ, müslümanların düşmanlarına savaşta nasıl davranmaları gerektiğini belirtirken “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığımız zaman...” buyurmuştur. Âyetle, düşmanların öldürülüp tamamen mağlup edilmelerinden sonra esir alındıklarında ya karşılıksız veya fidye ile salıverilmeleri emredilmiştir. Burada esirlerin öldürülmeleri zikredilmemiştir. Kurtubî'nin kaydettiğine göre⁹², âyetin yorumu konusunda beş görüş ileri sürülmüştür.

.....

90 Ebû Ubeyd, s. 170; İbnü'l-Arabî, II, 879; Kurtubî, VIII, 48.

91 Cessâs, III, 72.

92 Kurtubî, XVI, 226-228. Ayrıca bk. Cessâs, III, 391-392; İbnü'l-Arabî, IV, 1701-1704.

a) Âyet putperestlerle ilgili olup mensûhtur (hükmü kaldırılmıştır). Bunların fidye ile veya karşılıksız salıverilmele-ri caiz değildir. Nesheden âyetler şunlardır: “*Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün*” (Tevbe 9/5), “*Eğer savaşta onları yakalarsan, ibret almaları için onlar ile (onlara vereceğin ceza ile) arkalarında bulunan kimseleri de ürküt*” (Enfal 8/57) ve “*Müşrikler sizinle nasıl topyekün savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün savaşın*” (Tevbe 9/36). Bu görüş Katâde, Dahhak, Süddî, İbn Cüreyc ve İbn Abbas’tan nakledilmiştir. Kûfe ulemasının çoğu da bu görüştedir.

b) Âyet bütün kâfirlerle ilgilidir. Katâde ve Mücahid gibi bazı âlimlere göre bu âyet mensûh olup düşman esir alınınca karşılıksız veya fidyeyle bırakılması caiz değildir. Nâsih (hükmü kaldıran) âyet de Tevbe sûresi 5. âyetidir. Zira Tevbe en son nazil olan sûredir. Ebû Hanîfe’nin meşhur görüşü budur. Düşman esirlerinin tekrar müslümanlarla savaşa dönmemeleri için bu görüş savunulmuştur.

c) Bu âyet mensûh değil nâsihtir. Dahhâk ve başkaları bunu söyler. Bu âyet, Tevbe 5. âyetini neshetmiştir. İbn Mübârek ve İbn Cüreyc, Atâ’dan bu âyetle ilgili olarak şu rivayeti naklederler: Müşrik öldürülmez; karşılıksız veya fidyeyle serbest bırakılır. Hasan-ı Basrî de esirin öldürülmesini hoş görmez ve bu âyeti okurdu. Yine o şöyle der: Âyette takdim tehir olup anlamı şöyledir: “Boyunlarını vurun, savaş sona erinceye kadar. Sonra onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın”. O şunu iddia eder: Devlet başkanı, esiri öldüremez; ya karşılıksız veya fidye ile bırakır yahut da köleleştirir.

d) Said b. Cübeyr’in görüşüdür: Enfâl sûresi 67. âyetinde de belirtildiği üzere düşman öldürülüp iyice sindirilmekçe esir alınamaz ve fidye ile bırakılamaz. Bundan sonra esir alınca da devlet başkanı öldürme veya diğer şıklardan birine karar verir.

e) Ayet muhkem (hükmü sabit) olup devlet başkanı her konuda muhayyerdir. Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbas'tan naklettiği bu görüşü ulemanın bir çoğu benimsemiş olup İbn Ömer, Hasan-ı Basrî ve Atâ b. Ebû Rebâh da bunlardandır. Bu İmam Mâlik, Şâfiî, Sevrî, Evzâî ve Ebû Ubeyd'in de görüşüdür. Hz. Peygamber ve Hulefa-yı Râşidîn de böyle yapmışlardır. Nahnâs şöyle der: Her iki âyet de (Enfâl 67 ve Muhammed 4. âyetler) muhkemdir. Hasan-ı Basrî'nin de görüşü budur. Çünkü iki âyetle de amel mümkün olunca ne-sih iddiasına yer kalmaz. Düşmanla karşılaşınca öldürülür, esir alınca da öldürme, köleleştirme, karşılıksız ve fidiyeyle serbest bırakmak caizdir; en uygunu hangisi ise o uygulanır. Tahâvî, bunu Ebû Hanife'den bir görüş olarak kaydederse de onun meşhur görüşü daha önce geçmişti⁹³.

Cessâs *"Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık onların yollarını serbest bırakın."* (et-Tevbe 9/5) ve *"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın"* (et-Tevbe 9/29) âyetlerinin kâfirlerle müslüman oluncaya veya cizye ödeyinceye kadar savaşılmasını gerekli kıldığını, mal veya başka birşey karşılığında serbest bırakmanın buna aykırı olduğunu belirtir. Tevbe sûresinin Muhammed sûresinden sonra nazil olduğu konusunda ihtilaf bulunmadığını da söyleyerek bu sûredeki mezkur hükmün diğer sûredeki fide ile serbest bırakmayı neshettiğini kaydede⁹⁴.

Oysa Muhammed sûresindeki âyet bir karşılıkla veya karşılıksız şekilde esiri serbest bırakmayı hükme bağlamış olup öldürmeyi nehyetmektedir. Atâ ve Hasan-ı Basrî esirin

⁹³ Kurtubî, VIII, 228.

⁹⁴ Cessâs, III, 392; Kurtubî, XVI, 229; İbnü'l-Arabî, IV, 1703-1704; Ayrıca bk. Serahsî, X, 24.

öldürölmelerini hoş karşılamayıp fidye ile veya karşılıksız bırakılacağını söylemişlerdir. İbn Ömer'e bir esir verilerek öldürmesi istenmiş, o ise bunu reddederek bu âyeti okumuştur. Mücâhid ve Muhammed b. Sîrîn'den de esirin öldürölmesini uygun bulmadıkları rivayet edilmiştir⁹⁵.

İbn Kesîr, Allah Teâlâ'nın müşriklerle savaşlarında müslömanlara yol göstererek “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığımız zaman boyunlarını vurun” buyurduğunu, onları iyice vurup sindirdikten sonra da esir almalarını istediğini, savaş sona erdikten sonra ise onları fidye ile veya karşılıksız bırakma konusunda muhayyer kıldığını belirtmektedir. Bazı âlimler bu âyetin “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün” âyetiyle neshedildiğini söylüyorlarsa da çoğunluğa göre âyet mensûh değildir. Bunlardan da bazı âlimler sadece bu iki hükmün uygulanacağını, diğör bazıları ise Bedir esirlerinden öldürölenleri delil göstererek gerekirse öldürölebileceklerini ileri sürer⁹⁶. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî âyetin mukem olduğunu, önce savaşmanın emredildiğini ve nasıl savaşılacağını açıkladığını, sonra üstün geldiğinde esir alınmasının istendiğini ve bu durumda ise müslömanların fidye ile veya karşılıksız salıverme konusunda muhayyer bırakıldıklarını söyler. İmam Şâfiî'nin de bu görüşü benimsediğini söyleyen İbnü'l-Arabî nesih şartlarının bunda mevcut olmadığını kaydeder. Cessâs da şunu söyler: Enfal 67. ve Muhammed sûresi 4. âyetlerinin mensuh olmaması da caizdir; Şöyle ki Allah Teâlâ, peygamberine düşmanları öldürüp iyice sindirmesini emretmiş, müşrikleri tamamen mağlup etmedikçe esir almasını yasaklamıştır. Bu, müslömanların zayıf, düşmanlarının güçlü olduğu zamanda idi. Müşrikler mağlup edilip güçsüz hale geldiklerinde ise hayatta bırakılmaları caizdir. Müslömanların İslâm'ın ilk

95 Cessâs, III, 391; Ebû Yusuf, s. 212; Ebû Ubeyd, s. 161, 167.

96 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 173.

zamanlarındaki durumları gibi bir durumda bunun sabit bir hüküm olması gerekir⁹⁷.

Gerek bu âyetler gerekse Hz. Peygamber'in uygulamasını esas alan mezhep imamları esirlere uygulanacak hükümler konusunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefî mezhebine göre devlet başkanı müslümanların menfaatine uygun göreceği şu üç hükümden birisini tercih hakkına sahiptir: Öldürmek (muharip erkekler), köle statüsüne sokarak gazilere paylaştırmak, gayrimüslim vatandaş (zimmi) statüsüne sokarak karşılıksız salıvermek⁹⁸. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf esirin fidye alınarak serbest bırakılmasını caiz görmezken İmam Muhammed'e göre müslümanların mala ihtiyaçları varsa caizdir⁹⁹. Esirin esirle mübadelesi de Ebû Hanîfe'den gelen kuvvetli rivayete göre caiz değildir; ondan gelen diğer bir rivayet ile Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre ise caizdir¹⁰⁰. Bazı hanefî kaynaklarda bunun, Ebû Hanîfe'den gelen en kuvvetli görüş olduğu kaydedilir¹⁰¹. Ancak Ebû Yusuf esirlerin ganimet olarak paylaşılmasından sonra mübadele yapılmayacağını söylerken İmam Muhammed bu durumda da caiz olduğunu kabul etmektedir¹⁰².

Mâlikî, Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre ise devlet başkanı esirleri öldürme, köle statüsüne geçirip gazilere paylaşırma, karşılıksız veya fidye karşılığında bırakma ve müslüman esirlerle mübadele konusunda muhayyerdir¹⁰³.

.....

97 İbnü'l-Arabî, IV, 1701-1702; Cessâs, III, 391.

98 Serahsî, X, 24-25, 63, 138 v.d.; Kâsânî, VII, 119; İbn Kudâme, VIII, 373; Zeylaî, III, 249; İbn Âbidîn, IV, 139.

99 Ebû Yusuf, s. 211; Serahsî, X, 138-139.

100 Ebû Yusuf, s. 211; Serahsî, X, 139; Zeylaî, III, 249.

101 Zeylaî, III, 249; İBN ÂBİDİN, IV, 139.

102 Serahsî, X, 140; Zeylaî, III, 249.

103 Şîrâzî, II, 236; Nevevî, XIX, 304; İbn Kudâme, VIII, 372; İbn Kayyim, III, 215; İbn Müflih, III, 325-27; Behûtî, III, 52-53; İbn Rüşd el-Ced, *el-Mukaddimât*, I, 277-79; a.mlf., *el-Beyân ve't-tahsil*, II, 561-62; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâye*, I, 325-326; Haraşî, III, 121.

Bu hükümlerden öldürme yalnız muharip erkeklerle ilgili olup kadın ve çocuklar ile savaş sırasında öldürülmeleri caiz görülmeyen diğer sivil insanlara uygulanamaz.

Şîa'dan Caferiyye mezhebi hukukçalarına göre savaş sona erdikten sonra esirin öldürülmesi caiz değildir; ya karşılıksız veya fidye ile salıverilirler veyahut köle statüsüne sokulurlar¹⁰⁴.

Hukukçular devlet başkanının tercihini kullanırken içinde bulunulan şartları ve esirlerin özel durumlarını gözeterek müslümanlar için en uygun hükmü vermekle mükellif olduğunu belirtmişlerdir. Sözelimi güçlü ve cengaver olup hayatta kalması halinde müslümanlar için zararlı olacağı düşünülenlerin öldürülmesi, iyi niyetli olup müslümanlara zararı dokunmayacağı bilinenlerle zayıf ve güçsüzlerin, mali imkanı bulunmayanların karşılıksız bırakılması, hizmetinden faydalanıp şerrinden emin olunacağı umulanların köleleştirilmesi, çokça maddi menfaat sağlanacakların da fidye karşılığında salıverilmesi uygun bir tercih olur¹⁰⁵.

Devlet başkanının bir konuda karar verdikten sonra bundan dönüp dönmeyeceği konusuna gelince, bu konuda bir bilgiye rastlamadığını belirten Şâfîî hukukçu İbn Hacer el-Heytemî şöyle der: Bir hususun daha faydalı olduğuna ichtihadla karar verip tercihini belirttikten sonra, başka tercihin daha faydalı olduğuna kanaat getirirse: Eğer köleleştirmeye karar vermişse bundan dönmesi caiz değildir. Çünkü ganimet ve humusa hak kazananların mülkiyeti sabit olmuştur, bunu iptal yetkisi yoktur. Eğer öldürmeye karar vermiş idiyse tercihindan dönmesi caizdir. Zira imkân oldukça kan dökülmemesi temel esastır. Eğer esirleri karşılıksız veya fidye ile bırakmışsa, ikinci vardığı görüşle

104 Hillî, I, 317; Hür el-Âmilî, XI, 53; Necefi, XXI, 122-128.

105 İbn Rüşd el-Ced, *el-Mukaddimât*, I, 278; a.mlf., *el-Beyân ve't-tah-sîl*, II, 562; Serahsî, X, 63-64; Şîrâzî, II, 237; Nevevî, XIX, 313; İbn Kudâme, VIII, 373; İbn Müflih, III, 327-328; Behûtî, III, 53.

amel etmez. Zira bu sebepsiz yere ictihadın ictihadla nakzını gerektirir. Ancak tercihi bir sebebe dayanıyor, bu sebep de zail olmuş ve maslahat da ikinci tercihte görülüyorsa bununla amel edebilir. Bu ictihadın ictihadla nakzı sayılmaz¹⁰⁶. Mâlikîler'den İbn Abdilber de eğer devlet başkanı esirleri karşılıksız bırakarak hayatını bağışlamışsa vazgeçip öldürmesinin caiz olmayacağını söyler¹⁰⁷. Hanbelîler'den İbn Müflih hakemin verdiği hükmün devlet başkanı tarafından değiştirilemeyeceğini, ancak öldürme, köleleştirme gibi bir hüküm verilmişse, karşılıksız veya fidye ile salıverilebileceğini söyler. Devlet başkanı, daha şiddetli bir hüküm olacağı için bunun aksini yapamaz¹⁰⁸.

Hanbelî hukukçulardan Behûtî'ye göre de devlet başkanı esirlerin köleleştirilmesine karar vermişse, bu görüşünden vazgeçip onları öldüremez¹⁰⁹.

Bazı çağdaş araştırmacılar, fukahanın devlet başkanına tanıdıkları bu tercih hükmünü Hz. Peygamber'in uygulamasına dayandırdıklarını, ancak her devlet başkanının İslâm'ın yararına olan hükmü tayin ve tespitinde Resulullah gibi olamayacağını belirterek esirlere uygulanacak hükmün kesin şekilde belirlenmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Ayrıca Hz. Peygamber'in esirlerle ilgili tasarrufu, içinde bulunulan şartlarla ilişkilendirilip buradan yeni ve açık bir hüküm elde edilmelidir; bu da ya kesin olarak her zaman uygulanabilecek bir hüküm olabilir veya içinde bulunulacak şartlara bağlı olarak değişen bir hüküm olabilir. İslâm ve müslümanlar için en faydalıyı tercih edeceği varsayımından hareketle tercih hürriyetini devlet başkanına bırakmak

106 *Mu.F.*, IV, 205.

107 İbn Abdilber, I, 467.

108 *el-Mübdî*, III, 333-34.

109 *Keşşâfü'l-kınâ*, III, 55.

yeterli değildir. Her devlet başkanına yol gösterecek kesin kurallar ve çerçevesi belli esaslar ortaya konulmalıdır¹¹⁰.

Hukukçuların yukarıda zikredilen görüşleriyle ilgili olarak ileri sürdükleri deliller şunlardır:

a) **Öldürme:** Daha önce belirtildiği gibi dört mezhebe göre de devlet başkanı uygun görmesi halinde muharip erkek esirlerin öldürülmesi yönünde karar verebilir. Buna karşılık sahabeden İbn Ömer, tabiinden de Atâ b. Ebî Rebâh, Hasan-ı Basrî, Said b. Cübeyr, Mücâhid ve Muhammed b. Sîrin gibi müctehid âlimlere göre esirin öldürülmesi caiz değildir. Hatta Hasan b. Muhammed et-Temîmî, ashabın bu konuda icmaı bulunduğunu kaydeder¹¹¹. Şîa'dan Caferiyye mezhebi hukukçularına göre esirin öldürülmesi caiz olmadığı gibi¹¹², İbn Rüşd de Mâlikîler'e göre esasen savaşçılığı ile bilinen veya tehlikeli olduğu anlaşılan esirlerden başkasının öldürülmeyeceğini kaydeder¹¹³. İbn Ömer'e öldürmesi için bir esir getirildiğinde reddetmiş ve esirlerin karşılıksız veya fidye ile salıverilmesine dair âyeti (Muhammed 47/4) okumuştur¹¹⁴. Bu âlimlerin esirlerin öldürülmeyeceği konusundaki delilleri bu âyet ile Hz. Peygamber'in başta Bedir'de olmak üzere esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma şeklindeki uygulamasıdır.

Esirin gerekirse öldürülebileceğini ileri sürenlerin bazılarına göre ise *"Eğer savaşta onları yakalarsan ibret almaları için onlarla (kendilerine vereceğin ceza ile) arkalarında bulunan kimseleri dağıt (ürküt)"* (el-Enfâl 8/57), *"Hani Rabbin meleklere: Muhakkak ben sizinle beraberim, haydi iman edenlere destek olun. Ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına"* (el-Enfâl 8/12), *"Haram aylar*

.....

110 Âmir, s. 188.

111 İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 325.

112 Hillî, I, 317; Necefî, XXI, 122-124.

113 İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-tahsîl*, II, 562, III, 31.

114 Ebû Ubeyd, s. 176-177.

çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün" (et-Tevbe 9/5) ve cizye verinceye kadar ehl-i kitab'la savaşmayı emreden âyet (el-Tevbe 9/29) esirlerin karşılıksız veya fidye ile bırakılmalarına dair âyeti nesh etmiştir. Ayrıca Bedir Gazvesi sonrasında nazil olan âyet (el-Enfâl 8/67) de esirlerin öldürülmeyip fidye ile serbest bırakılmalarının isabetli olmadığını bildirmiş, Hz. Ömer'in görüşü haklılık kazanmıştır. Bu gruptan birçok âlime göre ise Muhammed Sûresi 4. âyet neshedilmemekle birlikte, âyetten maksat esirlere uygulanacak muameleyi iki şıkla sınırlamak (ilzâm) ve öldürmeyi haram kılmak değildir. Enfâl sûresi 67. âyeti yanında bu âyette düşmanı iyice sindirmedikçe esir almanın yasak oluşu, daha sonra esirlerin karşılıksız veya fidye ile salıverilmesi emrinin vücup değil ibaha ifade ettiğini ve dolayısıyla ilzam değil tahyirin sözkonusu olduğunu gösterir¹¹⁵. Öldürme konusunda esas ise Hz. Peygamber'in uygulaması olup Bedir ve Uhud savaşları ile Mekke'nin fethinden sonra bazı esirlerle Beni Kureyza esirlerinin hemen tamamı öldürülmüştür.

Bu âlimlerin Muhammed sûresi 4. âyeti neshettiğini söyledikleri âyetlerin hepsi mevcut bir savaş sırasında takip edilmesi gereken davranış şekliyle ilgili olup hiçbirisi doğrudan esirlerle alakalı değildir: Üstelik ulemanın çoğunluğuna göre bu âyet neshedilmeyip muhkem olduğu gibi¹¹⁶, Hanefî âlimlerden Cessâs, İbn Abbas'ın daha önce kaydedilen görüşü doğrultusunda, düşman iyice sindirilip üstünlük sağlanmadıkça esir alma yasağının müslümanların zayıf durumda bulundukları şartlarla ilgili olduğu, müslümanların güçlü ve üstün durumda bulunduğu şartlarda ise düşmanın öldürülmeyip hayatta bırakılmasının caiz ve dolayısıyla bir nesihten söz edilemeyeceğini düşünmenin de mümkün olduğunu belirtir¹¹⁷.

.....

115 İbn Rüşd el-Ced, *el-Mukaddimât*, I, 277, 279; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l- müctehid*, I, 326.

116 İbnü'l-Arabî, IV, 1701-1702; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 173.

117 *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 391.

Esirlerin öldürülebileceği konusunda sünnetten gösterilen delil de isabetli değildir. Zira Hz. Peygamber'in uygulanmasından verilen örneklerin hepsinde esirler, sadece savaş- tıkları ve esir alındıkları için değil yerinde izah edildiği üzere esaret veya savaş öncesi işledikleri suçlar ve özel durumları sebebiyle ölümle cezalandırılmışlardır. Üstelik çok az görülen öldürme olayı yanında karşılıksız veya fidye ile salıverme uygulaması da Hz. Peygamber tarafından düzenlendiği ve en çok uygulanan bir hüküm olduğu halde bunların ayrıca âyeti kerime ile düzenlenmesine niçin ihtiyaç duyulduğu da sorulabilir. Ayrıca Bedir Gazvesi sonrasında inen âyette esirlerin niçin öldürmediğinden çok düşman iyice mağlup edilmeden dünya menfaati için niçin esir alındığı hususu kınama konusu olmuş, ilahi tasvibe mazhar olmamakla birlikte esirlerin fidye ile salıverilmesi hükmü uygulanmıştır. Sonuç olarak İslâm'da esirlerle ilgili temel hükmün ilgili âyetle sabit olduğu üzere karşılıksız veya fidye ile bırakmaktan ibaret bulunduğunu, fukahanın buna öldürme tercihinin de eklerken içinde bulundukları uluslararası şartlardan etkilen- diklerini, düşmanın müslümanlara karşı en çok uyguladığı bu hükmü mukabele bilmisil esasına göre muhafaza etmek zorunda kaldıklarını söylemek mümkündür.

Esirlerin öldürülmemesiyle ilgili olarak Batı'da yapılan düzenlemelerin en çok bir asırlık mazisi bulunduğu, daha önceleri ise tamamen bir keyfiliğin hakim olduğu göz önüne alındığında müslüman hukukçuların esirlerin gerektiğinde öldürülebileceğini söylemeleri, hiç değilse mukabele bilmisil yolunu açık tutarak düşmanı korkutmak bakımından önem taşımaktadır. Batı'da savaş hukukunun düzenlendiği en önemli adım 1907 Lahey sözleşmesi olup bunun da gerekli müeyyideden mahrum bulunması sebebiyle bazı müellifler bu sözleşmeye uymayı sağlamak amacıyla mukabele bilmi- sil yolunu meşru saymışlardır¹¹⁸. Batı'da esirlerin öldürül-

118 Lütem, s. 17-18.

meyeceğine dair hukuki düzenlemelerin ancak bu yüzyılın başlarında yapılması ve hatta bazı müelliflerce mukabele bilimsinin meşru sayılması yanında galip düşmanların müslümanlara yaptıkları göz önüne alındığında, asırlarca önce İslâm hukukçularını bu görüşü bir ihtimal olarak saklı tutmaları sebebiyle suçlamanın mümkün olmayacağı açıktır. Haçlılar 1099'da Kudüs'ü aldıklarında kadın- çocuk demeden bütün müslüman ve yahudileri öldürmüşlerdi. Tarihçi Raimundus tapınakların bulunduğu mahalleye giderken cesetler ve dizboyu kan birikintileri içinden geçtiğini söyler¹¹⁹. Selahaddin Eyyûbî ise 1187'de Kudüs'ü alınca ne yağma yapıldı ne bir insan öldürüldü. Esirlerin bir kısmından fidye alındı, sonra hepsi serbest bırakıldı. Bu bilgiyi kaydeden Runciman devamla şöyle der: "Onun bu merhamet ve iyiliği ilk Haçlı seferlerine iştirak eden hristiyan galiplerin kötülükleri ile garip bir tezat teşkil ediyordu"¹²⁰. Aslan Yürekli Richard 1191'de Akka'da esir aldığı 2700 müslüman esiri, üstelik Selahaddin Eyyubi ile fidye ve rehine konusunda görüşmeler sürdürülürken kılıçtan geçirtmiştir¹²¹. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Buna karşılık savaş esirlerini öldürme uygulaması İslâm'da nadiren başvurulmuş bir tercih olmuştur¹²².

Bugün devletler hukuku esirlerin öldürülemeyeceği noktasına gelmiş bulunmaktadır. Bu düzenleme anılan âyeti kerimenin hükmüne uygun olduğu gibi, esirlerin öldürülebileceğini ileri süren çoğunluğun görüşüne göre de devlet başkanının uluslararası karşılıklı taahhüt ve antlaşmalarla bu tercihten vazgeçmesi mümkündür. Esirlerin öldürülmemesi bugün uluslararası bir teamül olduğuna göre bir İslâm devletinin bunu kabul etmesi bu âlimlere göre de meşrudur.

.....

119 Runciman, I, 220-21.

120 A.g.e., III, 47.

121 A.g.e., III, 47.

122 Gordon, s. 30.

b) **Karşılıksız veya Fidye ile Salıverme:** Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre devlet başkanı isterse esirleri hiçbir karşılık almadan veya fidye karşılığında bırakabilir. Bu konudaki delilleri “*Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığında salıverin*” (Muhammed 47/4) âyeti ile Hz. Peygamber’in çeşitli savaşlarındaki uygulamasıdır. Kur’an-ı Kerim’in genel anlamda af ve ihsanı teşvik etmesi yanında bu âyette önce karşılıksız bırakmanın anılması da dikkat çekicidir.

Hanefîlere göre esirin darülharbe gitmek üzere karşılıksız veya fidye ile serbest bırakılması caiz değildir. Zira böyle yapıldığında o tekrar müslümanlara karşı savaşır duruma gelecektir. Ancak İslâm devletinin tebaası olarak zimmi statüsüne geçirilmek şartıyla karşılıksız bırakılabilir. Yukarıda anılan âyet, müşriklerin nerede bulunurlarsa öldürülmesini emreden âyetle (et-Tevbe 9/5), Hz. Peygamber’in Bedir’de esirleri fidye ile salıverme hükmü ise hemen sonra inen âyetle (el-Enfâl 8/ 67) nesh edilmiştir. Ancak bu mezhepten İmam Muhammed müslümanların maddî ihtiyacı olması veya söz konusu esirin görüşünden faydalanılmayan biri yahut nesil bırakamayacak kadar yaşlı olması halinde fidye ile bırakılabileceğini belirtir.

Esirlerden alınan fidye gazilerin hakkıdır, fidyeden bir af söz konusu olduğunda onların rızasını almak gerekir¹²³.

Esirlerin şartlı salıverilmesi de mümkündür. Hz. Peygamber Bedir Gazvesi’nde esir alınan şair Ebû Azze el- Cumahî’yi müslümanlara karşı savaşmamak şartıyla serbest bırakmıştı. Yemâmelilerin reisi Sümâme b. Üsâl de Mekke halkına yiyecek göndermemesi şartıyla salıverilmişti¹²⁴.

123 Serahsî, X, 138; Şirâzî, II, 237; Nevevî, XIX, 314; İbn Müflih, III, 328; Behûtî, III, 53.

124 Serahsî, X, 24-25.

c) **Esir Mübadelesi:** Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleriyle Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre düşman esirleri müslüman esirlerle mübadele yoluyla serbest bırakılabilirler. Ebû Hanîfe ise bunu caiz görmez. Daha önce de kaydedildiği üzere Ebû Hanîfe'den bunun caiz olduğuna dair bir görüş de nakledilmiştir.

Müşriklerin öldürülmelerini emreden âyetleri delil olarak ileri süren Ebû Hanîfe'ye göre bundan vazgeçmek ancak esirin İslâm'a ulaşmasına vesile olabilecek bir yolla mümkündür. Bu yüzden zimmi statüsüne geçirmek veya köleleştirmek caiz görülmüştür. Mübadele yoluyla ayrıca düşmana yardım da edilmiş olur.

Diğerleri ise esirin bir karşılıkla salıverilebileceğine dair yukarıda anılan âyetle Hz. Peygamber'in çeşitli uygulamalarını¹²⁵ delil kabul etmektedirler. Üstelik bu yolla düşman elindeki müslüman kurtarılarak eziyet görmesi ve inancı konusunda baskıya ve zulme maruz kalması önlenmiş olur. Bu kesin bir hususken, geri verilen düşman esirinin tekrar müslümanlara karşı savaşıması bir ihtimaldir. Bir müslümanı kurtarmakla sağlanan menfaat, düşman esirini köleleştirmek veya zimmi yapmaktan daha iyidir. Zira müslüman esiri kurtarmak vaciptir. Hz. Ömer de şöyle demiştir: "Bir müslümanı kâfirlerin elinden kurtarmayı, Arap yarımadasına sahip olmaya tercih ederim"¹²⁶.

d) **Köleleştirme:** Kur'ân-ı Kerîm'de insanların köleleştirilmesine dair bir tek âyet bulunmamasına karşılık kölelerin

125 Msl. bk. İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, II, 67; İbn Seyyidinnâs, II, 142, 145, 189 (Hz. Peygamber, Seleme b. Ekvâ'nın kendisine hibe ettiği bir kadın esiri Mekke'ye göndererek karşılığında bazı müslüman esirleri kurtarıyor); İbn Kayyim, II, 67, III, 215; Cessâs, III, 92 (Buradaki rivayetlerde de Beni Akîl veya Beni Amr'dan alınan bir esir verilerek Beni Sakîf'in elindeki iki müslüman esirin kurtarıldığı belirtilmiştir).

126 Ebû Yusuf, s. 212.

azad edilmesi çeşitli vesilelerle teşvik edilmiş, devlet gelirlerinden bir kısmının köle azadına tahsis edilmesi hükme bağlanmış, hatta yemine riayetsizlik ve öldürme gibi bazı suçlardan dolayı köle azadı mecburi tutulmuştur. İslâmiyet'in köleleştirmeyi esirlerle ilgili bir düzenleme olarak uygulaması tamamen bunun uluslararası bir teamül olması sebebiyledir. Düşman bu muameleyi müslümanlara uygularken kendilerine aynı şekilde davranılmaması aleyhte bir sonuç verirdi. Bununla birlikte İslâm, konuyla ilgilenen hemen bütün Batılıların itiraf ettiği üzere kölelere uygulanan muameleyi son derece insanileştirmiş, onları ait oldukları ailenin bir ferdi gibi görmüştür¹²⁷. İslâmiyet mukabele bilmişil kuralından hareketle esirleri köleleştirirken, düşmanın müslüman kölelere uyguladığı kötü muameleyi onlara uygulamamış, bu kurala sınırlar getirmiştir. Nitekim karşılıklı rehine alınması ve müslüman rehinelere öldürülmesi halinde gayrimüslim rehinelere öldürülemez¹²⁸. Esasen Hz. Peygamber o günün örfü çerçevesinde kadın ve çocuklara bu statüyü uygularken, ki bu da daha önce verilen örneklerden anlaşılacağı üzere son derece sınırlı kalmıştır, hiçbir ergin erkeği köleleştirmemiştir. Daha sonraları fetihler genişleyince erkeklerin de köleleştirilmesi yoluna gidilmiştir¹²⁹.

Kölelik müessesesi, 1870'lerde kaldırılincaya kadar bütün dünyada uygulanagelmıştır. İslâmiyet zuhur ettiğinde kölelik derinden kök salmış ve özellikle dünyanın o kesiminde genel kabul gören bir kurumdu. İslâm köleliğe izin vermekle yeni bir kurumun temelini atmış değil, sadece bölgedeki çok

127 bk. Toledano, s. 3-6.

128 Ebû Ubeyd, s. 211; İbn Âbidin, IV, 265. I. Dünya Savaşı sırasında Almanlar'ın öldürdüğü Fransız rehine sayısı 70.000 kadardır. Almanlar ayrıca 8.000 Polonyalı ve 2.000 de Hollandalı rehine öldürmüşlerdir (Shire, s. 1139).

129 Ebû Ubeyd, s. 177-78; İbn Kayyim, III, 215; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâye*, I, 326.

eski bir uygulamayı tasvip etmişti¹³⁰. Eski Yunan ve Roma'dan beri Batı dünyasında köleler gayrimenkul bir mal sayılırken İslâm'da köle aynı zamanda bir takım haklara sahip şahıs kabul edilmiş ve İslâm'ın koyduğu kurallar müslümanlar arasında son derece saygıyla uygulanmıştır. Çocukların anne ve babalarından ayrılmaması, kölelerin ağır işlerde çalıştırılmaması ve kendilerine kötü muamele yapılmaması gibi uygulamalardan Batı dünyası habersiz olup Batılılar bunları kölelik esasına aykırı görmüşlerdir¹³¹. Ayrıca İslâm toplumunda köleler Batı'dakilerden farklı roller üstlenmişlerdir. Bazı istisnalar dışında ve en azından ilk İslâmî yüzyıllarda büyük ziraî teşebbüslerde çalışmaya zorlanmamışlardır. Daha çok ev işlerinde, saraylarda, ordu ve bürokraside hizmet vermişlerdir. Bu çerçevede kölelik günlük hayatın bütünüleyici bir parçası olagelmıştır. Kölelerin asimilasyonunu kolaylaştıran prensiplere sahip olan İslâm'ın onları topluma entegrasyon arzusu sayesinde, köleler İslâm toplumlarında kendilerini yabancı hissetmemişlerdir. Batı'daki durumun aksine içinde bulundukları şartların üstünde mevkilere karşı arzu duyabilmiş ve üst seviyede idarî ve askerî görevlere getirilmişlerdir¹³². Kölelerin İslâm toplumundaki bu durumları birçok Batılı araştırmacıyı da derinden etkilemiş, bunlardan bazıları İslâm toplumundaki köleliğin Batı'da XIX. yüzyıldaki endüstri işçiliğinden fazla farklılık göstermediğini belirtmişlerdir¹³³. Bütün bu samimi itiraflar ve gerçeği yansıtan beyanları yanında Murray Gordon'un, Hz. Peygamber'in kölelik kurumu karşısındaki tavrını bir inkılapçının değil bir ıslahatçının yaklaşımı olarak görmesi, Hz. Peygamber'in köleliği ortadan kaldırmayı düşünmediğini, sadece durumlarını iyileştirmeyi amaçladığını söylemesi¹³⁴

.....

130 Gordon, s. 24, 40.

131 A.g.e., s. 19-20, 40-41.

132 A.g.e., s. 20-21.

133 A.g.e., s. 21.

134 A.g.e., s. 24-25.

şaşırtıcıdır. İslâm fıtrat dinidir ve bunun bir gereği olarak bir takım emir ve yasaklar koyarken fert ve toplumun içinde bulunduğu şartları dikkate alır. İslâm'ın gerçekleştirdiği birçok hukukî düzenlemede tadrîciliğin bulunması da bunu göstermektedir. Kur'an veya Hz. Peygamber'in tek taraflı yasaklamasıyla köleliğin ortadan kalkabileceğini düşünmek saflık değilse gerçekleri göz ardı etmektir. Düşmanlar müslümanları esir alıp köleleştirir ve bu durum son çağa gelinceye kadar devam ederken, müslümanların düşmana aynı şekilde davranmasından daha tabii ne olabilir? Kölelik müessesesi ayrı bir araştırma konusu olduğundan, İslâm'da kölelerin durumu ve kölelikle ilgili hükümleri ayrıntılı bir şekilde ele almak ve köleliğin tedricen ortadan kaldırılması konusunda bu hükümlerin tesir ve hedeflerini burada tebarüz ettirmek mümkün değildir.

Asırlar boyunca insanlığın önemli bir kesiminin insanlık dışı bir muameleye tabi tutulmasına sebep olan kölelik müessesesinin ne ortaya çıkışı ne de sürdürülmesinde İslâm bir pay sahibi değildir. İslâm, tek taraflı olarak ortadan kaldırılması mümkün olmayan bir kurumu olabilecek en iyi şartlara kavuşturmuş ve en azından kendi toplumu içinde sayılarının azaltılması ve tedricen kaldırılması için de en uygun zemini hazırlamıştır. Ancak uluslararası şartlar bu kurumun kısa zamanda ortadan kaldırılmasına imkân vermemiştir. Köleler Batı dünyasında asırlarca en ağır şartlarda çalıştırılıp insanlık dışı muamelelere maruz bırakılırken nihayet sanayi devriminin gerçekleşmesinden ve kölelerin işgücüne ihtiyacın azalmasından, ayrıca uluslararası ilişkilerin yavaş yavaş hukuka dayandırılmaya başlamasından sonra kölelik müessesesi kaldırılmıştır. Bu, esasen insanların hür oluşunu temel bir hukuk kuralı, köleliği ise arızî bir durum kabul eden İslâm'ın¹³⁵ gerçekleşmesini istediği bir hedeftir. Bugün bütün müslüman devletlerin de kabul ettiği

135 İbnü'l-Hümâm, V, 34; Zeylaî, 111, 249; Özel, s. 44.

devletler hukukunda savaş esirlerinin köle statüsüne sokulması söz konusu olmadığından, müslüman hukukçuların mukabele bilmisil esasına göre kabul ettikleri ve devlet başkanının yetkisine bıraktıkları köleleştirme tercihi de tabii olarak geçerliliğini kaybetmiştir.

10. Asi Esirleri

İslâm devletinde meşru yönetime karşı siyasi maksatla çıkarılan silahlı isyan hareketine bağı, bu harekete katılanlara da bâği (asi) veya ehl-i bağı denir. Bunlarla yapılan savaşın hükümleri gayrimüslimlerle yapılan savaştan farklı olduğu gibi¹³⁶ esirlerine uygulanacak hükümlerde de farklılık mevcuttur.

Hanefî mezhebine göre asilerden esir alınanlar, bırakıldıkları zaman varıp birleşecekleri bir güçleri kalmışsa devlet başkanı gerekli görürse öldürölmelerine veya hapsedilmelerine hükmedebilir. Katılabilecekleri askerî bir güçleri kalmamışsa öldürölemez; affedildiklerinde tekrar güç oluşturmalarından endişe edilirse hapsedilirler. Kadın ve çocukları ise hiçbir zaman esir alınmaz¹³⁷.

Şâfiîlere göre asi esirleri öldürölemez. Öldürölmesi halinde diyetini ödemek gerekir. İtaate girmesi halinde serbest bırakılır, değilse savaş sonuna kadar hapsedilir, sonra tekrar savaşmamak şartıyla salıverilir. Kadın ve çocuklar da savaş sona erince serbest bırakılırlar¹³⁸. Hanbelîler'in görüşü de Şâfiîler'in görüşü gibi olmakla birlikte kadın ve çocuklar bir görüşe göre hapsedilmeden serbest bırakılırlar, diğer bir

136 bk. Özel, s. 203-210; a.mlf., "Dârülbâğı", *DİA*, VIII, 514-15; Ali Şafak, "Bağı", *DİA*, IV, 51-52.

137 Ebû Yusuf, s. 232; Serahsî, X, 126; Kâsânî, VII, 141; İbnü'l-Hümâm, V, 337; Zeydân, V, 295-296.

138 Şîrâzî, II, 219-20; Nevevî, XIX, 204; Remlî, VII, 407; Zeydân, V, 296.

görüşe göre ise asileri psikolojik bakımdan baskı altında tutmak için hapsedilip savaştan sonra bırakırlar¹³⁹.

Bu mezheplerin asi esirleriyle ilgili hükümleri, Hz. Peygamber'in kaçan asilerin takip edilmeyeceği, yaralı ve esirlerinin öldürülmeyeceği, mallarının ganimet alınmayacağına dair sözleri¹⁴⁰ ile Hz. Ali'nin Cemel Vakası'nda verdiği ve aynı hususları ihtiva eden talimatına dayanmaktadır.

Mâlikî mezhebinde asi esirlerine kendi görüşlerinin propagandasını yapmayan bidat ehlinin hükümleri uygulanır; tevbe teklif edilir, tevbeyi kabul ederse serbest bırakılır aksi halde öldürülür. Bir görüşe göre ise tevbe etmese bile öldürülmez tedip edilir. Kadınlar ise öldürülemez. Bazı Mâlikî âlimler erkek esirin de hiçbir şekilde öldürülemeyeceğini söylerken bazıları tevilinin geçersiz (fasid) olması halinde öldürülebileceğini belirtir¹⁴¹.

İbn Kudâme şöyle der: Her iki taraf birbirlerinden esir almışlarsa esir mübadelesi caizdir. Asiler ellerindeki esirleri öldürseler, meşru yönetiminin elindeki esirleri öldürmesi caiz değildir. Asiler esir mübadelesine yanaşmazlarsa, meşru yönetimin de kendi esirlerini kurtarmak için elindeki asi esirleri bırakmayıp tutması muhtemel olduğu gibi bunun caiz olmaması da muhtemeldir. Zira diğer esirlerinin bırakılmamasından bu esirler sorumlu tutulamaz¹⁴². İbn Âbidin de asilerin ellerindeki rehinelere öldürmeleri durumunda meşru yönetimin aynı şekilde karşılık veremeyeceğini söyler. Aynı durum gayrimüslim rehinelere için de söz konusudur¹⁴³.

Bu görüşlerden anlaşıldığına göre asi esirlerinin durumu bir esaretten çok savaşmalarını önlemek için bir tür

139 İbn Kudâme, VIII, 115; Zeydân, V, 296.

140 Hâkim, II, 155; Beyhâkî, VIII, 182; Müttakî el-Hindî, III, 450, nr. 7397.

141 İbn Rüşt el-Hafid, *Bidâye*, II, 419; Âmir, s. 121.

142 İbn Kudâme, VIII, 115.

143 İbn Âbidin, IV, 265; Zeydân, V, 297.

gözetiminde bulundurmaktan ibaret olup savaşın sona ermesiyle de son bulmaktadır.

11. Mürted Esirleri

Bir şehir veya bölge halkı toptan dinden dönerek savaşırlarsa onlardan esir alınanlara şu hükümler uygulanır: Hanefîlere göre, ele geçirdikleri yerler darülharbe dönüşmemişse erkekler tekrar müslüman olmadıklarında öldürülürler, kadın ve çocuklar ise İslâm'a girmeğe zorlanır, esir hükmü uygulanarak köleleştirilemezler. Çünkü dârülsılamda hürriyetleri kesin olup dinden dönmekle hürriyetleri ortadan kalkmaz. Yerleri darülharbe dönüşmüşse erkeklerle uygulanacak hüküm aynıdır; kadın ve çocuklar ise esir alınarak ganimet hükmüne tabi olurlar. Savaştan veya ele geçirilmeden önce tekrar İslâm'a dönerlerse can ve malları masum olur, esir de alınamazlar. Ele geçirildikten sonra müslüman olmaları halinde ise canları masum olur, erkekler hür olup köleleştirilemezler; kadın ve çocuklara ise ganimet hükmü uygulanır¹⁴⁴.

Mâlikîlere göre muharip mürtedlerle münferiden dinden dönenlerin hükmü aynıdır; ele geçirilince kadın-erkek büyükler üç gün tevbeyle davet edilir, dine dönmezlerse öldürülürler. Küçükler ise öldürülmeyip dine girmeye zorlanırlar. Malları da alınmaz ve meşhur görüşe göre kadınlar esir edilmezler. Asbağ'a göre ise harbi gayrimüslimler gibi kadın ve çocukları esir alınarak ganimet hükmü gereğince köleleştirilirler.

Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre ister erkek ister kadın ve ister darülharpte ister dârülsılamda bulunsun dinden dönen kimse ele geçirilince esir hükmü uygulanarak köleleştirilmez. Zira küfürleri üzere bırakılmayıp tevbeyle davet edilirler, kabul etmezlerse öldürülürler. Dinden dönüşten önceki çocuklar müslüman olup irtidat konusunda

144 Ebû Yusuf, s. 73; Serahsî, X, 111, 111, 113-14, 117-18; Özel, s. 192-96.

babalarına tabi olmaz ve esir edilmezler. İrtidattan sonra doğanlar ise esir alınıp köleleştirilirler. Devlet başkanı isterse karşılıksız veya fidye ile de bırakabilir. Bir görüşe göre de bunlar ana-babaları gibi köleleştirilmez, bülüğa erdikten sonra tevbe teklif edilir¹⁴⁵.

Bu görüşlerden anlaşıldığına göre mürted esirleri başka bir devletin İslâm devletine karşı savaşılan fertleri gibi müta-la edilmeyip bir bakıma savaş suçlusu muamelesi görürler. Bunlara uygulanan hüküm savaştan çok devlet düzeni-ne karşı işlenen bir suçtan dolayıdır¹⁴⁶.

12. Müslüman Esir ve İlgili Hükümler

Bir askerin düşman karşısında çaresiz kalınca sonuna kadar savaşıması mı yoksa teslim olması mı gerektiği hususunun bugünkü devletler hukukunda ele alınmamasına karşılık müslüman hukukçular konuyu tartışmışlardır. Bu hususta ortak görüş esareti kabul etmenin kural olarak caiz olmadığı yönündedir. Müslüman sonuna kadar savaşıp azimetini tercih etmekle hem sevap kazanmış olur hem de düşmanın tahakküm, eziyet ve inanç konusunda baskısından kurtulmuş olur. Hayatın mümkün oldukça korunması vacip olduğundan kaçma vb. yollarla bunun çaresi aranmalıdır. Çaresiz kalınca teslim olması caiz kabul edilmiştir. Bazı âlimler bunun için, teslim olmadığında hemen öldürüleceğine kanaat getirmesi, kadın ise namusuna dokunulmayacağından emin olması gibi şartlar ileri sürmüşlerdir¹⁴⁷.

Gerek azimet gerekse ruhsatı tercih etmenin caiz olu-şuna delil Hz. Peygamber'in uygulamasıdır. Resulullah bir defasında başlarında Asım b. Sâbit el-Ensârî'nin bulunduğu

145 Şîrâzî, II, 224-25; Nevevî, XIX, 238-39; İbn Kudâme, VIII, 36-38; Özel, s. 196-99.

146 Edgîrî, s. 180.

147 İbn Kudâme, VIII, 483, 485; İbn Müflih, III, 318; Haraşî, III, 121; Hür el-Âmilî, XI, 64-65; Zuhaylî, s. 463-64; Mu.F, IV, 214.

on kişilik bir grubu düşmanın durumunu öğrenmek üzere göndermişti. Yolda yaklaşık iki yüz kişilik bir grup tarafından kuşatılınca Asım b. Sâbit teslim olmayı reddetmiş ve altı arkadaşıyla birlikte şehit edilmişti. Hubeyb el-Ensârî, Zeyd b. Desine ve bir başkası ise verilen taahhüt üzerine teslim olmuşlardı. Daha sonra birisi öldürülmüş Hubeyb ile Zeyd de Mekke'ye götürülüp satılmıştı¹⁴⁸. Hz. Peygamber'in durumu öğrenince yapılanı reddetmemesi esareti kabulün caiz olduğunu göstermektedir.

Düşman elindeki müslüman esir serbest bırakılır ve kendisine eman da tanınırsa onların can ve mallarına dokunması haram olur. İslâm hukukçuları bu konuda görüş birliği içindedirler. Bu durumda mümkünse darüislama gider; engel olmaya çalışırlarsa eman geçersiz sayılacağından onlarla savaşılabılır. Eğer darüislama dönmek üzere serbest bırakılmışsa bu şarta uyması gerekir. Bazı âlimlere göre ise buna uymaya mecbur değildir. Yemin verdirmeleri halinde de bazı âlimlere göre kaçıp yeminini bozunca keffaret gerekir, bazılarına göre ise bu ikrah altında bir yemin sayılacağından keffaret gerekmez. Ayrıca fidye getirmek üzere darüislama gitmesine müsaade edilmesi halinde, esirlerin bırakılmasına bir yol olmasını temin maksadıyla fidyasını götürmesinin müstehap olduğu söylenmiştir. Bazı âlimler, kendisine eziyet ve baskı yapmamışlarsa fidyasını götürmesi gerektiğini aksi halde dönmeyeceğini belirtmişlerdir¹⁴⁹.

İmkân dahilinde oldukça düşman elindeki müslüman bir esiri fidye ile kurtarmak vaciptir. Hz. Peygamber "*Esiri kurtarın, açığı doyurun ve hastayı ziyaret edin*"¹⁵⁰ buyurmuş, Hz. Ömer de "Kafirlerin elindeki bir müslümanı kurtarma-

.....

148 Buhârî, "Cihâd", 170; Ebû Davud, "Cihâd", 105.

149 Şîrâzî, II, 244; Nevevî, XIX, 437-48; İbn Kudâme, VIII, 482-83;

İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-tahsîl*, II, 604-605, III, 67; Haraşî, III, 116.

150 Buhârî, "Cihâd", 171.

yı, Arap Yarımadasına sahip olmaya tercih ederim” demiştir. Hanefilerle bazı Mâlikî âlimler düşmanın güçlenmesine yol açacak silah vb. şeylerin verilemeyeceğini belirtirler. Ödenecek fidye beytûlmalden, bu yetmezse müslümanların mallarından alınır. Hatta Mâlikîler, düşman istilasına sebep olmasından korkulmadığı sürece müslümanların bütün mallarının bile verilebileceğini belirtirler. Fidyeye ile kurtarma konusunda zimmi esirler de müslüman esirler gibidir. Ancak zimmilerin aksine inançları konusunda baskıya maruz kalmaları söz konusu olduğundan müslüman esirlere öncelik tanınır¹⁵¹.

Müslüman zenginler, esirlerin kurtarılması büyük sevap olduğu için önemli harcamalarda bulunmuşlar ve bu maksatla vakıflar kurmuşlardır¹⁵².

Düşman elindeki müslüman esirin hukuki ve mali tasarruflarına gelince, hayatta olduğu biliniyorsa mirasçı olur ve payı kendisi için saklanır. Hayatta olup olmadığı bilinmiyorsa kendisi hakkında hayatta sayılarak malına miras hükmü uygulanmaz ve hanımları başkası ile evlenemez; başkaları hakkında ise ölü sayılır, kimseye mirasçı olamaz. Mefkud (gaib) kimse gibi belli bir sürenin geçmesiyle ölümüne hükmedilir. Esirin alışveriş, hibe, vasiyet, sadaka vb. malî ve hukukî tasarrufları sıhhat şartlarını taşıması halinde geçerlidir. Ancak bazı âlimler, eşinin tecavüze uğramasından

151 Ebû Yusuf, s. 212; Ebû Ubeyd, s. 168, 169; İbn Rüşd, *a.g.e.*, II, 560-61; Kâsânî, VII, 120; İbn Kudâme, VIII, 445; Haraşî, III, 152-154; Behûtî, III, 55; Zuhâyî, s. 471-72; Zeydân, IV, 464.

152 bk. Tickânî, s. 546-47, 556, 618-20. Fas sultanı Muhammed b. Abdullah tarafından 1193'te (1779) İspanyollar'ın elindeki müslüman esirleri kurtarmak için III. Karlos'a elçi olarak gönderilen Muhammed b. Osman el-Miknâsî, bu seyahatname notlarını *el-İksîr fî fikâki'l-esir* (nşr. M. el-Fâsî, Rabat 1965) adıyla kitaplaştırmıştır. Bu seyahatten üç yıl sonra aynı maksatla gönderildiği Malta sefareti hatıralarını da *el-Bedrû's-sâfir fî iftikâki'l-üsârâ min yedi'l-adüvvi'l-kâfir* adıyla kitap haline getirmiştir.

emin olunamaması ve doğacak çocuğun köleleştirilmesi ihtimali sebebiyle esirin evlenmesini caiz görmezken, bazıları bunu mekruh sayar¹⁵³.

Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikîler'den oluşan ulemanın çoğunluğuna göre esaret sırasında had ve kısas gerektiren bir suç işlendiğinde gerekli cezaya çarptırılır. Bu konuda ülke ayrılığının tesiri yoktur. Hanefîlere göre ise dârülharpte işlenen suçlar cezayı gerektirmediğinden müslüman esirin suç olan bir fiili işlemesi haram olmakla birlikte kendisine cezai hükümler uygulanmaz¹⁵⁴.

Bazı ibadetlerin ifasıyla ilgili olarak esirin seferî (yolcu) sayılıp sayılmayacağına gelince; esaret altında bulunduğu sürece düşman ordusuna tabidir. Onlar bir yerde ikamet süresi kadar kalırlarsa o da mukim sayılır. Kaçması halinde, kendi ülkesine ulaşmadıkça orada ne kadar kalırsa kalsın seferî sayılır¹⁵⁵.

.....

153 *Mv. F.*, IV, 219-221.

154 *A.g.e.*, IV, 220-221.

155 *A.g.e.*, IV, 222.

Dördüncü Bölüm

Devletler Hukukunda Savaş Esirleri

İslâm'da uluslararası ilişkiler çerçevesinde gerek meşru savaş, bunun mahiyet ve sınırları gerekse savaş esirlerinin durumu doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'de ele alınıp hükme bağlanmıştır. Yine İslâm devletler hukuku Kur'an, sünnet, Hulefa-yı Râşidîn'in uygulaması ve müçtehid imamların ictihadlarıyla daha başlangıçta teşekkül etmişken Batı devletler hukuku 8-10 asırlık bir gecikmeyle ortaya çıkabilmiştir¹. Bunun gibi esirlerin durumu da Batı dünyasında ancak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası bazı düzenlemelere konu olabilmıştır.

Savaş usullerini düzenleyen bazı kurallar ve bu cümleden olarak hasta, yaralı ve esirlere uygulanacak bazı hükümler XVIII. yüzyıldan itibaren tespit edilmekle birlikte bu alanda devletlerarası hukukun geniş bir kodifikasyonu 16 Nisan 1856 Paris Deklarasyonu'nda deniz savaşlarıyla ilgili olarak gerçekleşmiştir. Bunu savaş alanlarındaki hasta ve yaralıların durumuyla ilgili 22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi izlemiştir². 11 Aralık 1868 Saint-Petersburg

1 Ali Ali Mansûr, s. 294; Özel, s. 22-23.

2 Lütem, s. 14; Ali Ali Mansûr, s. 294; Âmir, s. 37.

Sözleşmesi, patlayıcı ve yangın çıkarıcı maddelerin kullanılmasını yasaklamış, 7 Mayıs 1871 Washington Antlaşması ise tarafsızların savaş zamanındaki görevlerini açıklamıştır³.

Savaş hukukunun geleneksel olarak ve özellikle ilgilenildiği bir konu olarak savaş esirlerine uygulanacak muamele resmi mahiyette 1874 Brüksel Deklarasyonu'nda dikkate alınmıştır. Bu deklarasyonda on iki madde savaş esirlerine uygulanacak muameleyi düzenliyordu. Her ne kadar bu deklarasyon onaylanmamış ve yürürlüğe konmamışsa da ortaya koyduğu tedbirler daha sonraki uluslararası antlaşmalarda ifadesini bulmuştur⁴.

Batı'da savaş hukukunun kanunlaştırılması yolunda atılan en ileri adım Lahey Konferansları olmuştur. 1899'da gerçekleştirilen birinci Lahey Sulh Konferansı'nda kara savaşıyla ilgili bazı düzenlemeler yapılmış ve esirlerin durumlarıyla ilgili hükümlerin ilk defa yer aldığı II. sözleşme 1907'deki ikinci Lahey Sulh Konferansı'nda gözden geçirilerek yerini bu konferansta kabul edilen IV. sözleşme almıştır⁵. Gerek 1899 Lahey II. Sözleşmesi gerek 1907 Lahey IV. sözleşmesinde savaş esirleriyle ilgili hükümler 17 madde halinde (md. 4-20) düzenlenmiştir. 1907 Lahey konferansında imzalanan diğer sözleşmelerin bazılarında da esirlerle ilgili hükümler yer almıştır⁶. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu 17 maddenin yetersizliği görülünce, bu eksiklik savaşan taraflar arasında 1917 ve 1918'de yapılan özel antlaşmalarla kısmen telafi edildi. 1921'de Cenevre'de toplanan X. Uluslararası Kızılhaç Konferansı (ICRC) savaş esirlerine uygulanacak muameleyle ilgili bir sözleşmenin benimsenmesini tavsiye etti. 1929'da İsviçre hükümetinin Cenevre'de

3 Lütem, s. 14-15.

4 *Documents*, s. 215; Muhammed el-Lâfi, s. 198-99.

5 Lütem, s. 15; Edgîrî, s. 295; Cafer Abdüsselâm, *Kavâid*, s. 697-98, 733.

6 *Documents*, s. 215 (Esirlerle ilgili söz konusu 17 madde için bk. *Documents*, s. 48-52).

düzenlediği konferans, Uluslararası Kızılhaç Konferansı tarafınca hazırlanan bir taslak sözleşmeyi ele aldı ve savaş esirlerine uygulanacak muameleyle ilgili 1929 Cenevre Sözleşmesi'ni kabul etti. Bu sözleşme 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmelerinde esirlerle ilgili olarak yer alan tedbirlerin yerini almaktan çok onları tamamlayıcı mahiyettedir⁷.

II. Dünya savaşından önce 1929 Cenevre Sözleşmesi'yle savaş esirlerine sağlanan himayenin iyileştirilmesi için gayret sarf edildiğinin görülmesi yanında, II. Dünya Savaşı sırasındaki olaylar esirler için önemli hükümler ihtiva etmesine rağmen bu sözleşmenin birçok alanda gözden geçirilmesi zaruretinin ortaya koydu ve savaştan sonra yeni bir sözleşme taslağı hazırlama yoluna gidildi⁸. 1945-1948 yılları arasında çeşitli devletlerin uzmanlarının katıldığı bir seri danışma toplantısında taslak sözleşmeler hazırlandı. 1948'de Stockholm'da toplanan XVII. Uluslararası Kızılhaç Konferansı'nda bu taslaklar gözden geçirildi ve diplomatik bir konferansın onayına sunulması kararlaştırıldı. 64 devletin temsilcilerinin katıldığı bu konferans 21 Nisan - 12 Ağustos 1949 tarihleri arasında Cenevre'de toplandı ve dört tane sözleşme kabul edildi⁹. Bu sözleşmeler 12 Ağustos 1949'da imzaya açıldı ve 12 Şubat 1950'ye kadar imzaya açık tutuldu, 21 Ekim 1950'de de yürürlüğe konuldu¹⁰.

Sadece bazı genel prensiplerle değil daha özel ortak maddelerle de birbirine bağlanan bu dört sözleşme şunlardır:

1. Kara silahlı kuvvetlerindeki hasta ve yaralıların durumunun iyileştirilmesine dair sözleşme (bk. *Documents*, s. 169-173).

.....

7 *Documents*, s. 215. Ayrıca bk. Edgiri, s. 295-96; M. el-Lâfi, s. 199.

8 *Documents*, s. 167, 215.

9 *A.g.e.*, s. 167.

10 *A.g.e.*, s. 171. Ayrıca bk. Lütem, s. 185-186.

II. Denizde silahlı kuvvetlerdeki hasta, yaralı ve kazazedelerin durumunun iyileştirilmesine dair sözleşme (*Documents*, s. 193-213).

III. Savaş esirlerine uygulanacak muameleye dair sözleşme (*Documents*, s. 215-270).

IV. Savaş zamanında sivillerin korunmasına dair sözleşme (*Documents*, s. 271-337).

1949 Cenevre Konferansı'na katılan 64 ülke, Avustralya, Yeni Zelanda, Portekiz, Romanya, Venezüella ve Yugoslavya hariç aynı yıl, adı geçen 6 ülke ise bir yıl sonra çeşitli tarihlerde bu dört sözleşmeyi imzalamışlardır. Bu sözleşmelerin konferansa katılan devletlerce onaylanması ise müteakip yıllarda olmuş, bazıları 1960'lı, hatta 1970'li yıllarda ancak onaylamıştır. Konferansa katılmayan, bağımsızlığına sonraları kavuşan veya daha sonra ortaya çıkan devletler de çeşitli tarihlerde sözleşmelere muvafakat göstermişlerdir. Böylece 165 ülke sözleşmeyi kabul etmiştir¹¹. Bu devletlerden otuzu çeşitli maddelerle ilgili olarak ihtirazî kayıtlar koymuşlardır¹². Türkiye Konferansa katılan ülkelerden olup sözleşmeleri 12 Ağustos 1949'da imzalamış, 21 Ocak 1953 (kanun no: 6020) tarihinde de onaylamıştır¹³.

1949 Cenevre III. Sözleşmesi, savaş esirlerinin durumuyla ilgili 1929 Cenevre sözleşmesinin büyük ölçüde genişletilmiş versiyonunu temsil eder. Bazı tedbirler ilk sözleşmedekilerden daha açık ve kapsamlı iken bazıları da tamamen yeni olup daha önce düzenlenmemiş hükümleri ihtiva eder¹⁴. 1949 sözleşmelerine katılan ülkelerin çok sayıda olması ve sözleşmelerin uluslararası toplumda kazan-

11 Bu ülkelerin listesi ve burada kaydedilen bilgiler için bk. *Documents*, s. 326-331.

12 bk. *A.g.e.*, s. 331-337.

13 Akipek, s. 871 (krş. *Documents*, s. 330, onay tarihi burada 10 Şubat 1954 olarak verilmiştir).

14 *Documents*, s. 215.

dığı statüden dolayı, sözleşmeleri hiç değilse büyük kısmı bakımından uluslararası örfî hukukun deklarasyonu saymak makul görülmektedir¹⁵.

1949 Cenevre sözleşmelerinin kabulünden sonra savaşların mahiyetinde görülen gelişmeler, savaş hukukunun çağdaş savaşların şartlarına adapte edilmesi lüzumunu ortaya çıkardı. Sözgelimi II. Dünya Savaşı'ndan bu yana meydana gelen birçok askerî çatışma, hiç değilse bazılarınca uluslararası mahiyette görülmedi ve bundan dolayı da bu tür çatışmalara hukukun uygulanmasına daha fazla açıklık getirilmesi ihtiyacı doğdu. Bundan başka, gerilla savaşının farklı mahiyeti bu hukukun uygulanmasıyla ilgili yeni meseleleri doğurdu. Zira birçok durumda gerillaların faaliyetleri, savaşların statüsüne dair mevcut hukukî şartlardan farklıydı. Bir de askerî çatışma ve işgallerdeki olaylar, mağdurların daha çok korunması ihtiyacını ortaya çıkardı. Askerî çatışmalarda uygulanacak uluslararası insanî hukukun geliştirilmesi ve yeniden onayı konusunda 1974'de Cenevre'de diplomatik bir konferans düzenlendi. 20 Şubat-29 Mart 1974, 3 Şubat-18 Nisan 1975, 21 Nisan-11 Haziran 1976 ve 17 Mart-10 Haziran 1977 tarihlerinde olmak üzere dört oturum yapıldı. Konferans 8 Haziran 1977'de 1949 Cenevre Sözleşmesi'ne ek iki protokolü resmen kabul etti ve bu protokoller 12 Aralık 1977'de Bern'de imzaya açıldı. Her iki protokolün de önemli özelliklerinden biri, muhtevalarının insan haklarıyla ilgili hukuktan etkilenmiş olmasıdır¹⁶.

.....

- 15 A.g.e., s. 170. Bu konuda bk. Theodor Meron, "The Geneva Conventions as Customary Law", *The American Journal of International Law*, April 1987, LXXXI, sy. 2, s. 348-370.
- 16 *Documents*, s. 387; Cafer Abdüsselâm, s. 741-742. Bu protokollerin mahiyeti ve ilgili bazı tartışmalar için bk. Abraham D. Sofaer, "The U.S. Decision not to ratify protocol I. to the Geneva Conventions on the Protection of war victims", *American Journal of International Law*, October 1988, LXXXII, sy. 4, s. 784-787; George H. Aldrich, "Prospects for united States Ratification of the

I. Ek Protokol 102 maddeyi ihtiva etmekte olup (md. 43-47 asker ve esirlerin durumuna dairdir) uluslararası askerî çatışmaların mağdurlarını korumayla ilgilidir¹⁷. 28 maddeyi ihtiva eden II. Ek Protokol ise uluslararası olmayan (yani dahili, sivil savaşlar) çatışmaların mağdurlarını korumayla ilgilidir¹⁸.

Son bir asır içinde savaş hukukunda görülen önemli gelişmeler ve bu çerçevede savaş esirlerine uygulanacak muamelenin iyileştirilmesine rağmen, devletler hukukunun maddî müeyyideden mahrum olması ve bu hukuku özellikle kontrol imkânlarının son derece az olduğu savaş şartlarında uygulayacak insanların da manevî müeyyideden uzak olmaları sebebiyle maalesef umulan sonuçlar elde edilememiştir.

1907 Lahey Sözleşmeleri düşmanlığın cereyan tarzını sıkı bir şekilde düzen altına alması, bu sayede ahlâkî telakkilerin ve belirli şekilde ifade olunmamış uluslararası teamülün yazılı metinlerde açık şekilde ifadesini bulması ve böylece Batı'da artık bir savaş hukukundan bahsedilebilmesine rağmen bu hukukun gerekli müeyyidelerinden mahrum bulunması sebebiyle bazı müellifler, sözü geçen sözleşmelere uyulmasını sağlamak için hiç de tasvip edilmeyen mukabele bilmisil yolunu meşru saymışlardır¹⁹.

1907 Lahey Konferansı'nın savaş hukukuyla ilgili en önemli sözleşmesi olan ve kara savaşının kurallarını düzenleyen IV. sözleşmesi her iki dünya savaşında da uygulanmamıştır. Çünkü sözleşmenin ikinci maddesine göre sözleşmedeki hükümler, taraflar arasında geçerli olacak ve ancak savaş halinde bulunan devletler sözleşmeye taraf iseler uygulanacaktı. Bu şartlar gerçekleşmediğinden sözleşmenin

Additional Protocol I. to the 1949 Geneva Conventions", *a.e.*, January 1990, LXXXV, sy. 1, s.1-20.

17 *Documents*, s. 387-446.

18 *A.g.e.*, s. 447-468.

19 Lütem, s. 17-18.

düşman taraflar nazarında gerçek bir kanun değeri olmamıştır. Lahey sözleşmeleri, hükümlerinin ihlali halinde uygulanacak hiçbir cezaî müeyyideye sahip olmadıklarından fiiliyatta teamülî kaideler olarak kabul edilmişlerdir²⁰.

Alman genelkurmayı tarafından 1902'de hazırlanan *Alman Harp Elkitabı* (*Krieysbruch in Lands Kriege*), askerleri o devrin insanî temayüllerine karşı uyarmakta ve Lahey sözleşmelerinden alayla söz etmektedir. Ayrıca savaşta zorunlu durumların savaş kurallarından önceliğe sahip olduğu görüşünü savunmaktadır. Yani tehlikeden kurtulmak için savaş hukukunu ihlal gerekiyorsa bu kurallar mecburî olmak özelliklerini kaybederler. Ayrıca savaşın hedefine ulaşmak gayretine engel olursa bu kurallara uyma görevi ortadan kalkar. Alman ordusunun II. Dünya Savaşı sırasında bu doktrini daha ileri götürerek uygulaması tepkilere yol açmış, savaş suçlularına karşı vicdanlarda kin ve intikam hisleri doğurmuştur. Özellikle çeşitli toplama kamplarından kaçanların, yapılan insanlık dışı uygulamalar hakkındaki tanıklıkları ve insan vücudu üzerinde yapılan deneyler insanı hayret ve dehşet içinde bırakmaktadır²¹.

Uluslararası ilişkilerde hukuk yerine gerçekte hala küvet dengelerinin hakim olması insanlık adına büyük ümitler bağlanan 1949 Cenevre Sözleşmesi'nin de gerçek anlamda uygulanmasını engellemiş, daha sonraki savaşlarda da insan hakları çiğnenmeye devam etmiştir. Sözleşme hükümleri kağıt üzerinde kalmaya mahkum olmuş, zayıflara yönelik çok ciddi ihlaller birtakım sonuçsuz ve göstermelik kınamalarla geçirtilmiştir. İsrail'in kurulmasından sonra 1956, 1967, 1973 yıllarında meydana gelen savaşlarda Mısır, Suriye, Ürdün ve Filistin askerlerinden esir alınanlara bu sözleşme hükümleri hiçbir zaman uygulanmadı. Birçok esir işkenceye tabi tutuldu, uzuvlarını kaybetti. Bu durum uluslararası

20 Lüttem, s. 17; Ayrıca bk. Ali Ali Mansûr, s. 294; Zuhaylî, s. 408.

21 Lüttem, s. 43-44.

Kızılhaç Komitesi tarafından tespit edilmesine rağmen kayda değer hiçbir şey yapılmadı. 1965 ve 1971'de Hindistan-Pakistan savaşlarında Hindistan'ın sayıları yüz binleri bulan Pakistanlı esirlere yaptığı da bundan farksızdı. Etiyopya ile Eritre arasındaki savaşlarda Eritreli esirlere her türlü işkence yapıldı. Kadın ve çocuklar öldürüldü ve boğazlandılar. Filipinler'de de müslüman esirlere aynı şeyler yapıldı; bir müslümana ait bir uzuv getirenlere mükafat verildi²².

Vietnam'da kurtuluş hareketleri başlayınca Fransız Sömürge kuvvetlerinin karşılığı çok sert olmuştu. Esirler insan değilmiş gibi muamele gördüler. Hapishaneler dolup taşıtı. Çalışma kampları kuruldu. 1932'deki siyasi tutuklu sayısı 10.000'in üzerindeydi. II. Dünya Savaşı'nı müteakip çıkan çatışmalarda insan kıyımı yapıldı, bütün esirler asi gerekçeyle öldürüldü. Bütün bunlar Fransa'nın savaş öncesi ve savaş sırasında imzaladığı antlaşmalara aykırıydı. Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'a müdahalesi oldu, esirler toplu halde öldürüldüler. Kimyasal silahlar kullanıldı, napalm bombaları atıldı, insanlara işkenceler yapıldı. 1962 yılı ortalarında 16.000 toplama kampı kurulmuş, toplama kamplarındaki insan sayısı 5 milyonu bulmuştu. 160.000 insan öldürülmüş, 700.000 kişi işkence görmüş, 400.000 kişi hapsedilmiş, 31.000 kadının ırzına geçilmiş, 3.000 kişinin diri diri karnı yarılmış, 4.000 kişi diri diri yakılmış, bin mabet yıkılmıştı²³. Nihayet Bosna-Hersek'te dünyanın gözü önünde müslüman esirlere uygulanan insanlık dışı muamelelerle Cenevre Sözleşmesi defalarca ihlal edildiği halde bugün artık güçlü devletlerin menfaatlerini koruduğu intibayı gittikçe pekişen Birleşmiş Milletler Teşkilatı kayda değer bir şey yapamamıştır. Buna karşılık İslâm devletler hukukunda iç hukuk gibi maddi müeyyide yanında manevi müeyyidenin de bulunması, bir başka ifadeyle ister yönetici ister asker olsun müslümanın ahirette hesaba çekileceği

.....

22 Edgîrî, s. 398-405.

23 Edgîrî, s. 390-396.

inancını taşıması yanında Kur'ân-ı Kerîm'in düşmana karşı duyulacak kin ve nefretin onlara haksızlık yapmaya sevketmemesi yolundaki ısrarlı talimatları (el-Mâide 5/2, 8), müslümanların tarih boyunca ve günümüzde esirlere mümkün olan en insanî muameleyi yapmalarının temel dayanağı olmuştur. Kendilerine yapılan insanlık dışı muamelelere, en ağır zulüm ve işkencelere rağmen gerek Bosna'da gerek Çeçenistan'da müslümanların kendi ellerindeki esirlere en güzel şekilde davranmış olmaları başka şekilde izah edilemez.

Savaş Esirleriyle İlgili 1949 Cenevre III. Sözleşmesi

Esirlere uygulanacak muameleye dair bu sözleşmenin bütün hükümlerini madde madde tercüme etmek yerine ana bölümleri ve bu bölümlerde yer alan temel hükümleri yansıtan maddeler, bazan olduğu gibi bazan da kısmen verilecektir²⁴.

I. BÖLÜM: Genel Hükümler (md. I-III)

Sözleşmenin birinci bölümünde genel hükümlere yer verilmiş olup 4. madde savaş esirlerinin kimler olduğunu tespit etmektedir. Buna göre savaş esirleri, düşman eline düşen şu gruplardan birine mensup kimsedir:

1. Savaş taraflarından birinin silahlı kuvvetleri mensupları, bu silahlı kuvvetlerin bir parçası olan milis ve gönüllü birlikleri.

2. Çatışan taraflardan birine bağlı olan ve isterse işgal edilmiş bulunsun kendi toprakları içinde veya dışında operasyon düzenleyen, organize direniş hareketleri dahil olmak üzere diğer milis ve gönüllü birliklerin mensupları. Bunların şu şartları taşımaları gerekmektedir:

.....

24 Bu sözleşmenin metni için bk. *Documents*, s. 216-270. Sözleşmenin temel hükümleri ve ilgili belli başlı maddeler için ayrıca bk. Edgîrî, s. 301-375.

a) Astlarından sorumlu olan bir şahıs tarafından kumanda ediliyor olmaları.

b) Bir mesafeden tanınabilir özellikle sabit ayırıcı bir işaret taşımaları.

c) Açıkça silah taşımaları.

d) Operasyonlarını savaş teamül ve kanunlarına uygun şekilde icra etmeleri.

3. Esir alan güç tarafından tanınmamış bir otorite veya hükümete bağlılık iddia eden düzenli silahlı kuvvetler mensupları.

4. Gerçekte silahlı kuvvetlere mensup olmadığı halde onlara eşlik eden kimseler: Askerî uçakların sivil mürettebatı, savaş muhabirleri, donatım ve ikmal müteahhitleri, silahlı kuvvetlerin sağlığından sorumlu servis veya iş üniteleri mensupları gibi. Ancak bunların refakat ettikleri silahlı kuvvetlerden mücadele almış olmaları şarttır.

5. Usta, pilot ve çıraklar dahil olmak üzere savaşan taraflara ait sivil uçak ve ticaret gemilerinin mürettebatı.

6. Düşmanın yaklaşması üzerine, kendilerini düzenli ordu birlikleri haline getirmeye zaman bulmaksızın kendiliğinden silah alıp istilacı güçlere karşı direnen işgal edilmiş bir toprağın sakinleri. Bunların da açıkça silah taşımaları ve savaş teamül ve kanunlarına riayet etmeleri şarttır.

Beşinci madde, bu sözleşme hükümlerinin, 4. maddede sözü edilen kimselerin düşman eline düşmelerinden nihaî olarak salıverilmeleri ve ülkelerine geri gönderilmelerine kadar uygulanacağını hükme bağlamıştır.

Altıncı maddeye göre, hiçbir özel antlaşma savaş esirlerinin bu sözleşme tarafından tespit edilen durumlarına aksi yönde tesir edemez, sözleşmenin onlara tanıdığı hakları sınırlandıramaz.

II. BÖLÜM: Savaş Esirlerinin Genel Himayesi (md. 12-16)

Bu bölümde yer alan 12. maddeye göre “Savaş esirleri, onları yakalayan şahıslar veya askerî birliklerin değil düşman devletin elinde (sultanı altında) sayılır; meydana gelebilecek ferdî sorumluluklar dışında, esir alan devlet onlara yapılacak muameleden sorumludur”.

13. Maddede şu hususlar hükme bağlanmıştır: “Savaş esirlerine her zaman insanî bir şekilde muamele edilmesi gerekir. Esir alan devletin, koruması altındaki bir savaş esirinin ölümüne sebep olacak veya sağlığını ciddi şekilde tehlikeye maruz bırakacak gayrı meşru bir fiil veya ihmalde bulunması yasaktır ve böyle bir davranış bu sözleşmeyi ciddi şekilde ihlal sayılır. Özellikle hiçbir savaş esiri, herhangi bir uzvunun sakat bırakılması veya tedavisiyle ilgilenen tıbbî heyetin uygun görmediği herhangi bir tıbbî veya bilimsel deneye tabi tutulması gibi bir muameleye maruz bırakılamaz.

Aynı şekilde savaş esirinin her zaman ve özellikle şiddet, korkutma, sövme ve toplum önünde tahkire karşı korunması gerekir.

Savaş esirlerine karşı misilleme tedbirlerine (öç alıcı davranışlara) başvurmak yasaktır”.

Madde 14:

“Savaş esirleri her durumda şahıs ve şereflerine saygı duyulması hakkına sahiptirler”.

Esir kadınlara, cinslerine gösterilmesi gereken tüm saygıyla muamele edilmesi ve bunların her durumda erkeklere sağlanan iyi muameleden faydalandırılması gerekir.

III. BÖLÜM: Esaret

1. Kısım: Esaretin Başlangıcı (md. 17-20)

Madde 17:

“Her savaş esiri durumuyla ilgili olarak sorgulandığında sadece adını, soyadını, rütbesini, doğum tarihini, ordu-sunu, alayını, şahsî ve seri numarasını veya bunlar yoksa benzeri bilgileri vermekle mükelleftir.

Eğer inatla bu kuralı ihlal ederse, kendi kendisini rütbe ve statüsüne uygun ayrıcalıklardan mahrum bırakmış olur.

Kendilerinden hangi türden olursa olsun bir bilgi almak için savaş esirlerine bedenî ve manevî işkence veyahut herhangi bir baskı uygulanamaz. Cevap vermeyi reddeden savaş esirleri tehdit, hakaret veya herhangi bir kötü muameleye maruz bırakılamaz.

Fizikî veya zihnî durumlarından dolayı kimliklerini beyan edemeyen savaş esirleri tıbbî servise havale edilir. Böyle esirlerin kimliği, mümkün olabilecek her vasıta ile düzenlenir.

Esirlerin sorgulanmasının, anlayabilecekleri bir dille yapılması gerekir”.

Madde 18:

“Silah, at, askerî teçhizat ve doküman hariç, şahsî kullanımla ilgili her türlü alet ve eşya ile yine şahsî korunma için dağıtılan kaskları, gaz maskeleri ve benzeri eşyaları savaş esirinin mülkiyetinde kalacaktır.

Rütbe ve milliyet kokartları, nişanlar ve şahsî veya hatıra değeri olan eşyalar savaş esirinden alınamaz.

Subaylardan birinin emri olmadıkça savaş esirlerinin yanında bulunan paralar alınamaz. Bu da ancak söz konusu meblağ ve sahibiyle ilgili teferruat özel bir deftere kaydedilip ayrıntılı bir makbuz verildikten sonra olur.

Esir alan devletin tedavüldeki parası cinsinden olan veya esirin rızasıyla bu paraya çevrilen meblağlar 64. maddede belirtildiği üzere esirin hesabına yatırılır.

Esir alan devlet kıymetli eşyayı yalnız emniyet mülhazasıyla esirlerden alabilir ve aldığı da alıkonulan para meblağıyla ilgili olarak uygulanan prosedür tatbik edilir.

Bu tür eşya ile esir alan devletin parasından başka olup sahipleri tarafından değiştirilmesi istenmeyen paralar, esir alan devletin muhafazasında olur ve esaretlerinin sonunda ilk şekliyle savaş esirlerine geri verilir”.

Madde 19:

“Savaş esirlerinin, esir alındıktan sonra, tehlikeden uzak olmaları için savaş alanından yeterli bir uzaklıkta kurulmuş kamplara mümkün olan en kısa zamanda intikal ettirilmeleri gerekir.

Sadece yara veya hastalıkları sebebiyle nakilleri sırasında kaldıkları yerden daha büyük bir tehlikeye maruz kalacak olan esirler geçici bir süre tehlike bölgesinde bırakılabilirler”.

Madde 20:

“Savaş esirlerinin nakli her zaman insanca yerine getirilecek ve esir alan devletin kendi ordularının istasyon değiştirmesi sırasında uyguladığı aynı şartlar içinde olacaktır.

Esir alan devlet nakledilen esirlere yeterli yiyecek ve içme suyu ile zaruri elbise ve tıbbî itinaı sağlayacaktır. Esir alan devlet, nakil sırasında onların güvenliğini sağlamak için bütün lüzumlu tedbirleri alacak ve mümkün olduğu ölçüde nakledilen esirlerin bir listesini düzenleyecektir.

2. Kısım: Savaş Esirlerinin Enterne Edilmesi (bir yerde gözetim altında tutulması)

1. Fasil: Genel Mülahazalar (md. 21-24)

Madde 21:

“Esir alan devlet savaş esirlerini bir yerde toplayıp gözetim altına alabilir. Onları bazı sınırlar çerçevesinde, alıkondukları kamptan çıkmamaya ve bu kamp eğer çitle çevrili ise onun çevresi dışına gitmemeye mecbur tutabilir. Bu sözleşmenin disiplin ve cezaî hükümlerine bağlı kalmak şartıyla savaş esirleri sıhhatlerini koruma zarureti hariç kapalı bir hapis altında tutulamazlar. Bu da ancak böyle zarurî bir hapsi gerektiren şartların devamı süresince olur.

Savaş esirlerinin, tabi oldukları devletin yasalarının mücade ettiği ölçüde, bir söz veya taahhüt karşılığında kısmen veya tamamen serbest bırakılmaları mümkündür. Böyle tedbirler özellikle bunun, onların sıhhat durumunun iyileştirilmesine katkıda bulunacağı durumlarda alınır. Hiçbir savaş esiri vaad veya taahhüt karşılığında hürriyetine kavuşmayı kabule zorlanamaz.

Savaş halinin patlak vermesi üzerine, çatışan tarafların her biri karşı tarafı, kendi vatandaşlarının vaad veya taahhüt karşılığında hürriyeti kabul etmesini uygun gören veya yasaklayan yasa ve yönetmeliklerden haberdar eder. Bu şekilde tebliğ edilen yasa ve yönetmeliklere uygun şekilde vaad veya taahhütte bulunan savaş esirleri, vaad ve taahhütlerinin icaplarını kendi şahsî şerefleri çerçevesinde hem tâbi oldukları devlete hem de kendilerini esir alan devlete karşı titizlikle yerine getirmekle bağlıdırlar. Böyle durumlarda, tabi oldukları devlet, verdikleri söz ve taahhüde aykırı herhangi bir hizmeti onlardan istememek veya kabul etmemek zorundadır”.

Madde 22:

“Savaş esirleri ülkede sadece belirli yerlerde enterne edilir ve sağlıkla ilgili her türlü garanti sağlanır. Bizzat esirlerin

menfaatleri gereği olan özel durumlar hariç hapishanelerde alıkonulamazlar.

Sağlığa elverişli olmayan veya hava şartlarının kendileri için zararlı olduğu yerlerde enterne edilen esirler, mümkün olduğu ölçüde daha uygun bir iklimle nakledilirler”

Madde 23:

“Savaş esiri hiçbir zaman savaş alanının ateşine maruz kalacağı bir alana gönderilemeyeceği veya orada alıkonulmayacağı gibi onun varlığı bazı nokta ve alanları askerî operasyonlardan korunmuş hale getirmek için de kullanılamaz.

Savaş esirleri hava bombardımanı veya savaşın diğer tehlikelerine karşı o yerdeki sivil halkın korunduğu ölçüde korunur.

Esir alan devletin, hami devletler vasıtasıyla ilgili devletlere savaş esirlerinin kamplarının coğrafi konumuyla ilgili bütün faydalı bilgileri vermesi gerekir.

Askerî mülahazalar elverdiği ölçüde, savaş esirlerinin bulunduğu kampların gündüzleri havadan açıkça görülecek şekilde yerleştirilen PW (Prisoners of Wars) veya PG (Prisonniers de Guerre) harfleriyle işaretlenmesi gerekir.

2. Fasıl: Savaş Esirlerinin İskân Yerleri, Yiyecek ve Giyecekleri (md. 25-28)

Madde 25:

“Savaş esirleri, esir alan devletin aynı alandaki silahlı kuvvetlerinin yerleştirildiği şartlar gibi uygun şartlar içinde iskân edilecektir. Söz konusu şartlar esirlerin adet ve alışkanlıklarını hesaba katacak ve hiçbir şekilde sağlıklarını tehlikeye sokmayacaktır.

Erkek ile kadın esirlerin birlikte yerleştirildikleri herhangi bir kampta, her birleri için ayrı uyku mekânları tahsis edilecektir”.

Madde 26:

“Günlük ana yemek azıkları, esirleri sağlıklı bir durumda tutacak ve zayıflamalarına veya beslenmeden doğan mahzurların gelişmesine meydan vermeyecek şekilde miktar, kalite ve çeşitlilik bakımından yeterli olacaktır.

Esir alan devlet, çalışan esirlere, yaptıkları işi yerine getirmek için gerekli olan ilave gıdaları sağlamak zorundadır.

Esirlere yeterli içecek suyu sağlanacak ve sigara kullanmalarına müsaade edilecektir.

Savaş esirleri mümkün olduğu ölçüde kendi yemeklerinin hazırlanmasına iştirak ederler ve bu maksatla mutfaqlarda istihdam edilebilirler. Buna ilaveten, kendi mülkiyetlerinde bulunan ilave yiyecekleri bizzat hazırlamalarına imkân tanınacaktır ve yemek için müsasip yerler hazırlanacaktır.

Esirlerin gıdasını etkileyecek toplu disiplin tedbirleri alınması yasaktır”.

Madde 27:

“Savaş esirlerine, alıkonuldukları iklime uygun düşecek yeterli sayıda iç ve dış elbiselerle çoraplar esir alan devlet tarafından sağlanacaktır. Esir alan devletin eline düşen düşman silahlı kuvvetlerine ait üniformalar (elbise), iklime uygun ise, savaş esirlerine giydirilmek üzere kullanılabilir”.

Madde 28:

“Bütün kamplarda savaş esirlerinin yiyecek maddeleri, sabun, sigara ve günlük kullanım için gerekli alelade edevatı sağlayabilecekleri kantinler açılacaktır. Bunların fiyatları da mahalli marketlerdeki fiyatlardan fazla olamaz.

Kamp kantinlerinden elde edilen kâr esirlerin yararı için kullanılacaktır; bu maksatla özel bir sermaye tayin edilecektir. Esirlerin temsilcisi, kantinin ve bu sermayenin idaresine katılma hakkına sahip olacaktır”.

3. Fasıl: Sıhhî ve Tıbbî İtina (md. 29 32)

Madde 29:

“Esir alan devlet, kamplarda sağlık ve temizliği temin ve salgın hastalıkları önlemek için gerekli bütün sıhhî tedbirleri almak zorundadır.

Savaş esirleri gündüz ve gece kullanımları için sağlık şartlarına uygun birimlere sahip olacaklar ve bu yerler daima temiz bir durumda tutulacaktır. Kadın esirlerin yerleştirildikleri bütün kamplarda, kendilerine ayrı birimler tahsis edilecektir.

Ayrıca, kamplarda bulunması gereken banyo ve duşlardan başka, savaş esirlerine şahsî tuvaletleri ve şahsî çamaşırlarını yıkamak için yeterli su ve sabun sağlanacaktır. Bunun için gerekli olan tesisat, kolaylıklar ve zaman kendilerine sağlanacaktır”.

Madde 30:

“Her kampta, savaş esirlerinin ihtiyaç duydukları itina ve uygun yiyeceğe sahip olacakları yeterli bir revir bulunacaktır. Gerekirse salgın veya aklî hastalığa yakalananların ayrı olarak konulacakları yerler hazırlanacaktır.

Ciddi bir hastalığa yakalanan veya durumları özel bir tedaviyi, bir ameliyat veya hastane bakımını zorunlu kılan esirlerin, böyle bir tedavinin yapılabileceği askerî veya sivil ünite tarafından kabul edilmeleri gerekir.

Esirlerin bakımları tercihan tabi oldukları devlete mensup ve mümkünse kendi milliyetlerinden olan tıp personeline yaptırılacaktır.

Savaş esirleri muayene için kendilerini tıp otoritelerine takdim etmekten alıkonulamazlar.

Savaş esirlerinin sağlığını korumak için gerekli cihazlar da, özellikle takma dişler, diğer yapma aletler ve gözlükler dahil olmak üzere tedavi giderleri esir alan devlet tarafından karşılanacaktır”.

Madde 31:

“Savaş esirlerinin tıbbî muayeneleri ayda en az bir defa yapılacaktır”.

4. Fasıl: Savaş Esirlerine Yardımcı Olmak Üzere Alıkonulan Tıp Personeli ve Din Adamları, (md. 33)

Madde 33:

“Esir alan devlet tarafından, savaş esirlerine yardımcı olmak üzere alıkonulan tıp personeli ve din adamları savaş esiri olarak mülhaza edilemez. Bunlar bu sözleşmenin asgari himaye ve menfaatinden faydalanır, savaş esirlerine yönelik tıbbî koruma ve dinî hizmetleri ifada gerekli bütün kolaylıklar kendilerine sağlanır”.

Maddenin devamında bunların görevlerini nasıl yerine getirebilecekleri ve kendilerine sağlanan kolaylıklardan bahsedilmektedir.

5. Fasıl: Dinî, Fikrî ve Bedenî Faaliyetler (md. 34-38)

“Savaş esirleri, askerî otoritelerin disiplinle ilgili olarak belirledikleri esaslara uymak kaydıyla inançlarıyla ilgili toplantı ve ayinlerde hazır bulunmak dahil, dinî vecibelerini yerine getirme konusunda tam hürriyete sahip olacaklardır.

Dinî toplantı ve ayinlerin yapılacağı uygun yerler de hazırlanacaktır”.

35-37. maddeler de bu konuyla ilgili diğer detayları ele almıştır.

Madde 38:

“Her esirin ferdî tercihlerine saygı yanında, esir alan devlet esirler arasında fikrî, eğitimsel, eğlence, spor ve oyun etkinliklerini teşvik edecek ve onlara uygun yerler ve gerekli malzemeyi sağlayarak antrenman yapmalarını temin eden zarurî tedbirleri alacaktır”.

I. Fasılda (md. 39-42) disiplinle ilgili hususlar, VII. Fasılda (md. 43-45) savaş esirlerinin rütbeleriyle, VIII. Fasılda (md. 46- 48) savaş esirlerinin kampa ulaştıktan sonra nakilleriyle ilgili hususlar hükme bağlanmıştır.

III. Kısım: Savaş Esirlerinin Çalışması (md. 49-57)

Madde 49:

“Esir alan devlet, esirlerin yaş, cins, rütbe ve bedenî yeteneğini göz önüne alarak ve özellikle onları zihnî ve bedenî sağlık bakımından iyi bir durumda tutmak maksadıyla, bedenen yeterli olan savaş esirlerinin çalışmasından faydalanabilir”.

50. madde esirlerin hangi tür işlerde çalıştırılacağını belirlerken, savaşla ilgili herhangi bir işte çalıştırılmayacaklarını hükme bağlamıştır²⁵. 51-57. maddeler de çalışma şart ve imkanlarıyla ilgili diğer ayrıntılar üzerinde durmaktadır.

**IV. Kısım: Savaş Esirlerinin Mali Kaynakları
(md. 58-68)**

58-68. maddelerde savaş esirlerinin yanlarında taşıyabilecekleri para miktarı, kendileri için açılacak banka hesabı, onlara her ay ödenecek avans, kendi devletlerinin esirlere

25 1944'te 7,5 milyon yabancı sivil ilaveten iki milyon savaş esiri de Almanya'da zorla çalıştırılıyordu. Bunların en az yarım milyonu ise Lahey ve Cenevre sözleşmeleri açıkça ihlal edilerek silah ve askerî teçhizat endüstrisinde istihdam ediliyordu (Shirer, s. 1127, 1132-1133).

gönderdiği paranın dağıtılması, çalıştırılmaları karşılığında savaş esirlerine ödenecek ücret, bu harcama ve hesaplarla ilgili düzenlenecek belgeler ve diğer ayrıntılar ele alınmıştır.

V. Kısım: Savaş Esirlerinin Dışarıyla İlişkileri (md. 69-77)

Madde 70:

“Esir düştükten hemen sonra veya isterse hastalık, hastaneye veya bir başka kampa nakil gibi geçici bile olsa bir kampa ulaştıktan en geç bir hafta içinde her savaş esiri bir taraftan doğrudan ailesine diğer taraftan da Merkezi Savaş Esirleri Ajansı’na, esir alınması, adresi ve sıhhat durumuyla ilgili bilgileri veren ve mümkünse bu sözleşmeye ekli karta benzer bir kart gönderebilecektir. Bu kartlar mümkün olduğu ölçüde süratle gönderilecek ve hiçbir şekilde geciktirilmeyecektir”.

71. madde savaş esirlerinin mektup ve kart gönderip alabileceklerini, esir alan devletin gerekli görmesi halinde ayda iki mektup ve dört karttan az olmamak üzere sayıyı sınırlandırabileceğini, evlerinden çok uzak bir mesafede olanlar gibi normal posta yoluyla yakınlarından haber alamayan veya haber gönderemeyen esirlerin telgraf göndermelerine mücade edileceğini hükme bağlamıştır.

72. madde, savaş esirlerinin ferdî veya toplu halde özellikle gıda maddeleri, elbise, tıbbî malzeme veya dinî, eğitimsel veya eğlenceyle ilgili kitap, ibadetle ilgili şeyler, bilimsel ekipman, imtihan evrakı, müzik aletleri ve spor malzemeleri dahil olmak üzere kargoları almalarına mücade edileceğini hükme bağlamıştır.

74. maddede savaş esirlerine gönderilen yardım malzemelerinin ithalat, gümrük ve diğer vergilerinden muaf olacağı belirtilmiştir.

76. madde, savaş esirlerine yollanan veya onlar tarafından gönderilen mektupların v.s. kontrolünün mümkün olduğu kadar çabuk yapılacağını, postanın yalnız gönderen ve alan devlet tarafından ve herbirince sadece bir defa kontrol edileceğini, çatışmaya taraf devletler tarafından konulacak herhangi bir haberleşme yasağının sadece geçici olacağını ve süresinin mümkün oldukça kısa tutulacağını hükme bağlamıştır.

VI. Kısım: Savaş Esirlerinin, Esaret Şartlarıyla İlgili Şikayetleri (md. 78).

Madde 78:

“Savaş esirleri, sultaları altında bulundukları askerî otoritelere, içinde bulundukları esaret şartlarıyla ilgili şikayetlerini iletme hakkına sahiptirler. Savaş esirleri, esaret şartlarıyla ilgili olarak şikayetlerine konu olan herhangi bir hususa dikkatlerini çekmek maksadıyla, hami devletlerin temsilcileri veya kendi esir temsilcileri vasıtasıyla veya zaruri görüyorlarsa doğrudan doğruya başvurma mutlak hakkına sahiptirler. Bu talep ve şikayetler sınırlandırılmaz ve 71. maddede belirtilen mektuplaşma kotasının bir parçası gibi düşünülemez. Hemen gönderilmeleri gerekir. Eğer bunların asılsız olduğu ortaya çıkarsa, esirler hiçbir cezaya çarptırılmazlar²⁶.

Esir temsilcileri, kamptaki şartlar ve esirlerin ihtiyaçlarıyla ilgili olarak hami devletlerin temsilcilerine periyodik raporlar gönderme imkanına sahiptirler”.

2. Fasil: Savaş Esirlerinin Temsilcileri (md. 79-81)

79. madde, subayların bulunduğu yerler hariç, savaş esirlerinin olduğu bütün yerlerde, savaş esirlerinin her

26 Edgîrî, bu ifadeyi “şikayet asılsız çıkarsa, şikayetçi cezalandırılır” şeklinde yanlış tercüme etmiştir (s. 344).

altı ayda bir gizli oyla kendilerine, onları askerî otoriteler, hamî devletler, Uluslararası Kızılhaç Komitesi ve kendilerine yardım edebilecek diğer organizasyonlar önünde temsil edecek temsilci seçme hürriyetine sahip olduklarını hükme bağlamıştır. Subayların, eşit statüde şahısların bulunduğu veya karışık kamplarda, savaş esirleri arasındaki en kıdemli subay kampın esir temsilcisi tayin edilir. Seçilen temsilcilerin, görevlerine başlamaya yetkili olmasından önce esir alan devlet tarafından onaylaması gerekir. Devletin bu onayı reddetmesi durumunda, hamî devlete bu reddin sebebi hakkında bilgi vermesi gerekir.

81. maddede savaş esirleri temsilcilerinden, kendi görevlerini yerine getirmede güçlüğüne sebep olacaksa, başka bir iş yapmalarının istenmeyeceği hükme bağlanmıştır. Esir temsilcilerine, esirlerin tutulduğu yerleri ziyaret müsadese verilecek, her esir kendi temsilcisine serbestçe danışma hakkına sahip olacaktır.

3. Fasıl: Cezaî ve Disiplinle İlgili (Tedibî) Müeyyideler

1. Genel Hükümler (md. 82 88)

Madde 82:

“Bir savaş esiri, esir alan devletin yürürlükte olan kanun, talimat ve yönetmeliklerine tabidir; esir alan devlet, bir savaş esirinin bu kanun, yönetmelik ve talimatlara yönelik ihlaliyle ilgili olarak kazaî ve tedibî tedbirler alabilir. Bununla birlikte, bu III. kısımda belirtilen hükümlere aykırı hiçbir icraat ve cezaya müsadde edilemez.

Esir alan devletin herhangi bir kanun, talimat ve yönetmeliği bazı fiilleri, kendi silahlı kuvvetlerine mensup biri işlediğinde cezayı gerektirmediği halde bir esir tarafından işlendiğinde cezayı mucip görüyorsa, bu fiiller sadece disiplin cezalarını gerektiriyorsa meşru sayılır”.

Madde 84:

“Bir savaş esiri, esir alan devletin mevcut kanunları sivil mahkemelere, savaş esiri tarafından işlenmiş olan suçu işlemesi sebebiyle kendi silahlı kuvvetleri mensuplarını yargılama konusunda açıkça mücade edilmedikçe ancak bir askerî mahkeme tarafından yargılanabilir.

Bir savaş esiri hangi şartlarda ve hangi türden olursa olsun genel olarak kabul edilen bağımsızlık ve tarafsızlık temel garantilerine sahip olmayan ve özellikle 105. maddede öngörülen savunma hak ve vasıtalarını sanığa sağlamayan bir mahkeme tarafından yargılanamaz”.

Madde 85:

“Esaretten önce işlediği fiiller dolayısıyla esir alan devletin kanunlarına göre aleyhine soruşturma yapılan savaş esirleri de, suçu ispat edilmiş olsa bile, bu sözleşmenin sağladığı haklardan yararlanır”.

Madde 86:

“Hiçbir savaş esiri aynı fiil veya aynı suçlamadan dolayı birden fazla defa cezalandırılmaz.”

87. madde, savaş esirlerinin esir alan devletin askerî otoriteleri ve mahkemeleri vasıtasıyla, aynı fiili işlediğinde kendi silahlı kuvvetleri mensuplarına uygulanan cezalar dışında herhangi bir cezaya çarptırılmayacağını; ferdî fiillerden dolayı toplu cezalandırmaların, bedenî cezaların, ışıltı almayan yerlerde hapsedmenin ve genel olarak herhangi bir işkence ve zulmün yasak olduğunu hükme bağlamıştır.

88. madde, kadın savaş esirlerinin, esir alan devletin silahlı kuvvetlerine mensup kadınların aynı suçu işlediklerinde çarptırılacakları cezadan daha şiddetli bir cezaya mahkum edilemeyeceklerini, daha şiddetli bir muameleyle maruz bırakılmayacaklarını, ayrıca haklarında kazaî veya te'dibî hükümler uygulanmış savaş esirlerine, diğer

esirlerden farklı bir muamele yapılamayacağını, suçlu suç-suz ayırımına gidilemeyeceğini hükme bağlamıştır.

2. Disiplin Cezaları (md. 89-98)

89. madde savaş esirlerine verilecek disiplin cezalarını düzenlemiş olup bunlar da: Avans ödemeleri ile çalışma karşılığı yapılan ödemelerde % 50'yi ve 30 günü aşmamak üzere yapılacak kısıntı şeklinde para cezası, bu sözleşme ile öngörülen muamele dışında verilen imtiyazları durdurma, günlük iki saati aşmayan yorucu işler ve hapistir. Disiplin cezaları hiçbir şekilde gayri insanî, gaddarca ve savaş esirlerinin sağlığı için tehlikeli ölçüde olamaz.

90. maddeye göre bir tek cezanın süresi hiçbir şekilde 30 günü geçemez. Kendisine ceza verildiği sırada birbirleriyle irtibatlı olsun olmasın sorumlu tutulduğu birçok fiil söz konusu olsa bile bu otuz günlük azami süre aşılamaz.

Madde 91:

“Bir savaş esirinin kaçıışı şu durumlarda başarıya ulaşmış sayılır:

- 1) Bağlı olduğu devlet veya müttefik bir devletin silahlı kuvvetlerine katılması.
- 2) Esir alan devlet veya bir müttefiğinin kontrolü altında bulunan topraktan çıkmış olması.
- 3) Bağlı olduğu devlet veya müttefiği bir devletin bayrağını taşıyan ve esir alan devletin karasularında bulunan, ancak bu devletin kontrol altında olmayan bir gemiye ulaşması.

Bu maddede belirtilen şekilde kaçıp kurtulan savaş esirleri tekrar yakalandıklarında, bu kaçışlarından dolayı herhangi bir cezaya çarptırılmazlar”.

92. maddeye göre, kaçmaya teşebbüs edip de 91. maddede belirtilen şekilde başarılı olmadan yakalanan bir

savaş esiri, isterse mükerreren olsun bu fiilden dolayı sadece bir disiplin cezasına çarptırılabilir.

93. maddeye göre, bir firar veya firar teşebbüsüne yardım eden savaş esiri de yalnız disiplin cezası ile cezalandırılır.

3. Kazaî İcraatlar (md. 99-108)

Madde 99:

“Savaş esiri, işlediği sırada esir alan devletin yürürlükte olan kanunu veya devletler hukuku tarafından yasak sayılmayan bir fiilden dolayı yargılanamaz ve aleyhine hüküm verilemez.

İtham edildiği suçu itirafa zorlamak için savaş esirine bedenî veya manevî baskı yapılamaz.

Savunmasını sunma ve bir avukat veya danışmanın yardımını sağlama fırsatı tanınmadan savaş esiri aleyhine hüküm verilemez”.

“Esir alan devletin yasalarına göre idam cezasını gerektiren fiillerin mümkün olan en kısa zamanda savaş esirlerine ve hami devletlere bildirilmesi gerekir.

Bunlar dışındaki fiillere, esirin tabi olduğu devletin muvafakati olmadan ölüm cezası verilemez”.

Madde 101:

“Bir savaş esiri aleyhine idam hükmü verilmesi halinde, gösterilen bir adreste hami devlete, 107. maddede öngörülen bütün ayrıntılar hakkında bilgi verildiği tarihten en az altı ay geçmedikçe hüküm infaz edilemez”.

107. maddeye göre, bir savaş esiri aleyhine verilen hükmün, temyiz veya iade-i muhakeme hakkı olup olmadığı da belirtilerek hemen hami devlete özet bir tebliğ halinde rapor edilmesi gerekir. Bu tebligatın aynı şekilde ilgili esir temsilcisine ve hüküm gıyabında verilmişse mahkum edilen esire de gönderilmesi gerekir. Bu madde ayrıca esirin ölüm

cezasına çarptırılması halinde esir alan devletin hami devlete hüküm ve muhakeme ile ilgili hangi ayrıntıları bildirmesi gerektiğini hükme bağlamıştır.

Madde 102:

“Savaş esiri ancak hüküm, esir alan devletin silahlı kuvvetleri mensupları gibi aynı mahkeme tarafından ve aynı prosedüre uygun şekilde verilmişse ve bu fasılda öngörülen hükümler dikkate alınmışsa, meşru olarak mahkum edilebilir”.

Madde 108:

“Savaş esirleri aleyhine verilen bir hükmün, infazı kesinleştikten sonra, esir alan devletin silahlı kuvvetleri mensuplarınıninki ile aynı tesislerde ve aynı şartlarda yerine getirilmesi gerekir. Bu şartların her halükarda insanî ve tıbbî ihtiyaçlara uygun olması gerekir”.

Bir kadın esir hakkında böyle bir hüküm verilince erkeklerden ayrı mekanlarda hapsedilmesi ve kadınların nezaretinde bulundurulması gerekir”.

IV. BÖLÜM: ESARETİN SON BULMASI

1. Kısım: Doğrudan Ülkelerine ve Tarafsız Ülkelere Gönderme (md. 109- 117)

Madde 109:

“Çatışan taraflar, ciddî şekilde yaralanmış ve ciddî şekilde hastalanmış savaş esirlerini, sayı ve rütbelerine bakmaksızın, yolculuk yapmaya elverişli duruma gelmeleri için gerekli olan şeyler yapıldıktan sonra ülkelerine göndermek zorundadırlar”.

110. madde bu esirlerden durumlarına göre doğrudan doğruya ülkelerine veya tarafsız ülkelere gönderileceklerin hangileri olduğunu maddeler halinde açıklamıştır. Buna

göre şifa bulmaları umulmayan yaralılarla aklî ve bedenî sağlıkları ciddi şekilde sarsılmış hastalar, bir yıl içinde şifa bulmaları umulmayan hasta ve yaralılar, şifa bulmakla birlikte bedenî ve aklî sağlıkları büyük çapta ve sürekli bir şekilde zayıflamaya maruz kalmış olanlar doğrudan kendi ülkelerine; hastalanma veya yaralanma tarihinden itibaren bir yıl içinde şifa bulmaları umulanlar tarafsız bir ülkede daha süratli ve garantili şekilde tedavi göreceklerse, esaretlerinin sürmesi halinde sağlıkları ciddi şekilde tehlikeye girecek olanlar da tarafsız bir ülkede şifa bulmaları mümkünse tarafsız bir ülkeye gönderilirler. Bunlardan şifa bulmayanlar kendi ülkelerine yollanır.

Madde 111:

“Esir alan devlet, esirlerin tabi olduğu devlet ve bu iki devletin üzerinde ittifak ettikleri bir tarafsız devlet, düşmanlığın devamı boyunca savaş esirlerinin bu tarafsız devletin topraklarında alıkonulmalarını mümkün kılacak antlaşmalar yapmaya gayret edeceklerdir”.

Madde 112:

“Düşmanlıkların başlaması üzerine, hasta ve yaralı savaş esirlerini muayene edecek ve onlarla ilgili uygun bütün kararları alacak Karma Tıp Komisyonları tayin edilecektir. Bu komisyonların tayini, görevleri ve işleyişleri bu sözleşmeye ekli yönetmeliklere uygun şekilde olacaktır.

Bununla birlikte, esir alan devletin tıp otoriteleri nazarında açık olarak ciddi şekilde yaralandıkları veya hastalandıkları tespit edilenler, Karma Tıp Komisyonu tarafından muayene edilmeksizin ülkelerine gönderilebilir”.

Madde 116:

“Savaş esirlerinin kendi ülkelerine iadesi veya tarafsız bir ülkeye nakli için gerekli masraf, esir alan devletin sınırlarından itibaren söz konusu esirlerin mensup olduğu devlete aittir”.

Madde 117:

“Kendi ülkelerine iade edilen kimseler, aktif askerî hizmette kullanılamazlar”.

II. Kısım: Savaş Esirlerinin, Düşmanlığın Son Bulması Üzerine Serbest Bırakılması ve Vatanlarına İadesi (md. 118-119)

Madde 118:

“Savaş esirlerinin, fiili düşmanlığın (savaş halinin) son bulmasından sonra geciktirilmeksizin salıverilmeleri ve ülkelerine iadeleri gerekir.

Çatışan taraflar arasında düşmanlıklara son vermek maksadıyla yapılan herhangi bir antlaşmada yukarıda anılan muamele ile ilgili şartların bulunmaması veya böyle bir antlaşmanın mevcut olmaması halinde, esir alan devletlerin her biri gecikmeksizin ve önceki paragrafta ortaya konulan prensibe uygun şekilde esirleri ülkelerine iade planı hazırlayıp yürürlüğe koyacaktır.

Her iki durumda da, alınan tedbirlerin savaş esirlerinin bilgisine sunulması gerekir.

Esirlerin vatanlarına iadesi için gerekli masraf, her durumda esir alan devletle esirin mensup olduğu devlet arasında adil bir şekilde paylaşılmalıdır. Bu paylaşma şu esaslar üzerine yapılabilir:

a) Her iki devletin sınır komşusu olmaları halinde, esirlerin mensup olduğu devlet, esir alan devletin sınırlarından itibaren iade masraflarını yüklenir.

b) İki taraf sınır komşusu değilse, esir alan devlet kendisinin esirlerin mensup olduğu devletin topraklarına en yakın sınırına veya limanına kadar kendi ülkesi içindeki nakil masraflarını yüklenir. Tarafların geri kalan masrafları da adil bir şekilde paylaşmak üzere anlaşmaları gerekir. Bu

antlaşmanın sonucu, esirlerin ülkelerine iadesi konusunda vaki bir gecikmeyi hiçbir şekilde mazur gösteremez”.

Madde 119:

“Esirlerin iadesi durumunda, 18. madde gereğince savaş esirlerinden alıkonulmuş olan değerli eşya ve esir alan devletin parasına çevrilmemiş yabancı dövizin onlara iadesi gerekir. Herhangi bir sebeple, ülkelere gönderilen savaş esirlerine iade edilmeyen değerli eşya ve yabancı dövizin, 122. maddeye göre kurulan Enformasyon Bürosu’na gönderilmesi gerekir.

“Bir suç sebebiyle hakkında cezaî işlemlerin görüldüğü savaş esirleri, bu işlemlerin sona ermesine kadar ve eğer zaruri ise cezanın tamamlanmasına kadar alıkonabilirler. Bir suç sebebiyle daha önce mahkum olmuş savaş esirlerine de aynı uygulama yapılır.

Çatışma taraflarının her birinin, işlemler veya cezanın tamamlanmasına kadar alıkonulan savaş esirlerinin adlarını diğer tarafa bildirmeleri gerekir.

Çatışma tarafları arasında yapılacak antlaşmayla, dağılmış savaş esirlerini araştırmak ve mümkün olan en kısa zamanda ülkelere iadeyi sağlamak maksadıyla komisyonlar kurulacaktır”.

III. Kısım: Savaş Esirlerinin Ölmesi (md. 120-121)

Madde 120:

“Ölen bütün savaş esirleri için bu sözleşmeye ekli şekilde uygun ölüm sertifikaları veya sorumlu bir subay tarafından onaylanan listeler, mümkün olan en süratli şekilde, 122. maddeye uygun şekilde kurulan Savaş Esirleri Enformasyon Bürosu’na gönderilecektir.

Esir alan devletin otoriteleri, esaret sırasında ölen savaş esirlerinin gerekli saygıyla, mümkünse bağlı oldukları

dinin usullerine göre defnedilmelerini, mezarlarına saygı gösterilmesini, uygun şekilde korunmasını ve herhangi bir vakit bulunabilecek şekilde işaretlenmesini temin edecektir. Mümkün olan her yerde, ölen esirlerden aynı devlete mensup olanlar aynı yere defnedilecektir.

Ölen esirler tek kişilik mezarlara gömüleceklerdir, ancak kaçınılmaz şartlar ortak mezar kullanmayı gerektirir. Cesetler yalnız zorunlu sağlık sebepleri, ölenin dininin icabı olarak veya bizzat böyle yapılması hususunda kesin vasiyeti olması durumunda yakılabilir.

Mezarlar, mezarlıklara veya başka bir yere defnedilen esirlerle ilgili tafsilatı muhtevi listelerin bu esirlerin mensup olduğu devlete gönderilmesi gerekir”.

V. BÖLÜM: ENFORMASYON BÜROSU ve SAVAŞ ESİRLERİNE YARDIM CEMİYETLERİ (md. 122 125)

Madde 122:

“Bir anlaşmazlık patlak vermesi veya bütün işgal durumlarında, çatışmanın her bir tarafının, eline geçen esirlerle ilgili olarak resmî bir Enformasyon Bürosu kurması gerekir.”

Bu maddeye göre çatışmaya taraf devletlerin her birinin kendi enformasyon bürosuna mümkün olan en kısa zamanda esirlerle ilgili olarak adı, soyadı, rütbesi, ordusu, alayı, şahsî ve seri numarası, doğum yeri, tarihi gibi ayrıntılı bilgileri bildirmeleri gerekir. Enformasyon Bürosu da nakil, serbest bırakma, ülkeye iade, firar, hastaneye kabul ve ölümle ilgili olarak çeşitli departmanlardan bilgileri alır ve hami devletler veya Merkezi Savaş Esirleri Enformasyon Ajansı aracılığıyla en süratli vasıtayla ilgili devletlere bildirir”.

Madde 123:

“Tasafsız bir ülkede, Merkezi Savaş Esirleri Enformasyon Ajansı kurulacaktır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi zaruri görmesi halinde böyle bir ajansın kurulmasını ilgili devletlere teklif eder.

Ajansın görevi, savaş esirleriyle ilgili olarak özel ve resmi kanallardan “elde ettiği bilgileri toplayıp mümkün olan en süratlı şekilde savaş esirlerinin asıl ülkesine veya mensup oldukları devlete bildirmektir. Bu bilgi aktarmalarını yerine getirmek için ajans çatışma taraflarından bütün kolaylıkları görecektir”.

125. maddeye göre esir alan devletin kendi güvenliği veya başka makul bir ihtiyaç sebebiyle zaruri gördüğü tedbirlere riayet şartıyla, dinî teşkilatlar, yardım dernekleri veya savaş esirlerine yardım eden diğer kuruluşların temsilcileri, kendileri ve gerekli şekilde onaylanmış vekilleri için savaş esirlerini ziyaret, yardım malzemelerini dağıtma ve onlara yardım konusunda esir alan devletlerden bütün zaruri kolaylıkları göreceklidir. Esir alan devlet bu teşkilat ve derneklerin sayısını sınırlayabilir; söz konusu sınırmanın bütün savaş esirlerine yeterli yardımın ulaşmasını engellememesi şarttır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin bu konudaki özel durumu her zaman tanınacak ve saygı gösterilecektir.

VI. BÖLÜM: SÖZLEŞMENİN YÜRÜTÜLMESİ

I. Kısım: Genel Hükümler (md. 126 132)

Madde 126:

“Hami devletlerin temsilci ve delegelerine savaş esirlerinin bulunabilecekleri bütün yerlere, özellikle alıkonuldukları, hapsedildikleri ve çalıştıkları yerlere gitmelerine müsaade edilecek, bunlar savaş esirlerinin bulunduğu her yerde

girebileceklerdir. Yine nakledilen savaş esirlerinin hareket, geçiş ve varış yerlerine gitmelerine izin verilecektir. Bunlar savaş esirleriyle ve özellikle esir temsilcileriyle gözetim altında bulunmaksızın şahsen veya bir mütercim vasıtasıyla görüşebileceklerdir.

Hami devletlerin temsilci ve delegeleri, ziyaret etmek istedikleri yerleri seçmede tam hürriyete sahip olacaklardır. Bu ziyaretlerin süresi ve sıklığı sınırlandırılmaz. Ziyaretler, askerî zorunlulukların gerektirdiği sebepler dışında yasaklanamaz ve bu durum da ancak istisnâ ve geçici bir ölçüde olabilir.

Esir alan devlet ve savaş esirlerinin mensup oldukları devlet, eğer zaruri ise, bu esirlerin vatandaşlarının da ziyaretlere katılmaları konusunda anlaşabilirler.

Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin delegeleri de bu ayrıcalıklardan faydalanacaktır. Böyle delegelerin tayini esirleri elinde tutan devletin onayına bağlıdır”.

Madde 127:

“Sözleşmenin yüce tarafları, savaş zamanında olduğu gibi barış zamanında da bu sözleşmenin metnini mümkün olabilecek en geniş boyutta ülkelerinde yaymayı, sözleşmenin prensiplerinin bütün silahlı kuvvetleri ve bütün halk tarafından bilinebilmesi için özellikle bunun öğretimini askerî ve mümkünse sivil eğitim²⁷ programlarına almayı taahhüt eder.

Savaş sırasında esirlere karşı sorumluluk yüklenen askerî veya diğer otoritelerin, sözleşmenin metnini edinmeleri ve özellikle hükümleri konusunda tam bilgi sahibi olmaları²⁸ gerekir”.

.....

27 Edgîrî, sözleşme metnindeki “if possible, civil instruction” ifadesini, “uygarlık imkân verirse” şeklinde yanlış tercüme etmiştir (s. 374).

28 Edgîrî, bu ifadeyi “ta ki savaş sırasında uygulamaya çalışsın” şeklinde tercüme etmiştir (s. 374).

Madde 129:

“Sözleşmenin yüce tarafları, müteakip maddede belirtilen bu sözleşmeye yönelik ciddî ihlallerden herhangi birini irtikap eden veya irtikabı emreden kimseler hakkında etkili cezaî müeyyideler için zarurî her türlü kanunî düzenlemeyi gerçekleştirmeyi taahhüt ederler.

Her yüce âkid taraf, bu tür ciddi ihlallerde bulunduğu veya bulunmayı emrettiği iddia edilen şahıslarla ilgili araştırma yapmak ve milliyetlerine bakmaksızın kendi mahkemelerine sevk etmek zorundadır.

Her yüce âkid taraf, müteakip maddede belirtilen ciddî ihlallerden başka bu sözleşmenin hükümlerine aykırı bütün fiilleri önlemek için gerekli tedbirleri alacaktır”.

Madde 130:

“Bir önceki maddede atıfta bulunulan ciddi ihlaller, sözleşme tarafından korunan şahıs ve mülkiyete yönelik şu fiillerdir: Kasten katil, biyolojik denemeler de dahil olmak üzere insanî olmayan muamele ve eziyet, vücut ve sağlığa yönelik şiddetli elem ve ciddi zarar doğuracak kasıtlı fiiller, savaş esirini düşman devletin güçleri içinde hizmet vermeye zorlama veya bu sözleşmede belirtilen meşru ve adil yargılanma haklarından kasten mahrum bırakmak²⁹.

Madde 132:

“Çatışma taraflarından birinin talebi üzerine, sözleşmenin ihlaliyle ilgili herhangi bir iddiadan dolayı ilgili taraflar arasında kararlaştırılacak şekilde bir soruşturma açılabilir.

Soruşturma prosedürü konusunda anlaşmaya varılamaması halinde, taraflar, takip edilecek prosedür konusunda karar verecek bir hakem tayini hususunda anlaşacaklardır”.

.....

29 Edgiri, bunu 131. madde olarak kaydetmiştir (s. 374).

II. KISIM: Nihai Hükümler (md. 133-143)

Madde 133:

“Bu sözleşme ingilizce ve Fransızca olarak düzenlenmiştir. Bu iki metin eşit şekilde otantiktir. İsviçre Federal Konseyi, sözleşmenin Rusça ve İspanyolca resmî tercümelerinin yapılmasını da gerçekleştirecektir”.

Madde 134:

“Bu sözleşme, yüce âkid taraflar arasındaki ilişkilerde, 27 Temmuz 1929 sözleşmesinin yerini almıştır”.

Madde 135:

“Kara savaşının kanun ve adetleriyle ilgili gerek 29 Temmuz 1899 gerek 18 Ekim 1907 Lahey Sözleşmeleri’ne bağlı devletlerle, bu sözleşmenin (1949 Cenevre Sözleşmesi) tarafı olan devletlerin aralarındaki münasebetlerde, bu son sözleşme, adı geçen Lahey sözleşmelerine Ek Talimatların II. Faslını tamamlayıcı mahiyettedir”.

Sözleşmenin kalan diğer maddeleri, sözleşmenin onayı, yürürlüğe girme tarihi, sözleşmeden çekilme ve bunun usulü (md. 142) gibi hususları düzenlemiştir.

Bu hükümler incelendiğinde esirlerle ilgili bütün temel insanî hakların esasen İslâm devletler hukukunda garanti altına alındığı, müslüman hukukçular tarafından ele alınmayan ve birçoğunu bugünkü şart ve imkanların ortaya çıkardığı ayrıntıları ise uluslararası taahhüt ve antlaşmalar çerçevesinde kabul etmenin İslâm esaslarına aykırı olmadığı görülecektir.

Bibliyografya

- Abdüsselâm, Cafer, *Kavâidü'l-alâkâtî'd-devliyye*, Kahire 1401/1981.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Kahire 1313.
- Akipek, Ö. İlhan, *Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler*, Ankara 1966.
- Âmir Abdüllatîf, *Abkâmü'l-esrâ ve's-sebâyâ fi'l-hurûbi'l-İslâmiyye*, Kahire 1406/1986.
- Bâbertî, *el-Înâye*, I-IX, Kahire 1319 (*Fethu'l-Kadîr* kenarında).
- Behûtî, *Keşşafü'l-kimâ*, I-VI, Beyrut 1402/1982.
- Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Rıdvan M. Rıdvan), Beyrut 1398/1978.
- Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Haydarâbâd 1344.
- Bezre, Ahmed Muhtâr, *el-Esr ve's-sicn fi şî'ri'l-Arab*, Dımaşk 1405/1985.
- Buceyrimî, *Hâşiyetü'l-Minhâc*, I-IV, Kahire 1369/1950.
- Buhârî, *Sahih*, I-VIII, İstanbul 1315.
- Cessâs, *Abkâmü'l-Kur'ân*, I-III, İstanbul 1335-1338.
- Cevad Ali, *el-Mufasssal fi târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, I-IX, Beyrut 1968-1972.

Crozat, Charles, *Devletler Umumi Hukuku* (çev. Edip F. Çelik), İstanbul 1950.

Debûsî, *el-Esrâr*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya nr. 102.

Desûkî, *Hâşiye ale's-Şerhi'l-kebîr*, I-IV, yy. ts. (Dâru'l-Fikr).

DİA: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, İstanbul 1988-2013.

Documents on the Laws of War (ed. Adam Roberts-Richard Guelff), 2. bs., Oxford 1989.

Ebû Davud, *Sünen*, I-V, Humus 1388/1969.

Ebû Süleyman, Abdülhamid Ahmed, *İslâm'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı* (trc. Fehmi Kuru), İstanbul 1985.

Ebû Ubeyd, *el-Emvâl* (nşr. M.Halil Herrâs), Kahire 1395/1975.

Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, Kahire 1396.

Edgîrî, Abdüsselâm b. Hasan, *Hukmü'l-esrâ fi'l-İslâm*, Rabat 1405/1985.

Fattal, A., *Le Statut Legal des non-musulmans en pays d'Islam*, Beyrut 1958.

Gordon, Murray, *L'Esclavage dans le monde arabe VIIe-XXe siecle* (İngilizce'den çev. Colette Vlerick), Paris 1987.

Gutman, Roy, *Bosna'da Soykırım Günlüğü* (çev. Şakir Altınbaş), İstanbul 1994.

Hâkim, *el-Müstedrek*, I-IV, Haydarâbâd 1334-1342.

Hallâf, Abdülvehhab, *es-Siyâsetü's-Şer'iyye*, Kahire 1350.

Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamber'in *Savaşları*, İstanbul 1972.

a.mlf., *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, Beyrut 1389/1969.

Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, I-VIII, Bulak 1317.

Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl* (nşr. Zeleryya Umeyrât), I-VIII, Beyrut 1423/2003.

Hillî, *Şerâiu'l-İslâm*, I-IV, Beyrut 1403/1983.

Hür el-Âmilî, *Vesâilü's-Şîa*, I-XX, Beyrut 1412/1991.

İbn Abdilber, *el-Kâfi fi fıkhi Ehli'l-Medîne*, I-II, Riyad 1400/1980.

İbn Abdisselâm, *Kavâidü'l-ahkâm*, I-II, Kahire ts.

- İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, I-VIII, Kahire 1386/1966.
- İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I-IV, Beyrut 1392/1972.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I-XIII (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76.
a.mlf., *Üsdü'l-ğâbe*, I-V, Kahire 1285-87.
- İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, I-IX, Kahire 1315.
- İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, Kahire 1375/1955.
- İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I-IX, Kahire 1319.
- İbn Kayyim, *Ahkâmu ehli'z-zimme* (nşr. Subhi es-Sâlih), I-II, Dimaşk 1386/1961.
a.mlf., *Zâdü'l-meâd*, I-IV, Kahire 1369/1950.
a.mlf., *İ'lâmu'l-muvakkîn*, I-IV, Beyrut ts.
- İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I-IV, Kahire 1384-85/1964-1966.
a.mlf., *Tefsîr*, I-IV, Kahire ts.
- İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I-IX, Kahire ts.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Bulak 1299-1308.
- İbn Müflih, *el-Mübdi*, I-XI, Beyrut 1401/1981.
- İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, I-VIII, Kahire 1311.
- İbn Rüşd el-Ced, *el-Mukaddimât*, I-II, Kahire 1325.
a.mlf., *el-Beyân ve't-tahsîl* (nşr. M. Haccî v.dğr.), I-XX, Beyrut 1404-1407/1984-1987.
- İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, I-II, Kahire ts.
- İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. İhsan Abbas), I-IX, Beyrut 1388/1968.
- İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I-II, Beyrut 1402/1982.
- İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü's-şer'iyye*, Kahire 1374/1955.
- Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, I-VII, Kahire 1328.
- Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (çev. Ahmet Özel), I-III, İstanbul 1990-1993.
- Khadduri, Majid, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore 1955.
- Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Kahire 1386-1387/1966-1967.
- Lâfi, Muhammed, *Nazarât fi ahkâmi'l-harb ve's-silm*, Tarablus 1398/1989.

- Lambton, A.K.S., *State and Government in Medieval Islam*, Oxford 1985.
- Lammens, H., *l'İslam*, Beyrouth 1943.
- Lütem, İlhan, *Harp Suçları ve Devletlerarası Hukuk*, Ankara 1951.
- Mansûr, Ali, *eş-Şeriatü'l-İslâmiyye ve'l-Kanûnü'd-düveliyi'l-âm*, Kahire 1390/1971.
- Massignon, L., *La Crise de l'autorite religieuse et le Califat en Islam*, Paris 1925.
- Merâğî, Abdullah Mustafa, *et-Teşrîu'l-İslâmî li-gayri'l-müslimîn*, Kahire ts.
- Muttaki el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I-XVI, Haydarâbâd 1314.
- Müslim, *Sahîh*, I-V, Kahire 1374-75/1955-56.
- Mu.F.: *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, I-XLIV, Kuveyt 1404-/1983-.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslâm: İdealler ve Gerçekler* (çev. Ahmet Özel), İstanbul 1985.
- Necefî, M. Hasan, *Cevâhirü'l-kelâm*, I-XLIII, Beyrut ts.
- Nevevî, *el-Mecmû*, I-XX, Beyrut ts.
- Özel, Ahmet, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı: Dârüİslâm-Dârül-harp*, İstanbul 1991.
- Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-gayb*, I-VIII, İstanbul 1308.
- Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, I-VIII, Kahire 1967.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi* (çev. Fikret Işıltan), I-III, Ankara 1986-1988.
- Serahsî, Radiyüddin, *el-Muhît*, Raşid Ef. Ktp., nr. 394.
- Serahsî, Şemsüleimme, *el-Mebsût*, I-XXX, Kahire 1330.
- Seyyid Sabık, *Fıkhu's-sünne*, I-III, Beyrut 1397/1977.
- Shirer, William L., *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany*, London 1960.
- Süheylî, *er-Ravdü'l-ünüf*, I-VII, Kahire 1387-90/1967-70.
- Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I-II, Beyrut 1395/1975.
- Şevkânî, *Neylül-evtâr*, I-VIII, Kahire 1391/1971.
- Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I-II, Kahire 1378/1958.
- Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I-IV, Kahire 1378/1958.

- Taberî, *Tefsîr*, I-XXX, Kahire 1321.
- Tickânî, Muhammed el-Habîb, *el-İhsânü'l-ilzâmî fi'l-İslâm ve tat-bîkâtuhu fi'l-Mağrib*, Muhammediyye 1410/1990.
- Toledano, Ehud R., *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890* (çev. Y.Hakan Erdem), İstanbul 1994.
- Tuğ, Salih, *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, İstanbul 1969.
- Tumurtaşî, *Minehu'l-Gaffâr*, Raşid Ef. Ktp., nr. 329/1-2.
- Turnagil, A. Reşid, *İslâmiyet ve Milletler Hukuku*, İstanbul 1977.
- Tyan, E., *Institutions du droit public musulman*, I-II, Paris 1956.
- Umur, Ziya, *Roma Hukuku*, İstanbul 1974.
- Vâkıdî, *el-Meğâzî* (nşr. M. Jones), I-III, London 1965-1966.
- Vickers, J., *Women and War*, London 1993.
- Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân* (nşr. F. Wüstenfeld), I-VI, Leipzig 1866-73.
- Zeydan, Abdülkerim, *el-Mufasssal fî ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi's-şerîati'l-İslâmiyye*, I-XI, Beyrut 1413/1993.
- Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, I-VI, Bulak 1313.
- Zuhayli, Vehbe, *Âsârü'l-harb fil-fıkkî'l-İslâmî*, Dımaşk 1402/1982.

